Załącznik do uchwały nr II/5/25 Zarządu
stowarzyszenia LGD Puszcza Knyszyńska z dn. 17.04.2025r

Lokalna Strategia Rozwoju Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska 2023-2027

Dobrzyniewo Duże, kwiecień 2025 r.

Fundusze Europejskie | Rzeczpospolita Polska | Dofinansowane przez Unię Europejską

PREAMBUŁA

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska na lata 2023–2027 stanowi efekt zaangażowania społeczności lokalnej, samorządów oraz partnerów działających na rzecz rozwoju obszaru Puszczy Knyszyńskiej. Strategia ta opiera się na zasadach zrównoważonego rozwoju oraz partycypacyjnego podejścia do kreowania polityki rozwoju obszarów wiejskich i miejsko-wiejskich, uwzględniając zarówno potrzeby społeczności lokalnej, jak i specyfikę przyrodniczą i gospodarczą regionu.

W roku 2023 Lokalna Strategia Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska na lata 2023–2027 została opracowana dla 9 gmin: Czarna Białostocka, Gródek, Jasionówka, Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów. W roku 2024 LSR została poszerzona o 10 gminę, tj. Dobrzyniewo Duże. Jesienią 2024 roku, na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 października 2024 r. w sprawie utworzenia gminy Grabówka (Dz.U. 2024 poz. 1454), z dniem 1 stycznia 2025 roku została wyodrębniona z gminy Supraśl nowa jednostka samorządu terytorialnego – Gmina Grabówka. Gmina Grabówka w roku 2025 roku została przyjęta w poczet członków LGD Puszcza Knyszyńska.

Z uwagi na fakt, że gmina Grabówka funkcjonuje jako jednostka administracyjna dopiero od 1 stycznia 2025 roku, nie są dostępne odrębne, usystematyzowane dane statystyczne dotyczące obszaru tej gminy. W związku z tym wszystkie dane statystyczne zawarte w tekście Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska na lata 2023–2027, które odnoszą się do gminy Supraśl, obejmują w historycznym ujęciu również obszar obecnej gminy Grabówka.

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska na lata 2023–2027 pozostaje dokumentem elastycznym, dostosowującym się do zmieniających się uwarunkowań społecznych, gospodarczych i administracyjnych.

Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1.1. Nazwa LGD i forma prawna

Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska, skrót zgodnie ze statutem to: LGD Puszcza Knyszyńska. W dalszym tekście Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR) nazwy te stosowane są wymiennie. Dodatkowo w tekście LSR stosuje się także skrót LGD oraz Partnerstwo. Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska jest stowarzyszeniem działającym w oparciu przede wszystkim o ustawę z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach oraz ustawę z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności. LGD Puszcza Knyszyńska została zarejestrowana w KRS 06.10.2008 r. pod nr 0000314143. Stowarzyszenie w żaden sposób nie ogranicza jakichkolwiek podmiotów chcących zostać członkami LGD.

Funkcjonowanie Stowarzyszenia regulowane jest dokumentami wewnętrznymi takimi jak: Statut Stowarzyszenia, uchwały Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia, uchwały Zarządu Stowarzyszenia oraz Regulamin Pracy Biura.

Do najważniejszych dokumentów zewnętrznych należą:

1. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 2261).
2. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (t.j.: Dz.U. 2022 r. poz. 943 z późn. zm.).
3. Ustawa z 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021– 2027 (t.j. Dz.U. 2022, poz. 1079).
4. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej (Dz. Urz. UE L 231 z 30.06.2021).
5. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 (Dz.U. UE. L. z 2013 r. Nr 347 poz.320).
6. Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej (Dz.U. z 2023 r., poz. 412).

1.2. Opis procesu tworzenia Partnerstwa i doświadczenie LGD we wdrażaniu podejścia LEADER

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska od 2025 r. swoim obszarem obejmuje 11 gmin położonych w województwie podlaskim: **Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Grabówka, Gródek, Jasionówka, Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów** i posiada wieloletnie doświadczenie we wdrażaniu podejścia RKLS.

Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska wdrażała lokalną strategię rozwoju w perspektywie finansowej 2007-2013 i 2014-2020, w związku z tym posiada duże doświadczenie we wdrażaniu podejścia LEADER.

Doświadczenie LGD w ramach realizacji LSR 2007-2013 potwierdzają operacje mające znaczący wpływ na sytuację na obszarze działania LGD. W okresie tym przeprowadzono 31 naborów wniosków na działania

„Odnowa i rozwój wsi" - 7; Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw - 7; Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej – 5 i „Małe projekty" - 12. Do Stowarzyszenia wpłynęło łącznie 642 projekty, które oceniano na Posiedzeniach Rady. Wybrano na nich do dofinansowania 449, z których 288 zostało zrealizowanych i rozliczonych. Limit środków na wdrażanie LSR w LGD Puszcza Knyszyńska wynosił 12.110.584,00 zł, z czego 3.750.000,00 zł Partnerstwo pozyskało w drodze dodatkowego konkursu na wdrażanie LSR w roku 2013. Łącznie w okresie 2009-2015 w drodze konkursów ogłaszanych przez LGD Puszcza Knyszyńska zrealizowano 288 projektów, na łączną kwotę 11.397.502,14 zł (środki wypłacone Beneficjentom), co stanowi realizację budżetu w wysokości – 94,11%.

Doświadczenie LGD w ramach realizacji LSR 2014-2020 potwierdzają przeprowadzone nabory wniosków na operacje przyczyniające się do dynamicznego rozwoju obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. W okresie tym przeprowadzono łącznie 72 nabory wniosków w ramach trzech funduszy: EFRR (28), EFS (21), PROW (23) – stan na dzień 31.01.2023 r.

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska, zgodnie z alokacją dostępnych funduszy EFSI, w tym z programów PROW 2014-2020 oraz RPOWP 2014-2020, przeznaczyła na wdrażanie LSR w LGD Puszcza Knyszyńska kwotę 45.922.509,60 zł

Łącznie w okresie 2014-2020 w drodze konkursów ogłaszanych przez LGD Puszcza Knyszyńska podpisano 204 umowy (stan na dzień 28.04.2023). LSR 2014-2020 był realizowany przez Beneficjentów do września 2024 roku).

Proces budowania trójsektorowego Partnerstwa na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska rozpoczął się w styczniu 2008 roku, a zakończył rejestracją stowarzyszenia w KRS w październiku 2008 r. Liczba członków założycieli na zebraniu założycielskim wyniosła 50 osób, a poszczególne sektory były reprezentowane następująco: sektor publiczny – 8; sektor gospodarczy – 14, sektor społeczny – 28 osób. Obszar Partnerstwa stanowiło wówczas siedem gmin: Czarna Białostocka, Gródek, Juchnowiec Kościelny, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów. Członkiem LGD w latach 2008-2024 był również Powiat Białostocki.

Lokalna Strategia Rozwoju obszaru LGD Puszcza Knyszyńska na lata 2014-2020 powstała przy ogromnym zaangażowaniu społecznym i instytucjonalnym, zarówno mieszkańców, przedstawicieli instytucji, samorządowców, organizacji pozarządowych i przedsiębiorców. Poczynając od 2013 roku – budowania symulacji założeń Strategii - do 2015 roku, działań zaplanowanych w tzw. okresie przejściowym, w różnych działaniach konsultacyjnych wzięło udział ponad 900 osób.

Ostateczna wersja Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska na lata 2014-2020, zgodnie ze Statutem, została przyjęta decyzją Walnego Zebrania Członków w dniu 22.12.2015 r. Strategia ta obejmowała swoim obszarem 10 gmin: Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Gródek, Jasionówka, Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów. Na dzień 31.01.2023 r. liczba członków LGD Puszcza Knyszyńska wynosiła 102 członków, reprezentujących grupy interesu trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i sektora społecznego.

Opisane wyżej partnerstwo jest istotne z punktu widzenia wdrażania LSR. Stanowi bowiem oryginalną cechę podejścia LEADER, wyrażoną poprzez szeroki udział przedstawicieli wielu sektorów gospodarki, grup interesu i sektorów lokalnej społeczności, w realizowaniu zadań na rzecz innowacyjnego, w skali lokalnej, rozwoju obszaru jako odpowiedź na zdiagnozowane potrzeby lokalne. Standardami funkcjonowania Partnerstwa są dostępność, partycypacja, wspólne decydowanie.

Relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR były i są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji. Wyrazem tego jest czynny udział członków w przedsięwzięciach realizowanych przez Stowarzyszenie np. akcje promocyjne, warsztaty, szkolenia, wizyty studyjne. Ponadto członkowie co najmniej raz w roku uczestniczą w Walnym Zebraniu Członków, gdzie kolegialnie podejmują kluczowe decyzje.

Również członkowie Rady aktywnie uczestniczą w procesie podejmowania decyzji w zakresie oceny i wyboru operacji do dofinansowania. Skuteczność podejmowanych kroków jest ściśle powiązana z doborem przyjaznych odbiorcom form komunikacji. LGD Puszcza Knyszyńska przyjęło stronę WWW oraz mailing za

najszybszy i najskuteczniejszy sposób wymiany informacji z członkami LGD. Ponadto na stronie WWW dostępne są ankiety monitorujące różne zagadnienia społeczne oraz formularz kontaktowy jako narzędzia do gromadzenia danych i źródło wiedzy o aktualnych potrzebach lokalnych społeczności.

Władze Stowarzyszenie są otwarte na wnioski członków w zakresie działalności Stowarzyszenia. Każda zgłaszana propozycja jest analizowana i zgodnie ze Statutem wymaga odpowiedzi Zarządu.

LGD Puszcza Knyszyńska zrealizowała w perspektywie finansowej 2014-2020 m.in. następujące **dodatkowe projekty**, które w sposób bezpośredni przyczyniły się do poprawy jakości życia społeczności lokalnej:
1. „SENIOR – AKTYWNY OBYWATEL PUSZCZY KNYSZYŃSKIEJ". Projekt był współfinansowany ze środków Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w ramach Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 i realizowany w okresie od 01.07.2016 r. do 31.12.2016 r.
W ramach realizacji projektu osiągnięto m.in. następujące rezultaty: Wśród 40 uczestników projektu - mieszkańców gmin Wasilków, Czarna Białostocka i Gródek, wzrosło zaangażowanie w sprawy publiczne, zdobyli wiedzę nt. partycypacji w procesach decyzyjnych, życiu społecznym oraz podnieśli swoje kwalifikacje i kompetencje osobiste podczas warsztatów aktywizujących i praktycznych. Seniorzy stwierdzili (poprzez ankietę podsumowującą projekt) iż wzrosła ich pewność siebie, asertywność, umiejętność reprezentowania własnych interesów oraz interesów innych osób, nabyli praktyczne umiejętności w zakresie pielęgnacji terenów zielonych, konserwacji elementów drewnianych i metalowych, budowy małej architektury (ławki, stolik), które przydadzą mi się w przyszłości, wzrosła ich wiedza na temat możliwości udziału seniorów w życiu publicznym, a przez to podniosła się ich jakość życia na obszarze LGD.
2. „AKTYWNI SENIORZY - ŚWIADOMI OBYWATELE". Projekt był współfinansowany ze środków Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w ramach Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 i realizowany w okresie od 01.05.2017 r. do 30.10.2017 r.
W ramach realizacji projektu osiągnięto m.in. następujące rezultaty: Wśród 40 seniorów - mieszkańców gmin Dobrzyniewo Duże, Knyszyn, Michałowo i Juchnowiec Kościelny wzrosło zaangażowanie w sprawy publiczne, zdobyli wiedzę nt. partycypacji w procesach decyzyjnych, życiu społecznym oraz podnieśli swoje kwalifikacje i kompetencje osobiste podczas warsztatów aktywizacyjnych i praktycznych. Seniorzy uznali, iż podnieśli swoje kompetencje osobiste - wzrosła ich pewność siebie, asertywność, umiejętność reprezentowania własnych interesów oraz interesów innych osób, nabyli praktyczne umiejętności, które przydadzą mi się w przyszłości, wzrosła ich wiedza na temat możliwości udziału seniorów w życiu publicznym, a przez to podniosła się jakość ich życia.
3. „AKTYWNI SENIORZY - PARTYCYPACJA SPOŁECZNA OSÓB 60+ W PUSZCZY KNYSZYŃSKIEJ". Projekt był współfinansowany ze środków Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w ramach Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 i realizowany w okresie od 01.04.2018 r. do 30.11.2018 r.
Osiągnięto wszystkie założone cele projektu. Osiągnięto cel główny, jakim było zwiększenie aktywności, wiedzy i zaangażowania 50 seniorów - mieszkańców gmin Dobrzyniewo Duże i Czarna Białostocka w sprawy publiczne. Udział w projekcie przyczynił się do poprawy jakości życia społeczności lokalnej. Poprzez udział w działaniach projektowych Uczestnicy podnieśli swoje kompetencje osobiste: wzrosła ich pewność siebie, asertywność, świadomość jak reprezentować interesy swoje i innych osób, motywacja do działania - zwłaszcza poprzez warsztaty aktywizujące oraz umiejętności praktyczne w zakresie pielęgnacji terenów zielonych (poprzez warsztaty praktyczne). Seniorzy zdobyli również wiedzę dotyczącą możliwości partycypacji w życiu publicznym, m.in. poprzez udział w 3 wyjazdach studyjnych. Zdobyta wiedza umożliwia im większą aktywność społeczną i skuteczny udział w dialogu obywatelskim. Nastąpiła również aktywizacja, integracja i zacieśnienie więzi społecznych.
4. „AKTYWNI SENIORZY Z PUSZCZY KNYSZYŃSKIEJ". Projekt był współfinansowany ze środków Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w ramach Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014-2020 i realizowany w okresie od 01.04.2019 r. do 30.11.2019 r.

Osiągnięto wszystkie założone cele projektu, co przyczyniło się do poprawy jakości życia społeczności lokalnej. Osiągnięto cel główny, jakim było zwiększenie aktywności, wzrost wiedzy i zaangażowania seniorów - mieszkańców gmin LGD Puszcza Knyszyńska w sprawy publiczne. Poprzez udział w działaniach projektowych, zwłaszcza poprzez warsztaty aktywizujące seniorzy z gminy Supraśl i Zabłudów podnieśli swoje kompetencje osobiste: wzrosła ich pewność siebie, asertywność, świadomość jak reprezentować interesy swoje i innych osób, motywacja do działania. Seniorzy nabyli również umiejętności praktyczne w zakresie pielęgnacji terenów zielonych i budowy małej architektury wiejskiej – ławeczek. Seniorzy zdobyli również wiedzę dotyczącą różnych form aktywności społecznej służących aktywizacji obywateli oraz udziału seniorów w życiu publicznym co umożliwia im aktywne angażowanie się społecznie. Rozwinięcie kompetencji osobistych, a także nabycie wiedzy dotyczącej możliwości partycypacji w życiu publicznym, w tym m.in. na temat inicjatywy lokalnej, rad seniorów było możliwe poprzez udział seniorów w warsztatach aktywizujących, wyjazdach studyjnych, spotkaniu upowszechniającym i dzięki prowadzonej kampanii edukacyjnej. Zdobyta wiedza umożliwia im większą aktywność społeczną i skuteczny udział w dialogu obywatelskim, co przekłada się na podniesienie jakości życia seniorów na obszarze LGD.

5. „RAZEM LEPIEJ". Projekt realizowany w partnerstwie z Caritas Archidiecezji Białostockiej w ramach RPOWP 2014-2020, Działanie 7.1 Rozwój działań aktywnej integracji, EFS. W ramach realizacji projektu nastąpiło zwiększenie poziomu reintegracji i aktywności społeczno-zawodowej 67 osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym z terenu gmin Jasionówka, Knyszyn i Choroszcz. Udział w projekcie przyczynił się do poprawy jakości życia społeczności lokalnej poprzez udział w zajęciach z zakresu integracji społecznej, specjalistycznym doradztwie zawodowym, szkoleniach podnoszących kwalifikacje zawodowe oraz stażach zawodowych realizowanych w miejscu pracy. Okres realizacji 01.04.2017 – 31.12.2018. Wartość projektu: 897.673,75 zł; dofinansowanie: 763.022,68 zł.

6. „SZANSA – INTEGRACJA SPOŁECZNA MIESZKAŃCÓW GMINY MICHAŁOWO". Projekt realizowany w partnerstwie z Fundacją Dialog w ramach RPOWP 2014-2020, Działanie 7.1 Rozwój działań aktywnej integracji, EFS. Okres realizacji: 01.03.2017 -31.05.2019.

W ramach realizacji projektu nastąpiło zwiększenie poziomu reintegracji i aktywności społeczno-zawodowej osób zamieszkujących na terenie gminy Michałowo, korzystających z pomocy Miejsko-Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej. Udział w projekcie przyczynił się do poprawy jakości życia społeczności lokalnej, zwłaszcza osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz ich otoczenia, poprzez udział uczestników w zajęciach z zakresu integracji społecznej, specjalistycznym doradztwie zawodowym, szkoleniach podnoszących kwalifikacje zawodowe oraz w stażach zawodowych realizowanych w miejscu pracy. Uczestnicy projektu nabyli nowe umiejętności i kompetencje, a w wyniku działań o charakterze środowiskowym z wykorzystaniem form aktywizacji społecznej, nastąpiła aktywizacji i integracja tych osób i ich rodzin z otoczeniem. Wartość projektu: 783.617,50 zł; dofinansowanie 743.617,50 zł.

LGD Puszcza Knyszyńska jest też **partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich**. Ze środków KSOW zrealizowane zostały m.in. następujące projekty:

1. 2018 r.: operacja „Od pomysłu do zmiany. Konferencja sieciująca LGD: promocja i współpraca regionalna i międzyregionalna", współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

2. 2022 r.: Operacja „OSIĄGNIĘCIA, WYZWANIA, PERSPEKTYWY – FORUM PODLASKICH LGD" ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich" Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020.

3. 2022 r.: Operacja „Ewaluacja zewnętrzna ex-post sześciu podlaskich lokalnych strategii rozwoju" – w partnerstwie z Lokalną Grupą Działania Stowarzyszenie N.A.R.E.W. – Narwiańska Akcja Rozwoju Ekonomicznego Wsi, Stowarzyszeniem „Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu", Stowarzyszeniem Lokalna Grupa Działania „Brama na Podlasie", Stowarzyszeniem Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski, Stowarzyszeniem „Sąsiedzi"

współfinansowana ze środków Unii Europejskiej, w ramach Schematu II Pomocy Technicznej Planu Działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 Plan Operacyjny na lata 2020-2021.

Także Członkowie LGD zrealizowali wiele przedsięwzięć, w tym o zakresie podobnym do zakresu realizacji tworzonej LSR, w tym m.in.:

1. Stowarzyszenie Przyjaciół Puszczy Knyszyńskiej „Wielki Las": *„Edukacja z klimatem w Parku Krajobrazowym Puszczy Knyszyńskiej*". Zadanie publiczne współfinansowane ze środków województwa podlaskiego. W ramach projektu została utworzona gra o tematyce związanej z ochroną klimatu co było odpowiedzią na niski poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa w tym zakresie. „Gra z klimatem" skierowana jest do dzieci, młodzieży, jak również osób dorosłych zainteresowanych działaniami na rzecz ochrony klimatu. W ciekawy i przyjemny sposób kształtuje świadomość ekologiczną i utrwala zachowania proekologiczne co przekłada się na podniesienie jakości życia na obszarze LGD. Termin realizacji: 01.03.2016-31.12.2016. Całkowita wartość projektu: 13800,00 PLN. Wartość dofinansowania: 13.000,00 PLN.

2. Stowarzyszenie Przyjaciół Puszczy Knyszyńskiej „Wielki Las": *„Drzewa na smog – edukacja ekologiczna i zwiększanie aktywności prośrodowiskowej społeczeństwa*". Zadanie publiczne współfinansowane ze środków województwa podlaskiego. Głównym celem projektu było zwiększenie wiedzy społeczności lokalnej na temat smogu – jego definicji, przyczyn, skutków oraz znaczenia w otoczeniu człowieka. Wskazywano na zagrożenia jakie wynikają z podwyższonego stężenia smogu i sposobów walki z zanieczyszczeniem powietrza. Zrealizowano szereg działań o charakterze edukacyjno-uświadamiającym skierowanym do różnych grup wiekowych i społecznych. Efektem projektu było nabycie przez uczestników wiedzy o skutecznym wpływie drzew na neutralizację szkodliwych związków. Dzięki działaniom projektowym wzrosła świadomość ekologiczna dzieci, nauczycieli i lokalnego społeczeństwa. Każdy uczestnik otrzymał sadzonkę drzewa z zakrytym systemem korzeniowym, którą zasadził, co jest wymiernym efektem ekologicznym. Zdobyta przez uczestników projektu wiedza zwiększyła ich świadomość na temat zagrożeń dotyczących degradacji środowiska w ich otoczeniu, a poznanie sposobów przeciwdziałania tym zagrożeniom przełożyło się na podniesienie jakości życia mieszkańców obszaru LGD. Całkowity koszt zadania: 5.150,00 zł. Dofinansowanie: 4.350,00 zł. Termin realizacji: 01.03.2018-30.11.2018.

3. Stowarzyszenie Przyjaciół Puszczy Knyszyńskiej „Wielki Las": *„Tradycyjny ogród wiejski – podniesienie świadomości o roślinach rodzimych, inwazyjnych oraz walorach krajobrazowych Puszczy Knyszyńskiej*". Zadanie publiczne współfinansowane ze środków województwa podlaskiego. Głównym celem projektu była promocja tradycyjnych, różnorodnych ogrodów wiejskich na obszarze otuliny i Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej a także aktywizacja mieszkańców Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej i jego otuliny, wzbudzenie poczucia identyfikacji z miejscem zamieszkania, promocja tradycyjnych walorów krajobrazowych otuliny i obszaru PKPK, promocja przyjaznych przyrodzie i środowisku praktyk ogrodniczych, edukacja ekologiczna. Wpłynęło to na poprawę jakości życia mieszkańców. Uczestnicy musieli wykazać się znajomością uprawy ogrodów wiejskich zgodnie z założeniami inicjatywy, przyjaznych przyrodzie i człowiekowi zaprezentować swój ogród ze względu na obecność gatunków rodzimych, tradycyjnych, posiadający rozwiązania przyjazne zwierzętom, elementy tradycyjnej architektury. Pozwoliło to na zachęcenie do kontaktu z przyrodą poprzez ogrodnictwo, obserwacje i poznawanie przyrody, wypoczynek i rekreację w ogrodzie, co przełożyło się na poprawę jakości życia na obszarze LGD. Całkowita wartość projektu: 18.200,00 PLN. Wartość dofinansowania: 14.000,00 PLN. Termin realizacji: 01.04.2020-31.12.2020

4. Stowarzyszenie Przyjaciół Puszczy Knyszyńskiej „Wielki Las": *„Działalność bobra dla klimatu dobra – podnoszenie świadomości społecznej o ochronie klimatu i przeciwdziałania skutkom suszy*". Zadanie publiczne współfinansowane ze środków województwa podlaskiego. W wyniku działań projektowych zwiększyła się świadomość ekologiczna uczestników na temat korzystnego wpływu działań bobrów na środowisko. Zdobyta wiedza, jak bobry pomagają chronić ekosystemy przed zmianami klimatycznymi, przełożyła się na podniesienie jakości życia mieszkańców obszaru LGD; pozwala na traktowanie bobrów nie jako szkodników, a jako klimatycznych bohaterów, którzy pomagają m.in. ochładzać powietrze czy zapobiegać pożarom. Całkowita

wartość projektu: 6.430,00 PLN. Wartość dofinansowania: 5.930,00 PLN. Termin realizacji: 03.05.2021-31.12.2021.

5. Stowarzyszenie Przyjaciół Puszczy Knyszyńskiej „Wielki Las": projekt „*Liderzy Eko-Zmian*" w partnerstwie z Fundacją Centrum Inicjatyw na Rzecz Społeczeństwa, Wyższą Szkołą Finansów i Zarządzania (WSFIZ) w Białymstoku, Innovation Circle Network; finansowany z Funduszy EOG w ramach Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny. Celem projektu jest zwiększenie wiedzy i kompetencji członków społeczności akademickiej oraz wyposażenie edukatorów w narzędzia umożliwiające obywatelskie zaangażowanie w działania na rzecz właściwego gospodarowania zasobami przyrodniczymi. Dzięki projektowi zwiększy się wiedza mieszkańców obszaru w zakresie ekologii, skutkująca stosowaniem postaw proekologicznych, co z kolei wpłynie na podniesienie jakości życia na obszarze LGD. Grant w wysokości 114.185,65 EUR. Termin realizacji: 01.11.2021-30.09.2023.

Wybrane projekty zrealizowane przez Gminy będące członkami LGD Puszcza Knyszyńska:

1. Gmina Czarna Białostocka: „*Modernizacja indywidualnych źródeł energii cieplnej lub elektrycznej w gminie Czarna Białostocka*"; RPO WP 2014-2020, Oś Priorytetowa V Gospodarka niskoemisyjna, Działanie 5.4 Strategie niskoemisyjne, Poddziałanie 5.4.2 Strategie niskoemisyjne BOF. Całkowita wartość projektu: 2 301 788,14 PLN. Koszty kwalifikowane: 2 129 767,08 PLN. Wartość dofinansowania: 1 584 759,66 PLN. Celem realizacji projektu było ograniczenie emisji szkodliwych pyłów i gazów pochodzących z domowych pieców grzewczych w ramach tzw. niskiej emisji poprzez budowę mikroinstalacji prosumenckich wykorzystujących odnawialne źródła energii w gospodarstwach indywidualnych. W ramach powyższego projektu wykonano na terenie Gminy 215 szt. instalacji solarnych w gospodarstwach domowych. Okres realizacji projektu: 22.07.2016 – 29.03.2019.

2. Gmina Czarna Białostocka: *Przygotowanie Przedszkola „Kraina Marzeń" w Czarnej Białostockiej do świadczenia wysokiej jakości usług na rzecz dzieci w wieku przedszkolnym*. RPO WP 2014-2020, Oś Priorytetowa III. Kompetencje i kwalifikacje, 3.1 Kształcenie i edukacja, Poddziałanie 3.1.3 Zapewnienie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej w ramach BOF. Całkowita wartość projektu: 1 445 022,82 PLN. Koszty kwalifikowane: 1 445 022,82 PLN. Wartość dofinansowania: 832 505,49 PLN. Głównym celem projektu było zwiększenie stopnia upowszechnienia edukacji przedszkolnej wśród 3-4 latków zamieszkujących na terenie Gminy Czarna Białostocka poprzez utworzenie 47 nowych miejsc w zmodernizowanym i rozbudowanym Przedszkolu w Czarnej Białostockiej „Kraina Marzeń" a także podniesienie jakości i atrakcyjności oferty edukacyjnej Przedszkola w Czarnej Białostockiej „Kraina Marzeń". Okres realizacji projektu: 01.09.2018 – 31.08.2021.

3. Gmina Juchnowiec Kościelny: **„***Nowe możliwości lokalnej społeczności w gminie Juchnowiec Kościelny"*. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Oś Priorytetowa VIII: Infrastruktura dla usług użyteczności publicznej, Działanie 8.5 Rewitalizacja. Całkowita wartość projektu: 6 796 138,62 PLN. Koszty kwalifikowane: 6 257 586,03 PLN. Wartość dofinansowania: 5 006 068,80 PLN. Przedmiotem niniejszego projektu były kompleksowe i zintegrowane działania rewitalizacyjne, ukierunkowane na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społeczno-gospodarczych na obszarach rewitalizowanych Gminy Juchnowiec Kościelny, tj. na obszarach sołectw: Brończany, Hołówki Duże oraz Ignatki-Osiedle. Okres realizacji projektu: 09.12.2019 r. – 31.12.2020 r.

4. Gmina Juchnowiec Kościelny: **„***Przedszkola marzeń – projekt zintegrowany EFS*". Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Działania 3.1 Kształcenie i edukacja, Poddziałanie 3.1.1 Zapewnienie równego dostępu do wysokiej jakości edukacji przedszkolnej. Całkowita wartość projektu: 1 329 453,68 PLN. Koszty kwalifikowane: 1 329 453,68 PLN. Wartość dofinansowania: 1 104 703,68 PLN. Celem projektu było zwiększenie stopnia upowszechnienia wychowania przedszkolnego wśród dzieci 3-4 letnich i dzieci z niepełnosprawnościami w Gminie Juchnowiec Kościelny oraz podniesienie jakości edukacji i dostosowanie jej do potrzeb dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w Przedszkolu w Juchnowcu Górnym i Punkcie

Przedszkolnym w Księżynie poprzez realizację zajęć dodatkowych skierowanych do 175 dzieci oraz doskonalenie zawodowe nauczycieli. Okres realizacji projektu: 01.08.2017 r. – 31.07.2020 r.

5. Gmina Supraśl: „*Supraski Szlak Bioróżnorodności*". Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Działanie 6.3 Ochrona zasobów bio- i georóżnorodności oraz krajobrazu. Całkowita wartość projektu: 4 554 818,30 zł. Koszty kwalifikowane: 4 053 007,79 zł. Wartość dofinansowania: 3 445 056,61 zł. Celem projektu jest zmniejszenie antropopresji obecnie występujących na terenach Supraśla oraz promowanie ochrony różnorodności biologicznej i przyrodniczej. Planowana inwestycja zakłada wytyczenie Supraskiego Szlaku Bioróżnorodności. Efektem projektu jest utworzenie szlaku turystycznego o dł. 5,66 km oraz odnowienie istniejącego szlaku turystycznego o dł. 2,00 km. Okres realizacji projektu: 09.2019 do 05.2023 r.

6. Gmina Supraśl: „*Rozwijamy skrzydła – rozwój kompetencji kluczowych u dzieci*". Europejski Fundusz Społeczny, Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, działanie 3.1. Kształcenie i edukacja. Całkowita wartość projektu: 450 871,87 zł. Koszty kwalifikowane: 450 871,87 zł. Wartość dofinansowania: 383 241,08 zł. Głównym celem projektu jest zapewnienie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej 120 dzieciom z Przedszkola z Oddziałami Integracyjnymi im. Jana Pawła II w Supraślu poprzez realizację dodatkowych zajęć rozwijających ich kompetencje kluczowe, a także zdobycie nowych kwalifikacji przez 15 nauczycieli, poprzez realizację kursów/szkoleń w zakresie doskonalenia umiejętności i ich kompetencji zawodowych. Okres realizacji projektu: 01.09.2020 - 30.06.2022 r.

7. Gmina Zabłudów: *„Instalacje fotowoltaiczne dla budynków użyteczności publicznej w Gminie Zabłudów*" ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Oś priorytetowa V. Gospodarka niskoemisyjna, Działanie 5.1 Energetyka oparta na odnawialnych źródłach energii. Przedsięwzięcie obejmuje budowę instalacji fotowoltaicznych dostarczających energię na potrzeby 9 obiektów użyteczności publicznej zlokalizowanych na terenie Gminy Zabłudów. Wartość całkowita projektu: 1.859.413,59 zł. Wartość dofinansowania: 1.289.339,37 zł.

8. Gmina Zabłudów: **„***Cyfrowa gmina".* Projekt w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014-2020. Cel projektu: Zwiększenie zdolności Jednostki Samorządu Terytorialnego (Gminy Zabłudów) oraz podmiotów im podległych w zakresie realizacji usług publicznych na drodze teleinformatycznej, pracy nauki zdalnej oraz wzmocnienie cyfrowej odporności na zagrożenia- REACT-EU. Zmniejszenie negatywnych skutków społecznych, gospodarczych oraz edukacyjnych wywołanych przez Pandemię COVID-19 w latach 2020/ 2021. Efekty: doposażenie urzędu i jednostek podległych w niezbędny sprzęt IT wraz z oprogramowaniem umożliwiający zwiększenie cyfryzacji oraz cyberbezpieczeństwa. Wartość projektu 281.580,00 zł. Termin realizacji: 2022-2023.

9. Gmina Dobrzyniewo Duże: „*Budowa stacji uzdatniania wody w Obrubnikach wraz z instalacją paneli fotowoltaicznych oraz budowa oczyszczalni ścieków w miejscowości Obrubniki" ze środków* PROW na lata 2014-2020, poddziałanie „Wsparcie inwestycji związanych z tworzeniem, ulepszaniem lub rozbudową wszystkich rodzajów małej infrastruktury, w tym inwestycji w energię odnawialną i oszczędzanie energii". Wartość całkowita projektu: 2 623 538,34 zł. Okres realizacji projektu: 30.01.2020-22.12.2022 r.

LGD Puszcza Knyszyńska zrealizowała następujące **projekty współpracy krajowej i zagranicznej**:

1. „Jeden pas Jeden szlak - Bałtycki Jedwabny Szlak": Realizacja projektu: 2018-2019. Partnerzy: LGD KARHUSEUTU (Finlandia), LGD HIUMA (Estonia); LGD Puszcza Knyszyńska. Celem projektu było opracowanie wspólnie z partnerami ponadnarodowymi modelowego Bałtyckiego Szlaku Turystycznego jako innowacyjnego rozwiązania dla sektora turystycznego obszarów LGD oferowanego na rynek chiński.

2. „Energia Odnawialna Lokalnie. Innowacyjna inicjatywa partnerska na rzecz ochrony środowiska i zapobiegania zmianom klimatycznym". Realizacja projektu: 2018-2019. Partnerzy projektu: LGD Puszcza Knyszyńska (lider projektu), Stowarzyszenie „Suwalsko-Sejneńska" Lokalna Grupa Działania, Stowarzyszenie LGD „Lider w EGO",

Stowarzyszenie LGD „Brama na Podlasie”, Stowarzyszenie LGD Szlak Tatarski. Celem projektu było podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców terenów partnerskich lokalnych grup działania ze szczególnym uwzględnieniem promocji gospodarki niskoemisyjnej efektywnie korzystającej z zasobów naturalnych. Budżet projektu: 497.170,00 zł.

3. „Wyobraźmy sobie nietypowe przystanie w lesie”: Realizacja projektu: 2019-2021. Partnerzy: GAL Haute Lande Armagnac (Francja), LGD Puszcza Knyszyńska. Projekt współpracy miał na celu podzielenie się pomysłami w zakresie tworzenia dzieł sztuki współczesnej, które można byłoby wkomponować w krajobraz obszarów wiejskich i w których to obiektach byliby potencjalnie przyjmowani turyści. Budżet projektu: 624.123,29 zł.

4. „Nietypowe przystanie nad Supraślą, Narwią i Bugiem”. Realizacja projektu: 2022-2024. Partnerzy projektu: LGD Puszcza Knyszyńska, Stowarzyszeniem „Lokalna Grupa Działania – Tygiel Doliny Bugu”. Projekt jest efektem realizacji przez LGD Puszcza Knyszyńska międzynarodowego projektu współpracy z LGD (GAL) Haute Lande Armagnac (Francja) pt. “Wyobraźmy sobie nietypowe przystanie w lesie” i jest realizacją w terenie wypracowanych w polsko-francuskim projekcie idei. Ważnym wspólnym działaniem w projekcie jest utworzenie infrastruktury turystycznej – obserwatoria przyrody (Radunin, Wojszki, Kupientyn, Mielnik). Budżet projektu: 1.289.466,50 zł.

Dotychczasowa działalność w perspektywach finansowych 2007-2013 i 2014-2020 oraz wszystkie te zrealizowane projekty pokazują, iż mamy olbrzymi potencjał do wdrażania nowej Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska 2023-2027. Raport z *Ewaluacji zewnętrznej* wykonany w roku 2022 r. wskazuje na siłę Partnerstwa naszego stowarzyszenia, którego istotnymi filarami są: wzorcowa współpraca z partnerskimi Gminami; duży nacisk skierowany na działania adresowane do grup w niekorzystnej sytuacji a także działania wspierające organizacje pozarządowe i lokalnych liderów; imponujące wsparcie lokalnej przedsiębiorczości[1].

1.3. Opis struktury LGD Puszcza Knyszyńska

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska skupia najbardziej aktywnych i zaangażowanych liderów z obszaru Partnerstwa. Na dzień 31.01.2023 r. liczba członków LGD Puszcza Knyszyńska wynosiła 102 członków, reprezentujących grupy interesu trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i sektora społecznego. Wśród przedstawicieli grupy interesu sektora gospodarczego było czterech rolników działających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.

Należy podkreślić, iż członkowie założyciele LGD Puszcza Knyszyńska stanowią silny fundament Partnerstwa i od początku istnienia LGD Puszcza Knyszyńska czynnie uczestniczą w rozwoju obszaru. Wraz z podmiotami, które dołączyły do Stowarzyszenia w latach 2014-2023 tworzą Partnerstwo oparte skutecznej komunikacji. Członkowie LGD zaangażowani są w prace poszczególnych organów LGD Puszcza Knyszyńska dzięki czemu mają prawo w sposób kolegialny decydować o kierunkach i sposobach działania Stowarzyszenia.

Liczny udział lokalnej społeczności gwarantuje, iż podejmowane inicjatywy, planowane działania i wdrażane projekty odzwierciedlają aktualne potrzeby mieszkańców obszaru LGD.

Zarówno w procesie przygotowania LSR, wdrażania LSR oraz funkcjonowania LGD angażowana będzie lokalna społeczność w celu wypracowania metod działania o najwyższej skuteczności oraz stałego podnoszenia jakości działań LGD.

Zaangażowanie lokalnej społeczności we wdrażanie LSR będzie kontynuowane poprzez działania integracyjno-aktywizujące (spotkania, szkolenia, warsztaty, konsultacje, konsultacje internetowe). Poszerzanie i pogłębianie zaangażowania będzie odbywać się również poprzez zapewnienie środków komunikacji umożliwiających wymianę informacji oraz udział w procesach monitorowania i oceny realizacji strategii, aktualizacji strategii, zmianach lokalnych kryteriów wyboru. Stosowane metody komunikacji stosowane przez

[1] *Ewaluacja zewnętrzna realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska 2014-2020, OMIKRON Mariusz Wachowicz, Warszawa 2022.*

LGD to: strona internetowa, tablice ogłoszeń członkowskich gmin, korespondencja mailowa, zgłaszanie uwag i pomysłów w biurze LGD, formularz kontaktowy na stronie www.

Zapisy Statutu LGD Puszcza Knyszyńska przewidują mechanizmy pogłębionej współpracy wewnątrz Stowarzyszenia, takie jak:

1. § 8, pkt. 8: Zakłada się rozszerzenie składu LGD bez ograniczeń, jedynie zgodnie z zasadami określonymi w punktach 1-7 niniejszego paragrafu.
2. § 11, pkt. 2, podpunkt 4: Członek zwyczajny Stowarzyszenia ma m.in. prawo: zgłaszać nowe pomysły, inicjatywy dotyczące wdrażania LSR, w tym zmiany lokalnych kryteriów wyboru, harmonogramu realizacji naborów, przesunięć środków pomiędzy przedsięwzięciami; zgłoszenie może być dokonywane za pomocą dowolnego kanału komunikacji i wymaga odpowiedzi od Zarządu w przeciągu 2 miesięcy.
3. § 16, pkt 12, podpunkt 15: Do kompetencji Walnego Zebrania Członków należy powoływanie tematycznych zespołów doradczych w celu wymiany poglądów między członkami Stowarzyszenia oraz poszukiwania wśród nich inicjatyw oddolnych.
4. § 17, pkt 1-3: Członkostwo w tematycznym zespole doradczym jest prawem, a nie obowiązkiem członka Stowarzyszenia; Każdy z członków Stowarzyszenia może uczestniczyć w pracach nieograniczonej ilości tematycznych zespołów doradczych; Tematycznym zespołom doradczym przysługuje prawo składania Walnemu Zebraniu lub Zarządowi wniosków, rekomendacji, sugestii i opinii o wszystkich bieżących sprawach Stowarzyszenia, opiniowania wniosków Zarządu oraz prawo do zalecania Zarządowi inicjowania określonych działań.
5. § 19, pkt 10: W celu usprawnienia wdrażanie Lokalnej Strategii Rozwoju oraz budowania pogłębionego partnerstwa między członkami Lokalnej Grupy Działania relacje wewnątrz LGD są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji. Zasady wymiany informacji oraz sposób komunikacji wewnątrz LGD reguluje Zarząd.

Spośród NGO będących członkami LGD Puszcza Knyszyńska, cztery w sposób szczególny zajmują się różnorodną działalnością na rzecz grup defaworyzowanych i realizują zadania związane z włączeniem społecznym, a ich czynne uczestnictwo w naszym Partnerstwie pomoże sprawnie i efektywnie realizować cele szczegółowe i przedsięwzięcia LSR, przede wszystkim Cel 2. Są to: Stowarzyszenie Pomocy Rodzinie i Zagrożonym Wykluczeniem Społecznym „Lepsze Jutro"; Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Razem"; Fundacja Forum Inicjatyw Rozwojowych; Stowarzyszenie Bardzo Aktywna Wieś „BArWA".

Lokalna Grupa Działania ma też dwóch członków wspierających. Są to: Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku oraz Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej z siedzibą w Supraślu.

1.4. Opis składu organu decyzyjnego – RADY LGD Puszcza Knyszyńska

Mając na uwadze doświadczenia z wdrażania LSR w perspektywie 2014-2020 LGD Puszcza Knyszyńska podjęła decyzję o funkcjonowaniu organu decyzyjnego, jakim jest Rada, w składzie 15 członków. Rada funkcjonuje w oparciu o Statut LGD Puszcza Knyszyńska (§ 20) i o Regulamin Rady.

W zakresie zasad konstytuujących skład Rady, spełnia ona następujące założenia:

1. Rada składa się z przedstawicieli grup interesu sektora publicznego, gospodarczego i społecznego.
2. W Radzie ani reprezentanci władz publicznych, ani żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.
3. Przy przyporządkowaniu członków Rady do grup interesu przyjęto metodę kolejnych wykluczeń. W pierwszej kolejności weryfikowano przynależność do grupy interesu sektora publicznego, następnie grupy interesu sektora gospodarczego. Jeżeli nie wystąpiły przesłanki w tych zakresach, członka Rady uwzględniono jako reprezentanta grupy interesu sektora społecznego.
4. W składzie Rady znajduje się m.in.: przedstawiciel koła gospodyń wiejskich, sołtys oraz senior (osoba powyżej 60 r. życia).
5. Wprowadzono brak możliwości upoważniania osób trzecich do udziału w podejmowaniu decyzji.

6. W celu zapewnienia transparentności oraz prawidłowości wyboru dokonywanego przez organ decyzyjny, prowadzony będzie także rejestr interesów członków Rady, pozwalający na identyfikację charakteru ich powiązań z wnioskodawcami / poszczególnymi projektami.

W celu zapewnienia sprawnego i rzetelnego wyboru operacji oraz zapewnienia wysokiego poziomu wiedzy i podnoszenia kompetencji członków Rady realizowane będą następujące działania:

1. Przeprowadzony zostanie test wiedzy dla członków Rady w zakresie zapisów LSR.
2. Określono plan szkoleń dla członków organu decyzyjnego.
3. Członkowie Rady będą podpisywać wymagane oświadczenia.
4. Podczas posiedzeń Rady żadna z grup interesu nie będzie kontrolować procesu podejmowania decyzji.
5. Procedury wyboru projektów przewidują przejrzysty sposób postępowania w sytuacji rozbieżnych ocen w ramach poszczególnych kryteriów.
6. Przewidziane zostały działania dyscyplinujące wobec członków Rady, którzy nie uczestniczą w dwóch kolejnych posiedzeniach Rady bez usprawiedliwienia lub dokonują oceny w sposób niezgodny z treścią kryteriów oceny.

1.5. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Władzami stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska są: Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna oraz Rada, wybierana przez Walne Zebranie Członków. Członek Rady nie może być członkiem Zarządu, Komisji Rewizyjnej ani pracownikiem Biura LGD Puszcza Knyszyńska. Kadencja każdego organu to 4 lata, co reguluje § 15, pkt 3 Statutu.

W swoich strukturach LGD Puszcza Knyszyńska posiadała zarówno osoby młode, jak i seniorów. Obecnie w skład 4-osobowego Zarządu wchodzi jedna osoba powyżej 60 r. życia. Natomiast w 15-osobowym składzie Rady jest 3 seniorów, a także sołtys oraz przedstawiciel koła gospodyń wiejskich.

Sposób rozszerzania LGD: Członkowie LGD dzielą się na zwyczajnych i wspierających. Osoby lub podmioty prawne mogą zostać członkami Stowarzyszenia po złożeniu deklaracji członkowskiej. Nabycie i utrata członkostwa następują w drodze uchwały przyjętej większością głosów przez Zarząd Stowarzyszenia, co reguluje § 8, pkt 4; § 9 i § 12, pkt 1 Statutu LGD. Od uchwał Zarządu w przedmiocie wykluczenia członków zwyczajnych i wspierających Stowarzyszenia przysługuje odwołanie do Walnego Zebrania Członków, co reguluje § 14 Statutu.

LGD Puszcza Knyszyńska posiada zdolność do realizacji LSR poprzez zatrudnienie kadry zaangażowanej w prace umożliwiające osiąganie celów LGD w sposób sprawny i skuteczny. Biuro działa w oparciu o regulamin określający zadania, strukturę i zasady jego funkcjonowania. Pracą Biura kieruje powołany przez Zarząd Dyrektor Biura. Czynności w sprawach zakresu prawa pracy za Stowarzyszenie dokonuje Prezes Zarządu lub osoba przez niego upoważniona. Czynności w sprawach z zakresu prawa pracy i umów cywilno-prawnych wobec Prezesa Zarządu wykonuje Członek Komisji Rewizyjnej, co reguluje § 26, pkt 3 Statutu.

Szczegółowy podział zadań poszczególnych pracowników biura, wymagania konieczne i pożądane adekwatne do przewidzianych obowiązków wraz z zakresem uprawnień i obowiązków został przedstawiony w dokumencie pn. *„Opis stanowisk precyzujący podział obowiązków i zakres odpowiedzialności pracowników biura”*, stanowiący załącznik nr 1 do *Regulaminu Pracy Biura LGD Puszcza Knyszyńska*. Natomiast załącznik nr 2 Regulaminu to „*Polityka bezpieczeństwa danych osobowych*”.

Stowarzyszenie posiada także procedurę naboru pracowników do Biura LGD Puszcza Knyszyńska. W Biurze Stowarzyszenia zatrudnionych jest obecnie 4 pracowników etatowych, w tym dyrektor biura i specjaliści ds. wdrażania LSR (ze specjalizacją funduszową). Pracownicy zatrudnieni w biurze posiadają doświadczenie i niezbędną wiedzę do wdrażania i aktualizacji dokumentów o strategicznym zasięgu regionalnym lub lokalnym. Pracownicy Biura LGD, stosownie do swoich obowiązków, podnoszą i aktualizują swoje kompetencje, zgodnie z *Planem szkoleń – organu decyzyjnego i pracowników biura LGD Puszcza Knyszyńska.*

Badanie jakości udzielonego doradztwa w ramach stanowisk pracy związanych z udzielaniem doradztwa mierzone będzie poprzez ankiety satysfakcji wypełniane przez osoby/podmioty, którym udzielono doradztwa oraz rejestr świadczonych usług. Stopień efektywności udzielonego doradztwa mierzony będzie liczbą podmiotów, które otrzymały wsparcie po uprzednim udzieleniu indywidualnego doradztwa w zakresie ubiegania się o wsparcie na realizację LSR, świadczonego w biurze Stowarzyszenia, na podstawie rejestru świadczonych usług, zgodnie z procedurą opisaną w Regulaminie Biura. W Regulaminie Biura, w opisie poszczególnych stanowisk pracowników, określone również zostały ich obowiązki w zakresie animacji lokalnej i współpracy, w tym m.in. organizowanie szkoleń, konferencji, imprez zaplanowanych przez LGD i innych wydarzeniach mogących pomóc w promocji LGD oraz inicjowaniu i prowadzeniu działań związanych ze wspieraniem partycypacyjnej realizacji LSR.

1.6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

STATUT LGD: Określa formę prawną, strukturę partnerstwa oraz reguluje proces powoływania organów i zasady działania; określa kompetencje i zasadę reprezentatywności Rady LGD. Statut wskazuje Walne Zebranie Członków LGD jako organ kompetentny w zakresie uchwalania LSR i jej aktualizacji. Statut zawiera też zasady nabywania i utraty członkostwa w LGD oraz jej organach. Podjęcie uchwały w sprawie zmiany Statutu, odwołania członków Zarządu, Rady, Komisji Rewizyjnej oraz rozwiązania Stowarzyszenia wymaga kwalifikowanej większości 2/3 głosów, przy obecności co najmniej połowy członków Walnego Zebrania w pierwszym terminie i bez względu na ilość obecnych w drugim terminie, co reguluje § 18, pkt 6 Statutu. W Statucie wskazano także jako organ nadzorujący - Marszałka Województwa Podlaskiego.

REGULAMIN RADY: Reguluje pracę Rady, która jako organ decyzyjny odpowiada za wybór operacji i gwarantuje, że wybrane operacje są zgodne ze strategią. Regulamin zawiera m.in. szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń organu decyzyjnego, zasady powoływania i odwoływania członków, zasady sporządzania dokumentów dotyczących spraw podejmowanych na posiedzeniach i protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego oraz wynagradzania członków organu decyzyjnego. Regulamin organu decyzyjnego przyjmowany jest uchwałą Walnego Zebrania Członków.

PROCEDURA OCENY I WYBORU OPERACJI W RAMACH WDRAŻANIA LSR 2023-2027 LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA – PUSZCZA KNYSZYŃSKA, PROCEDURA USTALANIA LUB ZMIANY NIEBUDZĄCYCH WĄTPLIWOŚCI INTERPRETACYJNYCH KRYTERIÓW WYBORU OPERACJI REALIZOWANYCH PRZEZ PODMIOTY INNE NIŻ LGD, PROCEDURA WYBORU I OCENY GRANTOBIORCÓW W RAMACH WDRAŻANIA LSR 2023-2027 LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA – PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Zawierają szczegółowy opis następujących procedur: 1/ Uzgadniania terminu i warunków naboru wniosków; 2/ Ustalania lub zmiany kryteriów oceny operacji; 3/ Oceny wniosków i wyboru operacji realizowanych przez podmioty inne niż LGD; 4/ Przekazywania do Samorządu Województwa dokumentacji dotyczącej przeprowadzonego wyboru wniosków; 5/ Procedury wyboru projektów grantowych. Procedury oceny i wyboru operacji LGD Puszcza Knyszyńska przyjmowane są uchwałą Walnego Zebrania Członków.

REGULAMIN ZARZĄDU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Określa zasady funkcjonowania i zakres działania Zarządu jako najwyższej władzy Stowarzyszenia w okresach pomiędzy Walnymi Zebraniami Członków. Określa podziała zadań pomiędzy członków Zarządu oraz organizację pracy Zarządu. Regulamin przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

REGULAMIN KOMISJI REWIZYJNEJ: Regulamin zawiera szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Komisji oraz zasady protokołowania posiedzeń. Regulamin Komisji Rewizyjnej przyjmowany jest uchwałą Walnego Zebrania Członków.

REGULAMIN PRACY BIURA LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Określa zasady funkcjonowania Biura, ramowy zakres działania i kompetencje Dyrektora oraz pracowników Biura. Określa zasady zatrudniania pracowników; konieczne i pożądane kwalifikacje, doświadczenia zawodowe, adekwatne opisy stanowisk, w tym w zakresie animacji i współpracy, doradztwa; zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych oraz metody oceny jakości i efektywności świadczonego przez pracowników LGD doradztwa oraz animacji i współpracy. Regulamin pracy biura przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

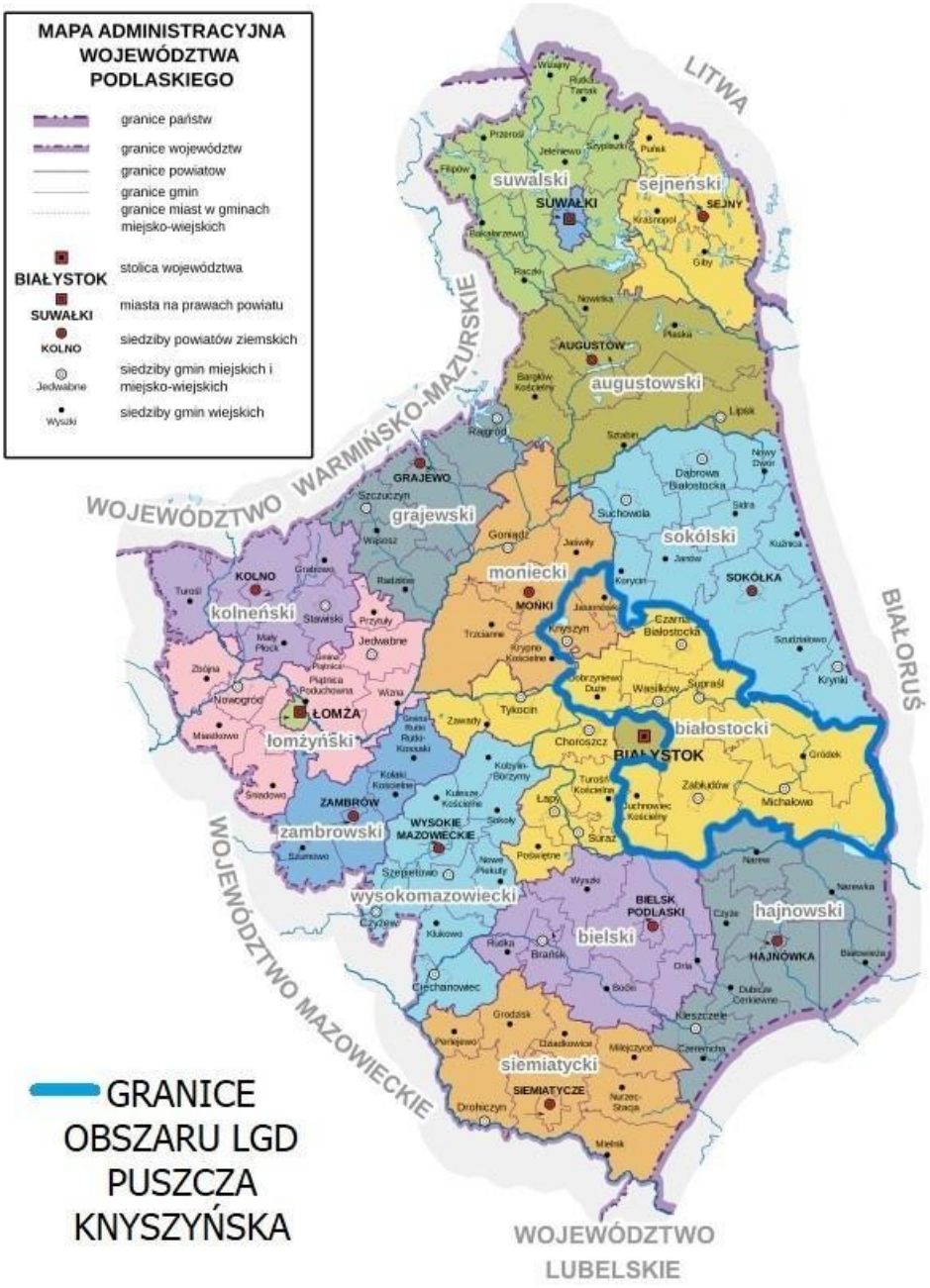
REGULAMIN NABORU PRACOWNIKÓW LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Szczegółowo opisuje procedurę naboru pracowników oraz reguluje pracę Komisji Rekrutacyjnej, zawiera także wzory wszystkich dokumentów związanych z procedurą naboru pracowników. Regulamin przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

REGULAMIN WYNAGRADZANIA LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA: Na podstawie art. 77 KP ustala warunki wynagradzania za pracę oraz przyznawania innych świadczeń związanych z pracą w Lokalnej Grupie Działania – Puszcza Knyszyńska. Regulamin przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

REGULAMIN POSTĘPOWANIA O UDZIELENIE ZAMÓWIENIA na dostawy, usługi i roboty budowlane, obowiązujący w Lokalnej Grupie Działania – Puszcza Knyszyńska: Określa sposób postępowania w procesie udzielania zamówień na dostawy, usługi i roboty budowlane. Regulamin przyjmowany jest uchwałą Zarządu LGD Puszcza Knyszyńska.

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

Od 2025 roku obszar Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska obejmuje 11 gmin położonych w województwie podlaskim. Są to gminy: **Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Grabówka, Gródek, Jasionówka, Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów**. Dwie z nich (Jasionówka i Knyszyn), zgodnie z podziałem administracyjnym należą do powiatu monieckiego, natomiast dziewięć (Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Grabówka, Gródek, Juchnowiec Kościelny, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów) należy do powiatu białostockiego. Obszar Lokalnej Grupy Działania stanowi 2256 km^2. Największymi gminami pod względem powierzchni są Gródek i Michałowo, najmniejszą zaś jest Grabówka . Gminy Czarna Białostocka, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów to gminy miejsko-wiejskie, natomiast Dobrzyniewo Duże, Grabówka, Gródek, Jasionówka i Juchnowiec Kościelny są gminami wiejskimi. Liczba mieszkańców na dzień 31.12.2020 r. wynosiła **102.963 osoby** *(mapa nr 1 i tabela nr 2).*

Mapa 1. Obszar LGD Puszcza Knyszyńska na tle województwa podlaskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie https://pl.wikipedia.org/wiki/Podział_administracyjny_województwa_podlaskiego

Tabela 1. Gminy (typ, powierzchnia, liczba ludności) LGD Puszcza Knyszyńska – stan na 31.12.2020

Gmina	Typ gminy	Powiat	Powierzchnia w km^2	Liczba ludności
Czarna Białostocka	miejsko-wiejska	białostocki	206	11 059
Dobrzyniewo Duże	wiejska	białostocki	161	9 941
Gródek	wiejska	białostocki	429	4 992
Juchnowiec Kościelny	wiejska	białostocki	171	17 839
Michałowo	miejsko-wiejska	białostocki	409	6 142
Supraśl	miejsko-wiejska	białostocki	189	16 922
Wasilków	miejsko-wiejska	białostocki	127	19 184
Zabłudów	miejsko-wiejska	białostocki	340	9 737
Jasionówka	wiejska	moniecki	97	2 540
Knyszyn	miejsko-wiejska	moniecki	127	4 607
RAZEM LGD			**2 256**	**102 963**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Obszar LGD Puszcza Knyszyńska jest spójny przestrzennie. Graniczy on z 17 gminami. Od północy z gminami: Krynki, Szudziałowo, Sokółka, Janów, Korycin, Jaświły, Mońki. Od zachodu z gminami: Krypno, Tykocin, Choroszcz, Białystok, Turośń Kościelna, Suraż. Od południa z gminami: Wyszki, Bielsk Podlaski, Narew i Narewka. Od wschodu granicą obszaru jest granica państwa.

Siedem gmin LGD Puszcza Knyszyńska wchodzi w skład Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego. Jest to sześć gmin graniczących z miastem Białystok (Dobrzyniewo Duże, Grabówka, Wasilków, Supraśl, Zabłudów i Juchnowiec Kościelny) oraz Czarna Białostocka. Dwie gminy: Gródek i Michałowo są gminami przygranicznymi (granica z Białorusią).

Spójność geograficzna i przyrodnicza

Obszar Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska znajduje się w obrębie mezoregionu **Wysoczyzna Białostocka**, która na południu przechodzi w **Dolinę Górnej Narwi** - wchodząc w skład makroregionu **Nizina Północnopodlaska**. Występujący tu krajobraz jest wyjątkowo urozmaicony i zróżnicowany, a przez to bardzo ciekawy. Obszar ten zbudowany jest ze żwirowych, piaszczystych oraz gliniastych osadów ze zlodowacenia środkowopolskiego. Występują tu pola sandrowe, wzgórza morenowe, baseny, doliny, kemy i ozy. Pomiędzy różnego rodzaju wzniesieniami występują obniżenia zazwyczaj wypełnione pokładami torfów (szczególnie w dolinach rzeki Narew i Supraśl). Charakterystycznym elementem rzeźby jest okazały wał morenowy, biegnący przez gminy Gródek, Supraśl i Czarna Białostocka. Jego wyższa południowa część, w literaturze znana jako Wał Świętojański, osiąga wysokość 210,8 m n.p.m. (Góra Świętego Jana).

Przyroda obszaru LGD Puszcza Knyszyńska jest jednym z najważniejszych czynników decydujących o wyjątkowości i spójności tego terenu. Obszar ten, podobnie jak obszar całego województwa podlaskiego, cechuje się wysokimi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi, ściśle związanymi z uwarunkowaniami geograficznymi opisanymi powyżej. Jest to teren o stosunkowo małym skażeniu i przekształceniu środowiska naturalnego, ze zróżnicowanym krajobrazem i dużym kompleksem leśnym – **Puszczą Knyszyńską**. Jest ona jednym z kluczowych elementów krajobrazu przyrodniczego, obejmując swym zasięgiem blisko połowę omawianego obszaru. Lasy i grunty leśne zajmują prawie 43% powierzchni obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, podczas gdy w skali całego kraju lesistość wynosi ok. 30%.

Tabela 2. Lesistość na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska (w 2020 r.)

Gmina	Powierzchnia gminy w ha	Powierzchnia gruntów leśnych w ha	Lesistość w %	Grunty leśne publiczne w ha	Grunty leśne prywatne w ha
Czarna Białostocka	20 636	15 800,33	74,3	15 360,33	440,00
Dobrzyniewo Duże	16 113	5 861,74	35,6	4 289,74	1 572,00
Gródek	42 970	27 235,24	62,1	24 037,24	3 198,00
Juchnowiec Kościelny	17 177	2 728,85	15,9	483,85	2 245,00
Michałowo	41 002	16 741,47	40,1	14 213,47	2 528,00
Supraśl	18 856	13 064,62	67,3	11 996,62	1 068,00
Wasilków	12 712	6 094,45	46,9	5 277,45	817,00
Zabłudów	33 974	11 154,06	32,5	7 031,06	4 123,00
Jasionówka	9 680	1 282,39	13,2	113,39	1 169,00
Knyszyn	12 719	4 294,16	33,3	2 201,16	2 093,00
RAZEM LGD	**225 839**	**104 257,31**	**42,12**	**85 004,31**	**19 253,00**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Puszcza Knyszyńska jest pozostałością po ogromnym, zwartym kompleksie puszczańskim na pograniczu Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. W końcu XV wieku były to: Puszcza Grodzieńska, Knyszyńska i Błudowska. Ich zasiedlanie następowało bardzo powoli. Długo był to teren pogranicza, na którym ścierały się wpływy polskie, ruskie, litewskie, jaćwieskie i krzyżackie. Przyśpieszenie kolonizacji puszcz w XVI-XVIII w. doprowadziło do znacznego skurczenia się powierzchni leśnej na rzecz terenów rolniczych. Istotne zmiany przyniósł wiek XIX, kiedy wraz ze wzmożoną eksploatacją lasów, pojawiła się konieczność prowadzenia gospodarki leśnej opartej między innymi na sztucznych zalesieniach. Na szczęście w Puszczy Knyszyńskiej pozostało wiele fragmentów lasu mało przekształconych przez człowieka, co czyni ją bardzo cenną pod względem przyrodniczym. Cechą wyróżniającą Puszczę Knyszyńską spośród innych kompleksów leśnych jest wybitny charakter borealny. Sztandarowym gatunkiem wykształconym na unikatowym siedlisku jest ekotyp „sosny supraskiej", zwanej masztową, dochodzącą do 30 m wysokości.

Wzdłuż południowej granicy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska i na krótkim odcinku granicy zachodniej przepływa rzeka Narew, stanowiąca prawobrzeżny dopływ Wisły. Dolina Górnej Narwi, jest jednym z najlepiej zachowanych obszarów bagiennych w Polsce. Rzeka Narew wraz z licznymi odnogami, naturalnymi kanałami i starorzeczami stanowi siedlisko licznych rzadko występujących gatunków flory i fauny.

Wody powierzchniowe, obok zbiorowisk leśnych, stanowią ważny element krajobrazu. Obok rzeki Narew, jest to przede wszystkim rzeka Supraśl. Jest ona jednym z głównych, prawych dopływów Narwi, stanowiąc jednocześnie centralną oś Puszczy Knyszyńskiej. Teren Puszczy Knyszyńskiej usiany jest także setkami źródlisk i strumieni. Nie są one wielkie, ale bardzo wydajne. Dzięki nim utrzymują się liczne bagniska, mokradła, a także niezwykle ciekawy typ drzewostanu zwany borem bagiennym. Dzięki wielowiekowej działalności człowieka, system wód powierzchniowych wzbogacił się także o sztuczne akweny, które służą jako zbiorniki retencyjne, stawy rybne lub częściowo jako obiekty rekreacyjne (np. w Czarnej Białostockiej, Wasilkowie i w Zarzeczanach koło Gródka). Na terenie gminy Knyszyn, w naturalnym obniżeniu doliny Nereśli, już w XVI w. powstał pierwszy w Polsce tak duży (400 ha) sztucznie podpiętrzany zbiornik wodny – Jezioro Zygmunta Augusta. Natomiast na rzece Narew (gm. Michałowo) znajduje się wybudowany w latach 1977-1990 Zalew Siemianówka o powierzchni 32,5 km^2 – doskonały teren na zagospodarowanie turystyczne i wypoczynkowe.

Lasami Puszczy Knyszyńskiej administruje Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku. Nadzoruje ona siedem Nadleśnictw Puszczy Knyszyńskiej, tj. Nadleśnictwo Czarna Białostocka, Dojlidy, Knyszyn,

Krynki, Supraśl, Waliły i Żednia. Na obszarze czterech z nich (Supraśl, Czarna Białostocka, Dojlidy i Krynki) funkcjonuje Leśny Kompleks Promocyjny „Puszcza Knyszyńska".

Walory krajobrazowe i przyrodnicze obszaru sprawiły, że objęty jest on różnymi formami ochrony. Są to: Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Narwi, liczne rezerwaty (20) i pomniki przyrody. Znaczna część obszaru LGD Puszcza Knyszyńska wchodzi do europejskiej sieci obszarów chronionych NATURA 2000 (*tabela*). Są to: Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000: „Puszcza Knyszyńska" (kod obszaru PLB200003) obejmująca powierzchnię 139.590,20 ha (*mapa nr 3*); Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000: „Ostoja Knyszyńska" (kod obszaru PLH200006) obejmująca powierzchnię 136.084,4 ha. Znacznie mniejsza część obszaru należy do „Doliny Górnej Narwi" (Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków; PLB200007; powierzchnia 18.384,10 ha) i do „Ostoi w Dolinie Górnej Narwi" (Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk, PLH 200010, powierzchnia 20.306,80 ha).

Udział obszarów NATURA 2000 w powierzchni regionu stanowi 53,72% (*tabela poniżej*). W gminach Czarna Białostocka i Gródek powierzchnia NATURA 2000 przekracza 90% powierzchni, a w gminach Supraśl i Wasilków ponad 70%.

Tabela 3. Formy ochrony przyrody na terenie LGD Puszcza Knyszyńska

Gmina	Park Krajobrazowy z otuliną (pow. w km^2)	Liczba rezerwatów przyrody	Obszar chronionego krajobrazu (pow. w km^2)	Obszar Natura 2000 (pow. w km^2)	% pokrycia gminy przez obszary Natura 2000
Czarna Białostocka	200,40	5 (w tym 3 w całości)	0	188,69	91,60
Dobrzyniewo Duże	87,44	2 (w tym 1 w całości)	15,76	78,53	48,78
Gródek	206,95	4 w tym 3 w całości)	107,54	390,63	91,06
Juchnowiec Kościelny	0	0	17,14	6,62	3,87
Michałowo	69,11	1	110,91	130,85	31,99
Supraśl	154,00	8 (w tym 3 w całości)	0	146,02	77,26
Wasilków	105,87	1 (niewielka część)	0	91,5	72,05
Zabłudów	48,05	0	35,37	55,41	16,30
Jasionówka	15,83	0	0	0,09	0,09
Knyszyn	53,94	1	0	37,11	29,22
RAZEM LGD	**941,59**	**22**	**286,72**	**1125,45**	**53,72**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Fakt, iż ponad 50% obszaru LGD Puszcza Knyszyńska stanowią obszary chronione, w tym NATURA 2000, jest bardzo istotnym elementem warunkującym kierunki i możliwości rozwoju. Z jednej strony walory przyrodnicze stanowią szansę rozwoju turystyki i generalnie możliwości powstawania „zielonych miejsc pracy", z drugiej jednak obszary te często przegrywają konkurencję z ośrodkami, w których realizacja przedsięwzięć inwestycyjnych jest znacznie prostsza, a w niektórych dziedzinach po prostu możliwa. Wielkim wyzwaniem jest więc wykorzystanie szansy jaką jest rozwój turystyki i dochody z tym związane, szczególnie że kierunki rozwoju związane z rozwojem wielu gałęzi przemysłu, czy intensywnego rolnictwa, są dla tego terenu zamknięte.

Spójność historyczna i kulturowa

Przez długi czas obszar LGD Puszcza Knyszyńska był terenem pogranicza, na którym przenikały się i ścierały wpływy polskie (mazowieckie), ruskie, litewskie, jaćwieskie i krzyżackie. Obecna Puszcza Knyszyńska jest pozostałością po ogromnym, zwartym kompleksie puszczańskim, na pograniczu Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na początku XVI wieku były to: **Puszcza Grodzieńska** (na północ od rzeki Supraśl), **Knyszyńska** (na zachód od rzeki Czarna) i **Błudowska** (na południe od rzeki Supraśl).

Puszcza Grodzieńska stanowiła dobra wielkoksiążęce, a potem królewskie. Okres intensywnego osadnictwa na tym terenie to rządy królowej Bony i Zygmunta Augusta, kiedy to obszar lasów znacznie się skurczył na rzecz terenów rolniczych. Powstała wówczas istniejąca do dziś sieć wsi ulicówek oraz miasta (na terenie LGD Puszcza Knyszyńska – **Wasilków** lokowany w 1566 roku). Tereny obecnych gmin: Czarna Białostocka, Wasilków i północna część gm. Supraśl do końca istnienia Rzeczpospolitej Obojga Narodów należały do dóbr królewskich i w przeciwieństwie do innych obszarów dawnej Puszczy Grodzieńskiej zachowały w dużej mierze swój puszczański charakter. Powstające nieliczne osady były w przeważającej części związane ze służbami leśnymi i eksploatacją puszczy.

Historyczna **Puszcza Knyszyńska** (rozciągająca się na zachód od rzeki Czarnej) także stanowiła dobra królewskie, ale w przeciwieństwie do Puszczy Grodzieńskiej należącej do Wielkiego Księstwa Litewskiego, przez cały okres Rzeczpospolitej Obojga Narodów, wchodziła w skład Królestwa Polskiego. Największy rozkwit tych terenów to czasy Zygmunta Augusta. **Knyszyn**, będący ulubioną siedzibą tego monarchy, prawa miejskie otrzymał w roku 1568. Tu także król Zygmunt August zmarł w roku 1572.

Tereny między rzeką Supraśl i rzeką Narew już w XV w. prawie w całości stanowiły własność prywatną. Przed 1483 r. największy kompleks leśny na tym obszarze – **Puszczę Błudowską** otrzymał od Kazimierza Jagiellończyka Iwan Chodkiewicz. Okres intensywnego osadnictwa na tym terenie przypada także na wiek XVI i jest związany z kolonizacją prowadzoną przez Aleksandra Chodkiewicza, a potem jego synów Grzegorza i Jerzego. Powstały wówczas liczne wsie oraz lokowano miasto **Zabłudów** (1553 rok). W 1498 r. Aleksander Chodkiewicz sprowadził do **Gródka** mnichów reguły Bazylego Wielkiego z Kijowa. Dwa lata później mnisi przenieśli w miejsce bardziej ustronne i ciche, na uroczysko „Suchy Hrud" nad rzeką Supraśl, dając początek miejscowości **Supraśl**. Od początku XVII w. rozległe dobra chodkiewiczowskie między Narwią i Supraślą skupili w swoich rękach Radziwiłłowie.

Po trzecim rozbiorze Polski (1795 r.) cały ten obszar znalazł się pod zaborem pruskim, a gdy po pokoju w Tylży w 1807 roku utworzono Księstwo Warszawskie (od 1815 r. Królestwo Polskie) tereny te przypadły Rosji. Powstały tak obwód białostocki, został w roku 1843 włączony do guberni grodzieńskiej Cesarstwa Rosyjskiego. W XIX wieku (szczególnie po powstaniu listopadowym) nastąpił żywiołowy rozwój przemysłu włókienniczego. Wyroby z Supraśla i Wasilkowa docierały w najodleglejsze krańce Cesarstwa. Również Gródek stał się dogodnym miejscem lokalizacji drobnych zakładów produkujących na rynki wschodnie. Okres powstania styczniowego zaznacza się na tym terenie aktywną działalnością oddziałów partyzanckich, czego efektem są do dziś zachowane liczne pamiątki w postaci miejsc bitew, kapliczek, krzyży, legend i opowieści.

Linie kolejowe warszawsko-petersburska (1863 r.) a potem białostocko-baranowicka (1886 r.) przyczyniły się do dalszego rozwoju przemysłu na tym obszarze: przede wszystkim włókienniczego (Supraśl, Gródek, Zabłudów, Michałowo), ale także innych gałęzi, m.in. garbarstwo, kaflarnie, cegielnie, przemysł drzewny. Miasteczka były bardzo zróżnicowane pod względem narodowościowym i religijnym: duży odsetek ludności stanowili Niemcy (np. Supraśl) i Żydzi (np. w Gródku i Zabłudowie w k. XIX w. stanowili oni większość mieszkańców). Natomiast w Jasionówce, jeszcze w XVII w. zamieszkała grupa Tatarów, dając początek przemysłowi garbarskiemu i kuśnierskiemu.

W 1915 r. omawiany obszar znalazł się pod okupacją niemiecką. Lata 1915-1918 to okres bardzo intensywnej, rabunkowej eksploatacji terenów leśnych. Zbudowano w puszczańskich miejscowościach wiele tartaków, poprowadzono sieć kolejek leśnych przeznaczonych do wywozu drewna. Szacuje się, że w latach 1915-1918 wycięto zrębami zupełnymi ponad 10 tys. hektarów lasu - najstarszych i najwartościowszych fragmentów puszczy.

Po odzyskaniu niepodległości obszar LGD Puszcza Knyszyńska, jako część powiatu białostockiego, wszedł w skład województwa białostockiego. W latach 1939-1941 region doświadczył okupacji sowieckiej, a w latach 1941-1945 – niemieckiej. Na skutek działań sowietów, tysiące polskiej inteligencji, urzędników, oficerów i bogatych chłopów zostało zesłanych w głąb ZSRR. Natomiast w czasie okupacji niemieckiej masowej

eksterminacji uległa miejscowa ludność żydowska. W Zabłudowie istniało getto, z którego około półtora tysiąca osób zostało w 1942 r. wywiezionych do obozu zagłady w Treblince.

Administracyjnie po 1945 r. tereny te weszły ponownie w skład województwa białostockiego (po reformie administracyjnej w 1999 r. zmieniono nazwę na województwo podlaskie). Także dopiero po II wojnie światowej upowszechniła się jedna wspólna nazwa dla całego kompleksu leśnego po obu stronach rzeki Supraśl. Najpierw była to Puszcza Knyszyńsko-Buksztelska, potem Knyszyńsko-Białostocka i wreszcie od lat 60 XX w. – **Puszcza Knyszyńska.** Obecnie na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska 6 ośrodków osadniczych posiada prawa miejskie: Zabłudów (od 1553 r.); Wasilków (od 1566 r.); Knyszyn (od 1568 r.); Supraśl (od 1919 r.); Czarna Białostocka (od 1961 r.) i Michałowo (od roku 2009). Natomiast Gródek, który prawa miejskie posiadał od poł. XVI w. utracił je w 1897 r.

Ścieranie się różnych żywiołów pozostawiło na tym terenie niespotykany gdzie indziej tygiel narodowościowy i wyznaniowy. Oprócz Polaków zamieszkują tu dziś Białorusini, Rosjanie oraz nieliczni Tatarzy. Oblicze wyznaniowe kształtują katolicy, prawosławni, muzułmanie, ewangelicy, żydzi, a nawet buddyści. Duży wpływ na atrakcyjność turystyczną tego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska ma także różnorodność zasobów kulturowych. Do najważniejszych walorów kulturowych możemy zaliczyć folklor, wielowyznaniowość (zabytki sakralne, tradycje i obrzędy religijne), zabytki i pozostałości kultury przemysłowej i użytkowej oraz zabytki historyczne. Wiele z nich podlega ochronie konserwatorskiej i jest wpisanych do rejestru zabytków - łącznie 161 obiekty (*tabela poniżej*).

Tabela 4. Dziedzictwo kulturowe na obszarze gmin LGD Puszcza Knyszyńska

Gmina	Zabytki wpisane do rejestru zabytków	Zabytki wpisane do gminnej ewidencji zabytków	Twórcy ludowi	Zespoły ludowe (śpiew, taniec)	Produkty lokalne i regionalne	Kulturalne imprezy cykliczne:
Czarna Białostocka	3	39	5	3	2	3
Dobrzyniewo Duże	66	124	2	2	4	8
Gródek	11	31	3	4	3	5
Juchnowiec Kościelny	52	286	2	4	-	5
Michałowo	18	68	-	15	-	4
Supraśl	26	84	-	2	-	5
Wasilków	13	115	1	3	-	30
Zabłudów	20	3	4	4	5	4
Jasionówka	6	6	0	0	-	0
Knyszyn	12	33	8	1	2	7
RAZEM LGD	**227**	**789**	**25**	**38**	**16**	**71**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

O współistnieniu wielu religii na tym terenie świadczą różnorodne zabytki architektury sakralnej. Są to obiekty kościoła katolickiego (m.in. sanktuarium w Świętej Wodzie, które stało się miejscem licznych pielgrzymek) oraz prawosławnego (m.in. zespół klasztorny w Supraślu z cerkwią p.w. Zwiastowania NMP, który staje się znaczącym centrum pielgrzymkowym prawosławia). Istotnymi obiektami kultu religijnego na terenie LGD Puszcza Knyszyńska są również liczne krzyże i kapliczki przydrożne (również widniejące w rejestrze zabytków) oraz zabytkowe nekropolie z cmentarnymi kaplicami. Niestety miejsca i obiekty niegdyś świadczące o latach świetności społeczności żydowskiej na tych terenach uległy zniszczeniu. Dziś można tu odnaleźć (np. na terenie gminy Zabłudów) jedynie pozostałości dawnych synagog, bożnic, cmentarzy (kirkuty) i stare żydowskie domy.

Intensywny rozwój osadnictwa datuje się na tym terenie na XV-XVI w. Z napływem ludności wiąże się przede wszystkim rozwój układów i struktur urbanistycznych, zarówno miejskich, jak i wiejskich. Do najciekawszych i najstarszych należy układ urbanistyczny Gródka. W rejestrze zabytków znalazło się też

rozplanowanie przestrzenne Jałówki, czy układ przestrzenny Supraśla i Zabłudowa. Ciekawym zabytkiem urbanistycznym są typowe wsie „ulicówki", wywodzące się z XVI w., z czasów „pomiary włócznej". Nieodłącznym elementem układów urbanistycznych miejskich i wiejskich są liczne zabytkowe i ciekawe obiekty budownictwa drewnianego. Właśnie obiekty budownictwa drewnianego, zarówno te zachowane, jak i te pieczołowicie odtwarzane, stanowią o wielkim bogactwie architektonicznym regionu. Mimo burzliwej historii tych terenów, nie zachowało się zbyt wiele budowli obronnych. Wśród zachowanych formacji warto jednak wymienić jeden z najstarszych obiektów historycznych, Górę Zamkową - pozostałości drewnianego zamku Chodkiewiczów w Gródku (uznanego w 1937 roku za zabytek). W Puszczy Knyszyńskiej istnieje też jedna z zachowanych do dziś linii leśnych kolejek wąskotorowych (600 mm).

Różne kultury, które przez wieki pozostawiły wiele śladów w postaci zabytków architektonicznych, wyrobów rękodzieła ludowego, obrzędów i tradycji, pieśni i tańców, złożyły się na niepowtarzalny charakter tego regionu. Do dzisiejszego dnia zachowały się typowe dla tego regionu zawody, a tradycja wytwarzania przedmiotów codziennego użytku i zdobnictwa jest przekazywana z pokolenia na pokolenie. Działalność twórców ludowych można podziwiać odwiedzając Szlak Rękodzieła Ludowego, mający swój początek w Czarnej Wsi Kościelnej (gmina Czarna Białostocka). Składają się na niego czynne pracownie garncarskie (Czarna Wieś Kościelna), warsztat kowalski (Czarna Wieś Kościelna), czy pracownia wyrobu łyżek drewnianych (Zamczysk). Także na innych terenach LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonują pracownie rękodzielników i twórców ludowych, np. wyroby ze słomy (Ostrówki i Kaniuki), wikliniarstwo (Kleosin), rzeźba w drewnie i kamieniu (m.in. Zabłudów), wyroby z drewna (m.in. gmina Gródek), metaloplastyka, wyroby ze skóry, suche bukiety, tkactwo, koronczarstwo, robótki szydełkowe i na drutach, haft krzyżykowy (m.in. gmina Gródek), ikona, malarstwo, ceramika. Odpowiednie zagospodarowanie i rozbudowa funkcjonującego już szlaku tradycyjnego rękodzieła ludowego może dać ogromne możliwości tworzenia bardzo ciekawych i niepowtarzalnych produktów turystycznych.

Obszar LGD Puszcza Knyszyńska to także obszar tradycyjnie wytwarzanych produktów spożywczych, takich jak: masło, twarogi, sery, babka ziemniaczana, kiszka ziemniaczana, placki ziemniaczane, kartacze, dziczyzna, knysz, karp knyszyński, kapusta kiszona w główkach, ogórki kiszone, kwas buraczany, wędzonki swojskie, wina, nalewki, wódki zbożowe i owocowe, podpiwek, kwas chlebowy, chleb staropolski żytni, czy przetwory runa leśnego. Puszczański charakter obszaru LGD Puszcza Knyszyńska sprawia, że to właśnie potrawy z dziczyzny i przetwory runa leśnego mogłyby stać się sztandarowymi produktami obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. Podobnie zresztą jak nierozerwalnie związany z puszczańskimi ostępami, źródliskami i leśnymi strumieniami „Duch Puszczy". Być może to tradycyjne zajęcie mieszkańców puszczańskich wsi znajdzie wreszcie swe miejsce nie tylko w policyjnych kronikach czy Muzeum Bimbrownictwa, ale także wśród tradycyjnych zawodów chronionych, a efekt ich pracy wśród markowych produktów lokalnych obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.

O zachowanie tradycji ludowych tego regionu dbają gminne centra kultury, wiejskie domy kultury, biblioteki, a także formalne i nieformalne związki, teatry, stowarzyszenia oraz zespoły ludowe, śpiewacze.

Tabela 5. Zespoły ludowe na obszarze gmin LGD Puszcza Knyszyńska

Gmina	Zespoły ludowe
Czarna Białostocka	Czarnowiacy, Kabaret Zryw, Czarne Jagody
Dobrzyniewo Duże	Zespół Folklorystyczny NARWIANIE, Zepół mali NARWIANIE
Gródek	Rozśpiewany Gródek, Kalina, Jesienny Liść, Chutar
Juchnowiec Kościelny	Koplanianki, Srebrne Nutki, Jarzębinki, Kukułeczki
Michałowo	Śpiawaj dusza, Biełyja Kryły, Słowiańska Nuta, Orkiestra form różnych, Czerwone szpilki, Kapela z Jałówki, Jobery, Prymaki, Dziewczyny z Majątku,

	Akademia Hard GOK w Michałowie, Grupa taneczna młodsza, Grupa taneczna starsza, Jałowianie, Schody, Casanova
Supraśl	Jarzębinki, Żurawinki
Wasilków	Dąbrówki, Wasilkowianie, Malwianki
Zabłudów	Folwarczanki, Reczańka, Barwianka, Rosy
Knyszyn	Kompania Męska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Obszar LGD charakteryzuje również wiele imprez kulturalnych, w sezonie organizowanych jest ich blisko 50. Każda gmina LGD Puszcza Knyszyńska posiada także swoją „sztandarową" imprezę cykliczną, będącą wizytówką gminy, podkreślającą jej specyfikę i aspiracje.

Tabela 6. Kulturalne imprezy cykliczne na obszarze gmin LGD Puszcza Knyszyńska

Gmina	Kulturalne imprezy cykliczne
Czarna Białostocka	Dni Miasta Czarna Białostocka, Dożynki, Hubertus.
Dobrzyniewo Duże	Dożynki Gminne, Dzień Kobiet, Wielkanocne Pogorzałki, Dzień Dziecka, Uroczystości sybirackie w Pogorzałkach, Rocznica pacyfikacji wsi Jaworówka, Biesiada Dożynkowa, Kiermasz świąteczny.
Gródek	Kupalnoczka, Dożynki, Zabawa na Annę, Siabrouskaja Biasieda.
Juchnowiec Kościelny	Bieg Konopielki, Przybij 5 w Kleosinie, Dni Ziemi Juchnowieckiej, Piknik Kulinarny w Brończanach, Ekumeniczne Spotkania z Kolędą.
Michałowo	Dni Michałowa, Bondarouskaja haściounia, Prymackaja biasieda online, Święto grzyba.
Supraśl	Dni Supraśla, Obchody rocznicy uchwalenia Konstytucji 3go maja, Obchody rocznicy Bitwy pod Sokołdą, Obchody święta Wojska Polskiego, Obchody Dnia Niepodległości.
Wasilków	Kino plenerowe, Slajdowisko, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej im. Ks. Wacława Rabczyńskiego w Wasilkowie, Gry terenowe.
Zabłudów	Urodziny Zabłudowa, Dzień Dziecka, Mozaika Kultur, Gminne Dożynki w Rybołach.
Knyszyn	Przegląd Kolędniczy; Powiatowe Spotkanie Zespołów Ludowych i Śpiewaczych Powiatu Monieckiego; Warsztaty tworzenia Palm Wielkanocnych; Międzynarodowe Spotkania Wiosennego Kolędowania z "Konopielką"; Zielna w Czechowiźnie; Dni Knyszyna; Konkurs Jednego Wiersza im. Elżbiety Daniszewskiej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Opisane powyżej walory przyrodnicze, krajobrazowe, historyczne i kulturowe stanowią olbrzymi potencjał dla rozwoju rekreacji i turystyki na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Bardzo silnie wybrzmiało to też w analizie SWOT, w trakcie spotkań konsultacyjnych i w ankietach. Cztery pierwsze wskazania w *Mocnych stronach* dotyczą potencjału przyrodniczo – kulturowego obszaru. Nic więc dziwnego, że w konstruowaniu celów i przedsięwzięć LSR i związanej z tym „specjalizacji" LSR, to właśnie turystyka, rekreacja, działania prozdrowotne i związane z ochroną dziedzictwa przyrodniczego i klimatu, stały się wiodące.

Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska rozpoczęła działania związane z partycypacyjnym przygotowywaniem Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027 już w roku 2022, przystępując do przygotowania materiałów diagnozujących potrzeby i wyzwania rozwojowe społeczności lokalnej zamieszkującej obszar LGD Puszcza Knyszyńska.

W lipcu 2022 roku powołano Zespół roboczy ds. opracowywania strategii, w skład którego weszli pracownicy biura LGD, członkowie Zarządu i członkowie LGD. Zespół w składzie 9 osobowym, samodzielnie, bez udziału ekspertów zewnętrznych, przygotował Lokalną Strategię Rozwoju Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska na lata 2023-2027.

Proces konsultacji został poprzedzony analizą danych, która pozwoliła uzyskać informacje o strukturze lokalnej społeczności, problemach dotyczących obszaru w tym rynku pracy, rozwoju ekonomii społecznej czy potencjalnych grupach defaworyzowanych. Diagnoza pozwoliła wstępnie zdefiniować problemy i potencjał obszaru objętego LSR oraz poprawnie przygotować narzędzia do metod konsultacyjnych i uwzględnić w konsultacjach grupy istotne z punktu widzenia realizacji LSR.

Podjęto również decyzję o szerokim, partycypacyjnym konsultowaniu zapisów powstającej Strategii. W związku z tym przygotowano i wykorzystano metody partycypacji, m.in. techniki partycypacji udostępnione przez praktyków partycypacji[2].

Łącznie w procesie konsultacji, w różnych jej formach (spotkania Zespołu roboczego ds. opracowywania strategii, spotkania konsultacyjne, warsztat konsultacyjny, punkt konsultacyjny, ankiety w formie papierowej, ankiety mailowe, w tym formularz Google, ankiety na stronie www.puszczaknyszynska.org) wzięło udział ponad 700 osób, mieszkańców obszaru LGD, przedstawicieli instytucji samorządowych i instytucji pomocy (Rady Powiatu, Rady Gminy, Rady Seniorów, Sołtysów, Urzędów Miast i Gmin, Ośrodków Kultury, Miejskich i Gminnych Ośrodków Pomocy Społecznej, szkół, Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej), organizacji pozarządowych (fundacji i stowarzyszeń, kół gospodyń wiejskich, klubów sportowych) oraz rolnicy i przedsiębiorcy, a także mieszkańcy[3].

Mając na uwadze szerokie spektrum oddziaływania przewidywane dla przyszłej LSR do współtworzenia partycypacyjnej diagnozy zaproszono przedstawicieli grup interesów sektora społecznego, publicznego, prywatnego oraz mieszkańców zamieszkałych na terenie LGD. Mieszkańcy i przedstawiciele instytucji oraz przedsiębiorcy chętnie odpowiedzieli na zaproszenie do wspólnego budowania LSR, poprzez aktywne uczestnictwo w spotkaniach, warsztatach, spotkaniach indywidualnych w Punkcie Konsultacyjnym, poprzez wypełnianie ankiet.

LGD udało się zaangażować w opracowanie strategii różne grupy aktywnych obywateli, reprezentujące różne sektory społeczne, w tym osoby będące już członkami LGD. Zadbano o to, aby w pracach na każdym etapie brali udział, na równych zasadach przedstawiciele wszystkich sektorów, na których oparte jest działanie LGD, tj. przedstawiciele grup interesów sektora publicznego, gospodarczego, społecznego.

Podstawowe wykorzystane narzędzia diagnostyczne to: ankiety, punkt konsultacyjny, spotkania konsultacyjne, warsztaty.

<u>Ankiety:</u>

- Ankieta priorytetowych kierunków: Ankieta dotyczyła 3 głównych zakresów tematycznych: kierunki rozwoju, proponowane przedsięwzięcia, sposób prowadzenia komunikacji przy realizacji LSR.
- Ankieta potrzeb: Kwestionariusz przygotowany do badania potrzeb i problemów mieszkańców. W ankiecie respondenci dysponowali określonym zakresem potrzeb, które oceniali w skali od

[2] *http://partycypacjaobywatelska.pl/techniki/;www.maszglos.pl/l*

[3] *Pełna dokumentacja z uczestnictwa w działaniach partycypacyjnych dostępna jest w Biurze LGD Puszcza Knyszyńska*

najważniejszych, do mało ważnych. W ankiecie sformułowano również pytania otwarte dotyczące potrzeb mieszkańców i ich problemów w rozwoju obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.

- Ankieta SWOT: powstała w wyniku weryfikacji zapisów SWOT z poprzedniej LSR w stosunku do bieżących wyzwań i potrzeb obszaru. Ankietowani mieli wskazać w analizie SWOT zagadnienia najistotniejsze w obecnych warunkach na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.
- Ankieta dotycząca potrzeb oraz oferty skierowanej do osób młodych – do 25 r. życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.
- Ankieta dotycząca potrzeb oraz oferty skierowanej do seniorów – osób powyżej 60 r. życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.
- Ankiety z Ośrodków Pomocy Społecznej z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, dotyczące zakresu udzielanej pomocy społecznej.
- Ankiety z gminnych instytucji kultury z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, dotyczące oferty skierowanej do mieszkańców, w szczególności do osób starszych (powyżej 60 roku życia) oraz do osób młodych (do 25 roku życia).
- Badanie ankietowe zasobów gmin na potrzeby nowej LSR.
- Sondaż pomysłów mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.
- Ankiety na stronie internetowej www.puszczaknyszynska.org, dotyczące następujących zagadnień: efektywne formy komunikacji; pozarolnicze funkcje gospodarstw rolnych; grupy znajdujące się w niekorzystnej sytuacji.

Punkt konsultacyjny w biurze: to kolejne miejsce, w którym osoby zainteresowane budowaniem LSR mogły zapoznać się z materiałami informacyjnymi, złożyć swoje opinie i uwagi, przedyskutować z osobami odpowiedzialnymi za budowę strategii interesujące ich kwestie czy wypełnić ankietę. Mieszkańcy poprzez bezpośredni kontakt z pracownikiem biura wskazywali na problemy istniejące na obszarze LGD, a i zarazem wskazywali szanse jakie niosą za sobą środki finansowe możliwe do pozyskania w połączeniu z własnym pomysłem.

Spotkania informacyjno–konsultacyjne:

W okresie od sierpnia 2022 r. do maja 2023 r. zostało przeprowadzonych 16 spotkań konsultacyjnych: 10 spotkań, po jednym w każdej z gmin obszaru LGD; 3 spotkania branżowe sektorów: gospodarczego, publicznego i społecznego oraz warsztat konsultacyjny (podsumowujący). Dodatkowo Strategia była konsultowana z seniorami i przedstawicielami Koła Gospodyń Wiejskich. Wszystkie spotkania miały charakter otwarty. Informacje o terminach i miejscach spotkań zostały zamieszczone na stronie internetowej LGD, na portalach społecznościowych, stronach internetowych gmin obszaru LGD, na tablicach informacyjnych w urzędach gmin i wybranych sołectwach. Dodatkowo przed spotkaniami rozdystrybuowano plakaty z informacją o spotkaniach. Spotkania i warsztaty prowadzone były przez pracowników Biura i członków Zarządu, a udokumentowane zostały za pomocą m.in. dokumentacji zdjęciowej i list obecności.

Dyskusje podczas spotkań dotyczyły m.in. określenia mocnych i słabych stron obszaru LGD oraz jego szans i zagrożeń w szczególności w kontekście poszczególnych zakresów tematycznych możliwych do realizacji w ramach wielofunduszowej realizacji LSR. Ważną częścią dyskusji była debata nad zagadnieniami dotyczącymi głównych cech podejścia LEADER, między innymi: innowacyjności, cyfryzacji, środowiska i klimatu, zmian demograficznych z uwzględnieniem starzenia się społeczeństwa oraz wyludniania się obszaru, partnerstwa w realizacji LSR. Ważnym elementem była też dyskusja nad stanem obszaru LGD i głównymi kierunkami rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń w zakresie potrzeb i doświadczeń przedsiębiorców (diagnoza w zakresie wsparcia przedsiębiorczości), sektora publicznego (diagnoza w zakresie problemów społecznych, stanu infrastruktury, gminnych strategii rozwoju), sektora społecznego i mieszkańców (diagnoza w zakresie poziomu aktywności społecznej, głównych problemów społecznych, identyfikacji grup defaworyzowanych).

Czynny udział w spotkaniu pozwolił na określenie problemów, które są istotne i wymagają wsparcia przy ich rozwiązywaniu. Wynikiem konsultacji było przygotowanie propozycji celów i działań do LSR.

Tabela 7: Spotkania konsultacyjne

LP.	Forma spotkania	Miejsce spotkania	Termin spotkania	Liczba uczestników
1	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Gródek	Gminne Centrum Kultury w Gródku ul. A. i G. Chodkiewiczów 4	23.08.2022	17
2	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Michałowo	Urząd Miejski w Michałowie ul. Białostocka 11	24.08.2022	6
3	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Juchnowiec Kościelny	Świetlica wiejska w Ignatkach -Osiedlu ul. Jeździecka 6	25.08.2022	6
4	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Dobrzyniewo Duże	Remiza OSP - Świetlica wiejska w Letnikach Letniki 71	30.08.2022	18
5	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Czarna Białostocka	Urząd Miejski w Czarnej Białostockiej ul. Torowa 14A	31.08.2022	3
6	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Supraśl	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej ul. Piłsudskiego 17	02.09.2022	5
7	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Knyszyn	Knyszyński Ośrodek Kultury ul. Rynek 39	06.09.2022	5
8	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Jasionówka	Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki w Jasionówce, ul. Rynek 19	07.09.2022	7
9	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Zabłudów	Urząd Miejski w Zabłudowie ul. Rynek 8	13.09.2022	12
10	Spotkanie konsultacyjne - Gmina Wasilków	Urząd Miejski w Wasilkowie ul. Białostocka 7	14.09.2022	12
11	Spotkanie konsultacyjne - sektor publiczny	Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej ul. Abp. Gen. M. Chodakowskiego 3, Supraśl	23.02.2023	32
12	Spotkanie konsultacyjne - sektor gospodarczy	Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej ul. Abp. Gen. M. Chodakowskiego 3, Supraśl	28.02.2023	51
13	Spotkanie konsultacyjne - sektor społeczny	Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej ul. Abp. Gen. M. Chodakowskiego 3, Supraśl	02.03.2023	22
14	Spotkanie konsultacyjne – Klub Seniora w Grabówce	Filia UM w Zaściankach, ul. Szosa Baranowicka 58/4	21.03.2023	33
15	Spotkanie konsultacyjne – Koło Gospodyń Wiejskich w Sochoniach	Świetlica KGW, ul. Polna 7, Sochonie	12.05.2023	9
16	Warsztat konsultacyjny podsumowujący	Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej ul. Abp. Gen. M. Chodakowskiego 3, Supraśl	16.05.2023	16
	ŁĄCZNIE			**254**

Źródło: Opracowanie własne

W trakcie prac uwzględniono wyniki badań własnych prowadzonych na potrzeby niniejszej LSR, głównie z zakresu danych zbieranych z terenu, ale także z innych źródeł. Analiza wniosków ze wszystkich konsultacji, analiz i ankiet została uwzględniona w trakcie tworzenia LSR i znajduje odzwierciedlenie w poszczególnych jej rozdziałach. W proces tworzenia LSR były angażowane wszystkie te grupy, których wiedza i doświadczenie łączą się z zakresem i tematyką strategii oraz jej przyszłym rozwojem, w tym seniorzy, osoby młode do 25 roku życia, przedsiębiorcy, członkowie stowarzyszeń i fundacji.

Celem LGD Puszcza Knyszyńska jest otwarty charakter organizacji, tak by umożliwić korzystanie z jej różnorodnych zasobów. Partycypacyjny charakter tworzenia LSR, a więc uczestnictwo różnorodnych grup społecznych na poszczególnych etapach budowania strategii jest równocześnie krokiem w kierunku utrzymania zaangażowania lokalnej społeczności na etapie wdrażania LSR.

W trakcie budowania Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska na bieżąco była dokonywana analiza wniosków pochodzących z różnych etapów konsultacji. Wnioski te w przeważającej ilości zostały wykorzystane w LSR. I tak:

- Wnioski z dziesięciu spotkań konsultacyjnych w gminach oraz z ankiet, w oparciu o zbierane równolegle przez pracowników Biura dane dotyczące obszaru LGD, zostały przeanalizowane przez Zespół i wykorzystane do analizy potrzeb i potencjału obszaru wdrażania LSR, analizy SWOT, zdefiniowania głównych obszarów problemowych oraz grup w niekorzystnej sytuacji.
- Wnioski z sondażu pomysłów, ankiet oraz trzech spotkań branżowych pozwoliły przede wszystkim na sformułowanie brzmienia oraz hierarchii celów, wraz z potencjalnymi typami przedsięwzięć planowanych do przyszłych konkursów. Ponadto sformułowano Cel 2 w odniesieniu do niwelowania problemów społecznych, z którymi boryka się ten obszar, a mianowicie potrzebą wsparcia grup w niekorzystnej sytuacji.
- Wypracowana hierarchia celów i przedsięwzięć została zaprezentowana na warsztacie konsultacyjnym, gdzie uległa niewielkim modyfikacjom (uwzględniono m.in. rozdzielenie na dwa oddzielne przedsięwzięcia działań ze środków EFS+ na rzecz wsparcia rodzin i kształcenia dzieci i młodzieży). Przedyskutowano również wysokość wsparcia przy poszczególnych typach operacji w ramach EFRROW (podjęcie i rozwijanie działalności gospodarczej). Wnioski zostały uwzględnione w zapisach Rozdziału VI LSR.
- Seniorzy obecni na spotkaniach konsultacyjnych, zwracali szczególną uwagę na konieczność wsparcia i zastosowania preferencji w kryteriach oceny wyboru operacji dla grup w niekorzystnej sytuacji, co zostanie uwzględnione w tworzonych procedurach i kryteriach wyboru operacji.
- Wnioski z ankiety internetowej pozwoliły określić wsparcie dla rolników w zakresie agroturystyki i krótkich łańcuchów żywnościowych, co zostało potwierdzone głosami w dyskusji podczas warsztatu konsultacyjnego.
- Wszystkie wnioski z ankiet dotyczących preferowanych form komunikacji zostały wykorzystane w procesie konstruowania Planu komunikacji.

Planowane działania mające na **celu poinformowanie** o LSR jak najszerzej społeczności lokalnej i **zmobilizowanie biernych dotychczas interesariuszy** do realizacji strategii:

- Informacja na stronie internetowej LGD;
- Ogłoszenia na tablicach informacyjnych w Gminach obszaru LSR;
- Informacja na stronach internetowych urzędów gmin z linkiem do www LGD;
- Informacja na profilu LGD na portalu społecznościowym;
- Kontakt poprzez wiadomość e-mail;
- Kontakt telefoniczny;
- Ulotka informacyjna;
- Informacja i doradztwo w siedzibie LGD;
- Spotkania dla grup w niekorzystnej sytuacji, seniorów i osób młodych;
- Organizacja spotkań i szkoleń;
- Tworzenie partnerstw;
- Wydarzenia i kampanie lokalne;
- Debaty i konsultacje społeczne.

Działania planowane w LGD w celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu LSR to przede wszystkim: powoływanie tematycznych zespołów doradczych w celu wymiany poglądów między członkami Stowarzyszenia oraz poszukiwania wśród nich inicjatyw oddolnych; szybkie reagowanie przez Zarząd

na wszelkie zgłaszane inicjatywy i postulaty, organizacja warsztatów, szkoleń, wyjazdów studyjnych dla członków Stowarzyszenia.

Planowane działania w celu rozwinięcia współpracy pomiędzy podmiotami z obszaru LGD to: prezentacja dobrych praktyk z obszaru LGD, krajowych i zagranicznych; poszukiwanie i kojarzenie partnerów, m.in. poprzez nabór fiszek projektowych, formularze kontaktowe na stronie internetowej, spotkania tematyczne.

W sposób szczególny LGD Puszcza Knyszyńska przygotowała plan działań dla włączenia w proces budowania i wdrażania LSR zidentyfikowanych w LSR grup „trudnych" (opisane w Rozdziale IV LSR), tj. grup w niekorzystnej sytuacji, seniorów i osób młodych:

- Wsparcie grup osób w niekorzystnej sytuacji: LGD włączyła w przygotowanie LSR osoby w niekorzystnej sytuacji, tj. osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunów, rolników z małych gospodarstw, osoby poszukujące zatrudnienia w tym mieszkańcy osiedli po-PGR. Rolnicy byli szczególnie reprezentowani na spotkaniu branżowym dotyczącym przedsiębiorczości, wskazując duże zainteresowanie takimi działaniami jak agroturystyka i krótkie łańcuchy dostaw. W ankiecie dotyczącej badania zasobów gmin na potrzeby nowej LSR w sposób szczególny badaliśmy obszary po PGRowskie, natomiast w ankiecie do ośrodków pomocy społecznej badaliśmy sytuację osób z niepełnosprawnościami. Podczas wszystkich spotkań konsultacyjnych wybrzmiała potrzeba jak najszerszego wachlarza działań adresowanych do tych grup. W Planie Komunikacji w Rozdziale II. *Opis działań komunikacyjnych i grup docelowych oraz środków przekazu*, zaplanowane zostało specjalne działanie adresowane do tej grupy odbiorców: *kampania społeczna na rzecz jakości życia i podniesienia aktywności grup w niekorzystnej sytuacji*. W jej ramach zaplanowano takie działania jak: spotkania z osobami, które odniosły sukces; informacje na stronie internetowej LGD i portalach gminnych o działaniach dedykowanych grupom w niekorzystnej sytuacji; media społecznościowe; lokalna prasa.
- Aktywizacja seniorów: LGD włączyła seniorów w przygotowanie LSR. Specjalnie do seniorów skierowana była „*Ankieta dotycząca potrzeb oraz oferty skierowanej do seniorów osób powyżej 60 roku życia mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska*". Potrzeby tych osób zbadaliśmy także w Ankiecie rozesłanej do gminnych instytucji kultury na obszarze LGD. Dodatkowo odbyły się spotkania z Gminną Radą Seniorów i Klubem seniora. W Planie Komunikacji w Rozdziale II określono najbardziej efektywne formy komunikacji ze starszymi mieszkańcami obszaru LGD w zakresie realizacji LSR.
- Aktywizacja ludzi młodych: LGD włączyła ludzi młodych w przygotowanie LSR. Specjalnie do młodzieży skierowana była „*Ankieta dotycząca potrzeb oraz oferty skierowanej do osób młodych – do 25 roku życia mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska*". Potrzeby tych osób zbadaliśmy także w Ankiecie rozesłanej do gminnych instytucji kultury na obszarze LGD. W Planie Komunikacji w Rozdziale II określono najbardziej efektywne formy komunikacji z młodymi mieszkańcami obszaru LGD w zakresie realizacji LSR.

Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału obszaru wdrażania LSR

4.1. Grupy szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemy i obszary interwencji odnoszące się do tych grup

Liczba ludności, przyrost naturalny i migracje

Obszar stanowiący LGD Puszcza Knyszyńska, w 2014 r. zamieszkiwały 95.192 osoby. W roku 2020 w stosunku do 2014 r. liczba ta zwiększyła się o blisko 8.000 mieszkańców i wynosiła 102.963 osoby. Porównując to z perspektywą finansową 2006-2013 możemy stwierdzić, że globalne tempo wzrostu liczby mieszkańców oraz stwierdzone wówczas tendencje są podobne.

Do najliczniejszych gmin należały i nadal należą: Juchnowiec Kościelny, Wasilków, Supraśl – tam też przybyło na przestrzeni lat najwięcej mieszkańców. Natomiast najmniej liczne gminy to Jasionówka (najmniejsza pod względem powierzchni) oraz Knyszyn. Najwięcej mieszkańców ubyło w gminach: Michałowo, Gródek i Czarna Białostocka. W przypadku Michałowa i Gródka jest to znacznie szybszy spadek liczby ludności niż w perspektywie 2007-2013, a w przypadku Czarnej Białostockiej diametralna zmiana sytuacji, gdyż w 2013 r. gmina ta odnotowała wzrost liczby ludności w stosunku do roku 2007. Podobnie gminy Knyszyn i Jasionówka, które w roku 2013 miały jedynie minimalny spadek liczby ludności, w roku 2020 w stosunku do roku 2014 odnotowały spadek liczby ludności powyżej 300 osób w każdej z gmin.

Tabela 8. Liczba ludności obszaru LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2014-2020 wg faktycznego miejsca zamieszkania (stan na 31.12.2020)

Gmina	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Zmiana w stosunku do 2014 r.
Czarna Białostocka	11 671	11 601	11 571	11 490	11 414	11 314	11 059	-612
Dobrzyniewo Duże	8 802	8 895	9 019	9 141	9 331	9 423	9 941	+1 139
Gródek	5 488	5 408	5 325	5 278	5 210	5 141	4 992	-496
Juchnowiec Kościelny	15 458	15 671	15 826	16 058	16 337	16 572	17 839	+2 381
Michałowo	6 976	6 876	6 785	6 704	6 623	6 565	6 142	-834
Supraśl	14 379	14 520	14 822	15 009	15 283	15 676	16 922	+2 543
Wasilków	15 465	15 609	15 983	16 370	16 952	17 560	19 184	+3 719
Zabłudów	9 159	9 187	9 219	9 239	9 264	9 331	9 737	+578
Jasionówka	2 884	2 855	2 834	2 817	2 792	2 765	2 540	-344
Knyszyn	4 910	4 893	4 842	4 780	4 781	4 750	4 607	-303
RAZEM LGD	**95 192**	**95 515**	**96 226**	**96 886**	**97 987**	**99 097**	**102 963**	**+7 771**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Porównanie danych z lat 2014-2020 pokazuje wyraźną tendencję znacznego wzrostu ludności w gminach otaczających miasto Białystok, co spowodowane jest w dużej mierze faktem, iż osiedlają się tam mieszkańcy, dla których jest to „sypialnia Białegostoku" i dla których bliskość aglomeracji jest istotna z racji miejsca pracy, bądź emeryci, dla których bliskość dużego ośrodka miejskiego także jest atutem. Natomiast spadek liczby ludności odnotowały gminy rolnicze, nie leżące w bezpośredniej bliskości Białegostoku. Wydaje się, że przez najbliższe lata trend ten na obszarze gmin LGD Puszcza Knyszyńska się utrzyma, tzn. będziemy odnotowywać systematyczny wzrost liczby mieszkańców w gminach leżących w bezpośrednim sąsiedztwie Białegostoku i spadek liczby ludności w gminach peryferyjnych obszaru.

Wzrastająca szybko liczba ludności w gminach leżących w bezpośredniej bliskości miasta Białystok, spowodowana osiedlaniem się na tym terenie nowych mieszkańców, niesie za sobą szereg wyzwań wykazywanych podczas spotkań ze społecznością lokalną. Zostały one już wykazane w LSR LGD Puszcza Knyszyńska na lata 2013-2020. Są to następujące kwestie:

- wzajemne relacje pomiędzy ludnością napływową a „miejscową" i napięcia z tym związane, wynikające m.in. z konfliktu interesów, postaw, oczekiwań wobec miejsca, w którym się żyje;
- napływ znacznej ilości ludzi starszych (emerytów), którzy z jednej strony coraz częściej wymagać będą specjalistycznej opieki, z drugiej zaś stanowią duży potencjał w dziedzinie nowych pomysłów, aktywności, zaangażowania w sprawy lokalne;
- napływ znacznej ilości ludzi młodych, dla których podmiejskie miejscowości stanowią tylko „sypialnię", a którzy całą działalność zawodową i związaną ze spędzaniem czasu wolnego lokują w Białymstoku; istotnym wskazywanym wyzwaniem jest stworzenie dla nich takiej oferty rekreacyjnej i kulturalnej, by budować proces identyfikacji tych mieszkańców z miejscem zamieszkania.

Na obszarze LGD w latach 2016-2020 większość gmin wykazuje ujemny przyrost naturalny, z widoczną tendencją spadkową w kolejnych latach (od -26,22 w roku 2016 do -45,45 w roku 2020). Jest to nieporównywalnie większy spadek przyrostu naturalnego na 1000 osób niż w okresie analizowanym w LSR LGD Puszcza Knyszyńska 2006-2013 (*tabela poniżej*).

W okresie 2016-2020 jedynie cztery gminy (Supraśl, Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny i Wasilków) osiągały dodatni przyrost naturalny. Wynika to z faktu, iż w tych „podmiejskich" gminach osiedla się duża ilość ludzi młodych.

Tabela 9. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w latach 2016-2020

Gmina	2016	2017	2018	2019	2020
Czarna Białostocka	-0,60	-3,65	-2,97	-4,04	-5,40
Dobrzyniewo Duże	0,00	0,11	1,85	1,60	1,52
Gródek	-11,39	-8,69	-9,14	-11,43	-11,78
Juchnowiec Kościelny	1,46	3,21	1,73	3,95	2,84
Michałowo	-11,57	-9,63	-12,30	-12,34	-17,81
Supraśl	2,32	0,67	1,06	-0,78	1,31
Wasilków	4,31	3,90	7,54	6,08	3,49
Zabłudów	-3,80	-3,57	-4,00	-2,26	-4,74
Jasionówka	-6,34	-6,74	-1,43	-6,15	-9,69
Knyszyn	-0,61	-3,33	-4,20	-3,77	-5,19
RAZEM LGD	**-26,22**	**-27,72**	**-21,86**	**-29,14**	**-45,45**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Na przestrzeni lat 2014-2020 na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska można zaobserwować (podobnie jak w ubiegłej perspektywie finansowej) dodatnie saldo migracji. Największe dodatnie saldo odnotowały gminy Wasilków, Supraśl, Juchnowiec Kościelny i Dobrzyniewo Duże. Wynika to z opisanego wyżej faktu, iż mieszkańcy Białegostoku osiedlają się w strefie podmiejskiej, pracując nadal w mieście Białystok (*Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023*).

Według prognozy na lata 2025, 2030 i 2035, liczba ludności zarówno w Polsce, jak i województwie podlaskim, w kolejnych latach będzie maleć. Tendencję wzrostową można zaobserwować w prognozie dla powiatu białostockiego, w którym liczba ludności będzie nadal wzrastać (*tabela poniżej*). Tendencja ta niewątpliwie zostanie zachowana także dla gmin LGD Puszcza Knyszyńska graniczących z miastem Białystok (Juchnowiec Kościelny, Dobrzyniewo Duże, Grabówka, Supraśl, Wasilków, Zabłudów).

Tabela 10. Prognoza liczby ludności w Polsce, woj. podlaskim, pow. białostockim i monieckim (w osobach)

Jednostka terytorialna	prognoza na rok 2025	prognoza na rok 2030	prognoza na rok 2035
POLSKA	37 741 462	37 185 073	36 476 771
PODLASKIE	1 146 804	1 121 839	1 092 463
Powiat białostocki	152 351	154 461	155 860
Powiat moniecki	38 803	37 422	35 924

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, marzec 2024 r.

Mimo tych korzystnych trendów, odnotowanych i prognozowanych dla gmin „podmiejskich" obszaru LGD, na spotkaniach konsultacyjnych wśród słabych stron obszaru wskazywano: migrację młodzieży i ludzi aktywnych zawodowo. Szczególnie widoczny jest ten problem w gminach wiejskich Partnerstwa (oddalonych od Białegostoku).

Struktura wieku ludności

Porównanie ludności w wieku przedprodukcyjnym (tj. do lat 17) obszaru LGD w latach 2014-2020 pokazuje, iż nastąpiło zwiększenie liczby ludności o 3.810 osób (z 17.452 osób do 21.262 osób). Jest to więc tendencja inna niż w okresie 2006-2013, gdzie odnotowano spadek liczby ludności w tym przedziale wiekowym. Znaczący wzrost odnotowały jednak tylko gminy graniczące z miastem Białystok, tj. Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Wasilków i Zabłudów. Pozostałe gminy odnotowały spadek.

Podobnie wygląda sytuacja przy analizie mieszkańców w grupie wiekowej 0-24 lata (*tabela poniżej*). Na obszarze całej LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2014-2020 nastąpił wzrost o 1.375 osób. Ale dodatnie saldo znów odnotowały jedynie gminy podbiałostockie: Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Wasilków i Zabłudów. Natomiast pozostałe znaczący spadek: Czarna Białostocka (-476 osób), Gródek (-186 osób), Michałowo (-346), Jasionówka (-166), Knyszyn (-166). Ogółem osoby młode do 25 roku życia to 27.979 osób (na koniec roku 2020), co stanowi ponad 27% mieszkańców całego obszaru.

Tabela 11. Liczba mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2014-2020 w wieku od 0 do 24 lat (stan na 31.12.2020)

Gmina	Mieszkańcy w wieku 0-24 lata w latach:						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Czarna Białostocka	3 136	3 045	2 966	2 868	2 785	2 685	2 660
Dobrzyniewo Duże	2 606	2 583	2 560	2 547	2 582	2 588	2 902
Gródek	1 257	1 206	1 176	1 142	1 124	1 100	1 071
Juchnowiec Kościelny	4 627	4 624	4 655	4 669	4 696	4 719	5 334
Michałowo	1 582	1 518	1 459	1 418	1 373	1 346	1 236
Supraśl	4 157	4 095	4 102	4 091	4 135	4 228	4 745
Wasilków	4 563	4 518	4 576	4 638	4 832	5 002	5 598
Zabłudów	2 542	2 512	2 470	2 438	2 389	2 387	2 631
Jasionówka	789	766	742	718	683	658	623
Knyszyn	1 345	1 279	1 239	1 198	1 188	1 168	1 179
RAZEM LGD	**26 604**	**26 146**	**25 945**	**25 727**	**25 787**	**25 881**	**27 979**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Podczas spotkań konsultacyjnych wskazano szereg problemów związanych z tą grupą wiekową. Do najczęściej identyfikowanych należą: brak interesującej i kształcącej oferty spędzania czasu wolnego; brak zainteresowania kształceniem zawodowym; brak postaw przedsiębiorczości. Przeprowadzone ankiety dotyczące potrzeb oraz oferty skierowanej do osób młodych wśród najczęściej wskazywanych problemów wymieniają: brak perspektyw na rozwój zawodowy, brak bliskich relacji z rówieśnikami, wysokie koszty edukacji, brak

środków na usamodzielnienie się. Analiza obecnych i pożądanych aktywności wskazuje, iż w grupie tej najbardziej atrakcyjne aktywności to: korzystanie z usług kulturalnych i rozrywkowych, spotkania ze znajomymi, korzystanie z mediów społecznościowych, uprawianie sportu (*Raport „Podsumowanie ankiet dotyczących potrzeb oraz oferty skierowanej do osób młodych – do 25 roku życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023*).

Biorąc pod uwagę liczbę ludność w wieku produkcyjnym (mężczyźni 18-64 lata, kobiety 18-59 lat) na przestrzeni lat 2014-2020 wzrosła ona nieznacznie z 60.867 do 61.784 (przyrost o 917 osób). Jednak także w tej grupie wiekowej niewielkie przyrosty odnotowały jedynie gminy podbiałostockie (Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Wasilków i Zabłudów), a poza aglomeracyjne (Czarna Białostocka, Gródek, Michałowo, Jasionówka, Knyszyn) zdecydowane spadki. (*Wszystkie dane dot. struktury wieku: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023*). Istotne problemy identyfikowane w tym przedziale wiekowym to przede wszystkim emigracja zarobkowa, szczególnie aktywnych ludzi młodych.

Niestety, na terenie LGD przybywa również osób w wieku poprodukcyjnym (mężczyźni - 65 lat i więcej, kobiety - 60 lat i więcej). Od 2014 do 2020 r. przybyło w tej grupie wiekowej 3.044 osób (z 16.873 do 19.917 osób). Jest to wzrost znacznie szybszy niż w perspektywie finansowej 2006-2013 gdzie w 10 gminach LGD Puszcza Knyszyńska wzrost ten wyniósł 1.539 osób (z 15.004 do 16.543 osób). Także podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wskazywali tę kategorię wiekową jako grupę szczególnie zagrożoną wykluczeniem społecznym i wnioskowali o szereg działań w zakresie jej aktywizacji, w tym m.in. organizację czasu wolnego, czy budowanie więzi międzypokoleniowych.

Tabela 12. Liczba mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2014-2020 w wieku 60 lat i więcej (stan na 31.12.2020)

Gmina	Mieszkańcy w wieku 60 lat i więcej w latach:						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Czarna Białostocka	2 566	2 651	2 715	2 774	2 826	2 893	2 971
Dobrzyniewo Duże	1 669	1 718	1 774	1 816	1 872	1 949	2 054
Gródek	1 572	1 575	1 578	1 604	1 600	1 615	1 650
Juchnowiec Kościelny	2 555	2 683	2 739	2 869	2 993	3 156	3 371
Michałowo	2 082	2 085	2 093	2 124	2 116	2 094	2 068
Supraśl	2 642	2 760	2 894	3 043	3 161	3 320	3 515
Wasilków	2 698	2 777	2 893	3 066	3 196	3 350	3 522
Zabłudów	2 037	2 057	2 087	2 138	2 166	2 221	2 302
Jasionówka	668	662	668	670	686	700	678
Knyszyn	1 035	1 074	1 114	1 129	1 146	1 170	1 157
RAZEM LGD	**19 524**	**20 042**	**20 555**	**21 233**	**21 762**	**22 468**	**23 288**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Ogółem liczba mieszkańców powyżej 60 roku życia to na obszarze 10 gmin LGD Puszcza Knyszyńska 23.288 osób, a więc blisko 23%. W okresie 2014-2020 liczba ta wzrosła o 3.764 osób.

Tendencja charakteryzująca się znacznym spadkiem ludności w wieku przedprodukcyjnym, niewielkim spadkiem lub niewielkim wzrostem ludności w wieku produkcyjnym i znacznym wzrostem ludności w wieku poprodukcyjnym jest niestety typowa zarówno dla województwa podlaskiego, jak i dla całego kraju. Obrazuje ona globalny problem dotyczący starzenia się społeczeństwa.

Podczas spotkań konsultacyjnych wskazano szereg problemów związanych z tą grupą wiekową. Do najczęściej identyfikowanych należą: samotność; utrudniony dostęp do placówek rehabilitacyjnych, zdrowotnych i usług opiekuńczych; niedostosowanie społeczne (w tym nieumiejętność korzystania z Internetu i nowinek technologicznych).

Przeprowadzone ankiety dotyczące potrzeb oraz oferty skierowanej do osób młodych wśród najczęściej wskazywanych problemów wymieniają: brak perspektyw na rozwój zawodowy, brak bliskich relacji z rówieśnikami, wysokie koszty edukacji, brak środków na usamodzielnienie się. Analiza obecnych i pożądanych aktywności wskazuje, iż w grupie tej najbardziej atrakcyjne aktywności to: wycieczki krajoznawcze; zajęcia kulturalne; zajęcia ruchowe i działalność obywatelska (budżet obywatelski, wolontariat, działalność stowarzyszeń, wybory i aktywność samorządowa (*Raport „Podsumowanie ankiet dotyczących potrzeb oraz oferty skierowanej do seniorów - osób powyżej 60 roku życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023*).

Obszary interwencji odnoszące się do grup szczególnie istotnych w LSR

Diagnoza obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, wynikająca zarówno z analizy danych statystycznych, ankiet oraz spotkań konsultacyjnych, wskazuje, iż główne i konieczne obszary interwencji to:

- Seniorzy (osoby powyżej 60 roku życia), których liczba na obszarze LGD wzrasta szybko, zarówno z powodu naturalnych procesów demograficznych, jak i wyjazdu osób w wieku produkcyjnym z obszarów wiejskich, a także osiedlaniem się na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska osób, które zakończyły już swoją aktywność zawodową.

  Podczas konsultacji społecznych osoby starsze zgłaszały następujące problemy: samotność; utrudniony dostęp do placówek rehabilitacyjnych, zdrowotnych i usług opiekuńczych; niedostosowanie społeczne (w tym nieumiejętność korzystania z Internetu i nowinek technologicznych); niedostateczna ilość klubów seniora, zanik więzi rodzinnych. W trakcie konsultacji społecznych wskazywano potrzebę odchodzenia od klasycznych form pomocy społecznej (np. domy pomocy społecznej ze stałym pobytem) na rzecz zapewniania opieki możliwie blisko miejsca zamieszkania wspomaganej osoby i przy najmniejszej ingerencji w jej codzienne życie. Ważne jest też niedopuszczenie do sytuacji, aby cały ciężar opieki nad wymagającymi pomocy bliskimi spadał na pozbawione wsparcia rodziny.

  Podstawową kwestią w realizacji takiego modelu opieki nad seniorami jest sprawa jak najdłuższego i wysokiej jakości włączenia ich w życie społeczne i kulturalne oraz zapewnienia warunków do prowadzenia zdrowego stylu życia. Ponadto, zakłada się rozwój oferty społeczno-kulturalno-edukacyjnej dla seniorów, w tym działań z zakresu włączenia cyfrowego, by jak najdłużej samodzielnie uczestniczyli w życiu lokalnej społeczności. W LSR zaplanowano przedsięwzięcia skierowane do tej grupy społecznej, m.in. kluby seniora, usługi opiekuńcze, przedsiębiorczość. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.
- Młodzież (osoby do 25 roku życia), wśród której najwięcej jest jednostek aktywnych wyjeżdżających z obszaru do szkoły lub pracy i nie powracających. Tendencja ta jest szczególnie odczuwalna w gminach oddalonych od miasta Białystok: Czarna Białostocka, Gródek, Jasionówka, Knyszyn, Michałowo.

  Wśród najczęściej wskazywanych problemów tej grupy wymieniano: brak perspektyw na rozwój zawodowy, brak bliskich relacji z rówieśnikami, wysokie koszty edukacji, brak środków na usamodzielnienie się. Uczestnicy spotkań podkreślali, że uczniowie szkół wiejskich nadal są defaworyzowani. W małych szkołach wiejskich brakuje doposażenia np. w nowoczesne technologie, jest niedostateczna ilość zajęć rozwijających kompetencje kluczowe, umiejętności czy zainteresowania. Skutki pandemii Covid dotknęły również tych najmłodszych, brakuje wsparcia psychologa, edukacji prozdrowotnej. W przedszkolach jest natomiast potrzebna szczególnie organizacja dodatkowych zajęć.

  W LSR zaplanowano przedsięwzięcia skierowane do tej grupy społecznej m.in. zorganizowanie w przedszkolach i małych szkołach zajęć o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym oraz włączającym, doposażenie tych placówek w nowoczesne technologie, organizowanie zajęć rozwijających kompetencje kluczowe, umiejętności czy zainteresowania, wsparcie psychologa, edukacja prozdrowotna, edukacja lokalna, świetlice środowiskowe. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

- Grupy znajdujące się w niekorzystnej sytuacji: osoby z niepełnosprawnościami; opiekunowie osób z niepełnosprawnościami; osoby poszukujące zatrudnienia, w tym mieszkańcy osiedli po-PGR; rolnicy z małych gospodarstw i ich rodziny. Wybrzmiało to szczególnie w ankiecie udostępnionej na stronie www.puszczaknyszynska.org (Raport *„Podsumowanie ankiet na www.puszczaknyszynska.org*", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023).

  - Osoby z niepełnosprawnościami oraz ich opiekunowie

  W trakcie konsultacji społecznych nad LSR uczestnicy wskazywali obowiązek i konieczność włączenia osób z niepełnosprawnościami do życia społecznego oraz opiekowania się nimi. Ciągle także istnieją bariery fizyczne, architektoniczne, utrudniające lub uniemożliwiające dostępność do obiektów i usług, które należy niwelować. Zgodnie z diagnozą obszaru przybywa osób z niepełnosprawnościami i ich opiekunów. Borykają się oni w życiu codziennym z wieloma problemami, nie tylko z przeszkodami architektonicznymi, ale również z osamotnieniem, niedostateczną dostępnością do usług opiekuńczych, słabą integracją społeczną, mają trudności ze znalezieniem pracy. LGD będzie zatem dedykowała wsparcie do tej grupy społecznej w zakresie usług opiekuńczych, instrumentów aktywnej integracji, dostosowania obiektów pełniących funkcje publiczne do osób z niepełnosprawnościami, przedsiębiorczości skierowanej do takich osób. LGD zaplanowała również działania aktywizacyjne tej grupie społecznej.

  - Osoby poszukujące zatrudnienia, np. mieszkańcy osiedli po-PGR

  Na obszarze LSR zdiagnozowano 40 miejscowości na obszarach po dawnych Państwowych Gospodarstwach Rolnych, zamieszkałych przez blisko 9 tysięcy osób. Główne problemy to: różnice w mentalności, wykształceniu i kwalifikacjach oraz niższe kompetencje i ukryte bezrobocie. Mieszkańcy tych gmin mają większe problemy z angażowaniem się w życie społeczne, więcej osób korzysta ze środków pomocy społecznej. W LSR zaplanowano przedsięwzięcia skierowane do tej grupy społecznej m.in. wsparcie przedszkoli, małych szkół, świetlic środowiskowych, działalności stowarzyszeń, przedsiębiorczości. LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

  - Rolnicy z małych gospodarstw i ich rodziny

  Na obszarze LGD ponad 67% stanowią małe gospodarstwa rolne do 10 ha. Z punktu widzenia LSR istotne jest podnoszenie świadomości i wiedzy młodych rolników, którzy poszukują pozarolniczych źródeł dochodów. Aby poprawić byt rolnikom, zdywersyfikować dochód mieszkańców wsi, LGD będzie wspierać rozwój gospodarstw agroturystycznych i krótkich łańcuchów żywnościowych oraz przedsiębiorczość (podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej). LGD zaplanowała również działania aktywizujące tę grupę społeczną.

Do tych grup adresowane są konkretne formy wsparcia w ramach wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska.

<u>Przedsięwzięcia adresowane m.in. do seniorów:</u>

1.1. Rozwój przedsiębiorczości – podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej.

2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno-zawodową i aktywną integrację.

2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.

2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych.

<u>Przedsięwzięcia adresowane m.in. do młodych (osoby do 25 roku życia):</u>

1.1. Rozwój przedsiębiorczości – podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej

2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno-zawodową i aktywną integrację,

2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.

2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej.

<u>Przedsięwzięcia adresowane m.in. do osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji:</u>

1.1. Rozwój przedsiębiorczości – podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej.

1.2. Agroturystyka – rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych.
1.3. Współpraca producentów lokalnych – krótkie łańcuchy żywnościowe.
1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna
2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej
2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno-zawodową i aktywną integrację.
2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.
2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych.
2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej.

4.2. Charakterystyka gospodarki oraz branż z potencjałem rozwojowym

Przedsiębiorczość

W 2020 r. na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska zarejestrowanych było ponad 10,5 tys. podmiotów gospodarki narodowej (*tabela poniżej*). W stosunku do roku 2014 był to wzrost o 2.235 podmiotów, a więc o blisko 27%. W perspektywie finansowej 2007-2013 ta dynamika wzrostu była większa i wyniosła 38%. W 2020 r. najwięcej podmiotów gospodarczych było w gminach: Juchnowiec Kościelny, Wasilków i Supraśl. Najmniej w gminach: Jasionówka, Michałowo, Gródek i Knyszyn. Gminy te odnotowały także najmniejszą dynamikę w przyroście liczby podmiotów gospodarki narodowej.

Tabela 13. Podmioty gospodarki narodowej wg rejestru REGON w latach 2014-2020

Gmina	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Zmiana w stosunku do 2014r.
Czarna Białostocka	792	832	833	818	812	852	861	+69
Dobrzyniewo Duże	830	856	856	897	928	1 006	1 092	+262
Gródek	353	354	343	364	373	381	400	+47
Juchnowiec Kościelny	1 622	1 654	1 743	1 810	1 894	2 014	2 106	+484
Michałowo	409	402	392	404	403	433	456	+47
Supraśl	1 656	1 687	1 713	1 765	1 876	1 973	2 097	+441
Wasilków	1 582	1 643	1 684	1 730	1 828	1 963	2 103	+521
Zabłudów	619	648	682	724	753	821	872	+253
Jasionówka	147	134	130	135	135	157	166	+19
Knyszyn	301	303	316	321	345	370	393	+92
Razem LGD	**8 311**	**8 513**	**8 692**	**8 968**	**9 347**	**9 970**	**10 546**	**+2235**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Analiza liczby podmiotów pod względem wielkości przedsiębiorstwa wskazuje na zdecydowaną dominację mikroprzedsiębiorstw (10.204), co stanowi 96,8% ogółu podmiotów *(tabela poniżej)*. Małe przedsiębiorstwa to 289 podmiotów, tj. 2,7%; średnie przedsiębiorstwa to 47 podmiotów, tj. 0,4%. Natomiast duże przedsiębiorstwa (zatrudniające powyżej 250 pracowników) to 6 podmiotów, tj. 0,06% (wzrost o dwa w stosunku do roku 2013). Stosunkowo dużo średnich przedsiębiorstw ulokowanych jest w gminach Supraśl (10) i Juchnowiec Kościelny (12). Najmniej jest ich w gminach Knyszyn i Dobrzyniewo Duże (po 2), Gródek i Michałowo (po 3). W gminie Jasionówka nie ma zaś żadnego podmiotu zakwalifikowanego jako średnie przedsiębiorstwo. Przedsiębiorstwa duże (zatrudniające powyżej 250 pracowników) występują na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska nadal sporadycznie: 3 przedsiębiorstwa w gminie Supraśl i po jednym w gminie Juchnowiec Kościelny, Zabłudów i Wasilków.

Tabela 14. Podmioty gospodarcze w rozbiciu na wielkość przedsiębiorstwa w roku 2020 wg liczby pracujących

Gmina	mikro (0-9 osób)	małe (10-49 osób)	średnie (50-249 osób)	duże (powyżej 250)	powyżej 1000 osób
Czarna Białostocka	831	23	7	0	0
Dobrzyniewo Duże	1 065	25	2	0	0
Gródek	379	18	3	0	0
Juchnowiec Kościelny	2 036	57	12	1	0
Michałowo	431	22	3	0	0
Supraśl	2 023	61	10	3	0
Wasilków	2 052	45	5	1	0
Zabłudów	838	30	3	1	0
Jasionówka	161	5	0	0	0
Knyszyn	388	3	2	0	0
Razem LGD	**10 204**	**289**	**47**	**6**	**0**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Wskaźnikiem dobrze odzwierciedlającym aktywność gospodarczą i przedsiębiorczość mieszkańców jest wskaźnik podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Dla całego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska wskaźnik ten jest niższy (934 podmioty na 10 tys. mieszkańców) niż dla województwa podlaskiego (947 podmiotów) i niższy niż dla kraju (1224 podmioty). Wskaźnik ten wykazuje jednak bardzo dużą rozpiętość pomiędzy gminami LGD Puszcza Knyszyńska: od 654 podmiotów na 10 tys. mieszkańców w gminie Jasionówka po 1239 podmiotów na 10 tys. mieszkańców w gminie Supraśl. Trzeba też zwrócić uwagę na fakt, iż wskaźnik ten w gminie Supraśl, Wasilków, Juchnowiec Kościelny przekracza średnią wojewódzką, a w gminie Supraśl przekracza także średnią krajową (*tabela poniżej*).

Tabela 15. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności w latach 2014-2020

Jednostka terytorialna	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Dynamika 2014=100
Czarna Białostocka	679	717	720	712	711	753	779	115
Dobrzyniewo Duże	943	962	949	981	995	1 068	1 098	116
Gródek	643	655	644	690	716	741	801	125
Juchnowiec Kościelny	1 049	1 055	1 101	1 127	1 159	1 215	1 181	113
Michałowo	586	585	578	603	608	660	742	127
Supraśl	1 152	1 162	1 156	1 176	1 228	1 259	1 239	108
Wasilków	1 023	1 053	1 054	1 057	1 078	1 118	1 096	107
Zabłudów	676	705	740	784	813	880	896	133
Jasionówka	510	469	459	479	484	568	654	128
Knyszyn	613	619	653	672	722	779	853	139
Razem LGD	**787**	**798**	**805**	**828**	**851**	**904**	**934**	**119**
PODLASKIE	825	835	842	854	872	896	947	115
POLSKA	1 071	1 089	1 103	1 121	1 136	1 175	1 224	114

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Znaczny wzrost ilości przedsiębiorstw oraz dynamika tego wzrostu w gminach graniczących z miastem Białystok potwierdza istotną tendencję wskazywaną na spotkaniach ze społecznością lokalną, iż części gmin Dobrzyniewo Duże, Juchnowiec Kościelny, Supraśl i Wasilków oraz w mniejszym stopniu Zabłudów - graniczące bezpośrednio z miastem Białystok - stanowią atrakcyjne i chętnie wykorzystywane tereny inwestycyjne. Wpływa na to z jednej strony bliskość Białegostoku, z drugiej niższe niż w mieście Białystok koszty prowadzenia działalności gospodarczej.

W LSR LGD Puszcza Knyszyńska 2014-2020 dodatkowym atutem obszaru – wskazywanym w spotkaniach konsultacyjnych – było położenie przygraniczne, atrakcyjne dla inwestycji i rozwoju przedsiębiorczości z rynkiem

wschodnim. Obecnie, w wyniku całkowicie zmienionej sytuacji geopolitycznej, to przygraniczne położenie traktowane jest jako słaba strona i zagrożenie.

W trakcie spotkań konsultacyjnych, w tym sektorowych z przedsiębiorcami, ich uczestnicy wskazywali także wiele barier w rozwoju i podejmowaniu działalności gospodarczej. Wśród nich wymieniane najczęściej to: trudności w podejmowaniu własnej działalności gospodarczej, w tym brak wiedzy oraz brak kapitału na inwestycje, a także brak wystarczająco wysokich środków inwestycyjnych, by przedsiębiorstwo uczynić konkurencyjnym na rynku krajowym i zagranicznym lub przynajmniej w skali województwa. Wielokrotnie wskazywano negatywny wpływ takich czynników jak inflacja, wojna na Ukrainie, pandemia, kryzys uchodźczy na granicy polsko-białoruskiej, na rozwój przedsiębiorczości, szczególnie w dziedzinie turystyki.

W trakcie tych spotkań dyskutowano także o wysokości dofinansowania na rozpoczęcie działalności gospodarczej. Zdaniem uczestników, w dobie szalejącej inflacji, trudnej sytuacji geopolitycznej, trudnych warunków do utrzymania założonej już działalności, powinna to być maksymalna dopuszczalna wysokość, tj. do 150 tys. zł. Natomiast dofinansowanie na rozwijanie działalności gospodarczej zaproponowano w wysokości do 400 tys. zł.

Rolnictwo

Gospodarkę obszaru LGD Puszcza Knyszyńska cechuje przewaga leśnictwa i rolnictwa nad przemysłem i usługami, chociaż warunki przyrodniczo-klimatyczne są tu mniej korzystne niż w innych regionach kraju.

Tabela 16. Użytkowanie gruntów (w ha) wg Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r.

Gmina	Grunty ogółem	Użytki rolne ogółem	Pod zasiewami	Grunty ugorowane łącznie z nawozami zielonymi	Uprawy trwałe	Łąki trwałe	Pastwiska trwałe	Pozostałe użytki rolne	Lasy i grunty leśne	Pozostałe grunty
Czarna Białostocka	3 259,14	2 816,00	1 694,12	23,30	21,30	951,33	69,75	53,71	259,28	183,86
Dobrzyniewo Duże	8 169,32	6 823,27	2 790,14	51,34	54,18	3 400,78	406,04	106,71	957,07	388,98
Gródek	12 602,53	10 587,99	4 458,79	137,18	49,02	5 248,05	409,84	272,15	1 759,63	254,91
Juchnowiec Kościelny	11 597,00	10 135,41	6 812,68	131,14	27,72	2 626,40	340,99	185,07	1 046,18	415,41
Michałowo	13 065,82	11 266,64	5 715,27	262,11	40,29	4 495,75	339,53	402,14	1 380,01	419,17
Supraśl	2 055,69	1 696,82	709,00	80,10	20,33	758,79	37,50	85,56	235,14	123,73
Wasilków	3 587,98	3 047,48	1 339,03	82,28	27,86	1 328,93	150,33	115,33	324,91	215,59
Zabłudów	19 249,57	15 836,41	9 241,00	238,04	101,24	4 762,85	976,26	494,91	2 544,29	868,87
Jasionówka	7 991,78	6 814,34	4 133,08	10,80	10,52	2 359,21	215,08	81,08	828,76	348,68
Knyszyn	7 390,77	5 944,60	3 644,12	14,95	9,14	2 125,24	121,73	26,22	1 199,53	246,64
Razem LGD	**88 969,60**	**74 968,96**	**40 537,23**	**1 031,24**	**361,60**	**28 057,33**	**3 067,05**	**1 822,88**	**10 534,80**	**3 465,84**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Grunty gospodarstw rolnych (w tym lasy i grunty leśne) stanowią 88.969,60 ha, tj. 39,4 % powierzchni obszaru (tabela powyżej). Proporcjonalnie do powierzchni najwięcej gruntów gospodarstw rolnych posiadają gminy: Jasionówka (85%), Dobrzyniewo Duże (83,5%), Juchnowiec Kościelny (74,8%), Knyszyn (64,4%) i Zabłudów (57%). W gminach Czarna Białostocka (16,7%), Gródek (28,7%), Supraśl (29,8%) i Wasilków (30,5%) powierzchnia gospodarstw rolnych stanowi znacznie mniejszy odsetek, ponieważ przeważają tam lasy.

W rozbiciu na poszczególne rodzaje gruntów gospodarstw rolnych zwraca uwagę znacząca ilość łąk i pastwisk, przy stosunkowo niewielkiej powierzchni upraw trwałych i sadów.

Tabela 17. Powierzchnia użytków rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych w 2020 r. wg Powszechnego Spisu Rolnego

Jednostka terytorialna	Gospodarstwa ogółem					
	Gospodarstwa z powierzchnią użytków rolnych					
	Ogółem	Do 1 ha włącznie	1 - 5 ha	5 - 10 ha	10 - 15 ha	15 ha i więcej
Czarna Białostocka	262	5	97	67	33	60
Dobrzyniewo Duże	849	8	437	242	66	96
Gródek	558	6	211	145	68	128
Juchnowiec Kościelny	895	18	395	242	116	124
Michałowo	782	3	276	222	110	171
Supraśl	231	9	128	54	17	23
Wasilków	257	6	133	65	15	38
Zabłudów	1 277	12	523	367	181	194
Jasionówka	452	0	0	129	102	152
Knyszyn	483	4	144	119	94	122
Razem LGD	**6 046**	**71**	**2 344**	**1 652**	**802**	**1 108**
PODLASKIE	77 650	501	21 932	18 982	13 160	23 075
POLSKA	1 311 889	19 756	660 343	288 969	130 552	212 269

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Na ponad 1,3 mln gospodarstw rolnych w Polsce, na obszarze 10 gmin LGD Puszcza Knyszyńska znajduje się ich ponad 6 tys. Rozdrobnienie gospodarstw, będące główną bolączką polskiego rolnictwa, widoczne też jest na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Liczba gospodarstw do 5 ha wynosi 39,94% wszystkich gospodarstw, a do 10 ha - 67,27%. Natomiast gospodarstwa powyżej 15 ha stanowią zaledwie 18,33% wszystkich gospodarstw.

Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska średnia wielkość gospodarstwa rolnego waha się od 8,90 ha w gminie Supraśl do ponad 22,00 ha w gminie Gródek (tabela poniżej).

Tabela 18. Średnia wielkość gospodarstwa rolnego w 2020 r. wg. Powszechnego Spisu Rolnego 2020

Gmina	Gospodarstwa rolne ogółem (ha)		Gospodarstwa indywidualne (ha)	
	Grunty ogółem	Użytki rolne ogółem	Grunty ogółem	Użytki rolne ogółem
Czarna Białostocka	12,39	10,71	12,35	10,66
Dobrzyniewo Duże	9,60	8,02	9,60	8,02
Gródek	22,54	18,94	21,10	17,63
Juchnowiec Kościelny	12,94	11,31	12,14	10,55
Michałowo	16,69	14,39	16,63	14,35
Supraśl	8,90	7,35	8,42	6,85
Wasilków	13,85	11,77	13,87	11,77
Zabłudów	15,03	12,36	13,46	10,92
Jasionówka	17,64	15,04	17,67	15,07
Knyszyn	15,27	12,28	15,27	12,28

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Ze względu na lokalne uwarunkowania: położenie, czyste środowisko, brak dobrze rozwiniętego przemysłu, występują tu potencjalne możliwości rozwoju rolnictwa i przemysłu przetwórczego. Rozwój rolnictwa, szczególnie tzw. rolnictwa ekologicznego może stać się długoletnią perspektywą dla mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. Łącznie na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska jest 131 producentów żywności ekologicznej. W roku 2012 ich liczba wynosiła 58, a więc nastąpił wzrost o 225%.

Rolnictwo ekologiczne jest specyficzną formą gospodarowania i produkcji żywności. Żywność wytwarzana jest metodami naturalnymi w czystym i bezpiecznym środowisku, bez nawozów sztucznych i

syntetycznych środków ochrony roślin, antybiotyków, hormonów wzrostu i genetycznie modyfikowanych organizmów. Dzięki wykluczeniu pestycydów i nawozów sztucznych nie powoduje zanieczyszczenia gleby i wód gruntowych, ogranicza wypłukiwanie składników pokarmowych z gleby, sprzyja różnorodności biologicznej, wymaga niewielkich nakładów energii i wytwarza żywność wysokiej jakości.

Problemem, jaki dotyczy rolnictwa ekologicznego jest jego rozdrobnienie. Gospodarstwa te działają w pojedynkę, co nie pozwala im na pełną konsolidację w zakresie zbytu produktów, stąd też koniecznością jest zrzeszanie się w grupy producenckie. Niezbędna jest również profesjonalna działalność marketingowa w rolnictwie ekologicznym.

Tabela 19. Liczba producentów w rolnictwie ekologicznym na obszarze gmin LGD Puszcza Knyszyńska

Gmina	Liczba producentów w rolnictwie ekologicznym
Czarna Białostocka	18
Dobrzyniewo Duże	2
Gródek	20
Juchnowiec Kościelny	18
Michałowo	17
Supraśl	15
Wasilków	8
Zabłudów	17
Jasionówka	3
Knyszyn	0
Razem LGD	**118**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Wykaz producentów w rolnictwie ekologicznym - Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych - Portal Gov.pl (www.gov.pl), maj 2023 r.

Część obszarów rolniczych LGD Puszcza Knyszyńska stanowią tereny, na których funkcjonowały kiedyś Państwowe Gospodarstwa Rolne (*tabela poniżej*). Wg niepełnych danych (brak danych z Gmin Juchnowiec Kościelny, Michałowo, Wasilków) miejscowości po dawnych PGRach zamieszkuje obecnie 8.706 osób. Są to:

- w Gminie Gródek: Bielewicze, Gródek, Józefowo, Kol. Mieleszki, Mieleszki, Nowosiółki, Pieszczaniki, Piłatowszczyzna, Podozierany, Radunin, Straszewo, Słuczanka, Waliły, Waliły Stacja, Zarzeczany, Załuki, Waliły Dwór;
- w Gminie Juchnowiec Kościelny: Juchnowiec Dolny, Ignatki – Osiedle, Hołówki Małe;
- w Gminie Michałowo: Hieronimowo, Michałowo;
- w Gminie Supraśl: Sobolewo;
- w Gminie Zabłudów: Borowiki, Dobrzyniówka, Folwarki Małe, Folwarki Tylwickie, Folwarki Wielkie, Kamionka, Kołpaki, Małynka, Olszanka, Płoskie, Rafałówka, Rudnica, Tatarowce, Zajezierce;
- w Gminie Jasionówka: Jasionówka;
- w Gminie Knyszyn: Knyszyn – Zamek, Ogrodniki.

Tabela 20. Obszary po PGR-ach na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska

Gmina	Liczba ludności mieszkająca na obszarach jakie zajmowały PGRy	Liczba wsi leżących na obszarach zajmowanych przez dawne PGRy
Czarna Białostocka	0	0
Dobrzyniewo Duże	0	0
Gródek	3 846	17
Juchnowiec Kościelny	Brak danych	3
Michałowo	Brak danych	2
Supraśl	1 644	1
Wasilków	Brak danych	Brak danych
Zabłudów	2 119	14

Jasionówka	700	1
Knyszyn	397	2
RAZEM LGD	**8 706**	**40**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

4.3. Turystyka i rekreacja

Bliskość aglomeracji białostockiej i dobra dostępność komunikacyjna znacznej części obszaru sprawiają, że teren ten od lat stanowi idealne miejsce do weekendowego lub popołudniowego wypoczynku mieszkańców Białegostoku. Ale marka Puszcza Knyszyńska staje się także coraz bardziej rozpoznawalna w Polsce, co powoduje wciąż wzrastające zainteresowanie obszarem turystów z kraju i z zagranicy. Jednocześnie duża ilość obszarów chronionych, szczególnie obszarów NATURA 2000, powoduje, że na znacznej części obszaru LGD Puszcza Knyszyńska działalność związana z turystyką, rekreacją czy usługami prozdrowotnymi jest jedną z nielicznych działalności gospodarczych, które mogą się rozwijać. Kluczowym elementem rozwoju turystyki i promocji walorów obszaru jest obecnie produkt turystyczny. Potwierdza to szereg badań i analiz prowadzonych przez LGD Puszcza Knyszyńska.

Wśród już wypromowanych, a także potencjalnych produktów turystycznych można np. wymienić: Podlaski Szlak Kulturowy „Drzewo i Sacrum"; Podlaski Szlak Bociani; zintegrowany system szlaków turystycznych (pieszych, konnych, rowerowych) Puszczy Knyszyńskiej; ekomuzeum budownictwa drewnianego; leśna kolejka wąskotorowa; kuchnia regionalna oparta na dziczyźnie i przetwórstwie runa leśnego; Szlak Rzemiosła Ludowego; centra pielgrzymkowe w Świętej Wodzie i Supraślu; Uzdrowisko Supraśl; Arboretum wraz z pokazową zagrodą żubrów w Kopnej Górze, „królewski" Knyszyn; centrum sportów wodnych na zalewie Siemianówka.

Jest też przynajmniej kilka potencjalnych produktów turystycznych, mogących być „lokomotywami" rozwoju turystycznego regionu LGD Puszcza Knyszyńska. Są to: zintegrowany system szlaków turystycznych (pieszych, konnych, rowerowych); ekomuzeum budownictwa drewnianego; leśna kolejka wąskotorowa; kuchnia regionalna oparta na dziczyźnie i przetwórstwie runa leśnego; Szlak Rzemiosła Ludowego; centra pielgrzymkowe w Świętej Wodzie i Supraślu; Uzdrowisko Supraśl; Arboretum wraz z pokazową zagrodą żubrów w Kopnej Górze, „królewski" Knyszyn; centrum sportów wodnych na zalewie Siemianówka; festiwale muzyki białoruskiej w Gródku.

Jednak podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wskazywali na brak sieciowej współpracy między przedsiębiorcami działającymi w branży turystycznej, a także na brak wspólnej oferty turystycznej i wypracowanego oraz wypromowanego produktu turystycznego. Oprócz niewystarczającej współpracy między przedsiębiorcami brakuje też współpracy, a często przynajmniej przepływu informacji dotyczącej regionu, między mieszkańcami, organizacjami, przedsiębiorstwami i władzami gmin.

Drogi i szlaki rowerowe są szalenie ważnym elementem rozwoju obszaru LGD Puszcza Knyszyńska nie tylko w kontekście działań na rzecz turystyki i rekreacji, ale także w kontekście zrównoważonego rozwoju tego obszaru. Jakość powietrza oraz stan akustyczny środowiska to elementy szczególnie istotne przy takim nasyceniu terenami podlegającymi różnym formom ochrony przyrody. Nie bez znaczenia jest także rola transportu rowerowego w rozwiązywaniu problemów komunikacyjnych, zarówno w komunikacji z miastem Białystok, jak i komunikacji wewnątrz obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. Najlepszym przykładem złożonej roli takiej inwestycji jest droga rowerowa Białystok – Supraśl.

Oprócz dróg rowerowych, wyprowadzających bezpiecznie rowerzystów z aglomeracji białostockiej, ważny jest także system szlaków rowerowych na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska, a więc po atrakcyjnych terenach turystycznych Puszczy Knyszyńskiej i Górnej Narwi. Już dziś na tym obszarze funkcjonuje kilkanaście znakowanych szlaków rowerowych, w tym m.in. 140-kilometrowy szlak w ramach projektu „Kresowe Wędrówki", biegnący od Krynek, przez Kruszyniany, Talkowszczyznę, Kopną Górę, Surażkowo, Supraśl, Czarną

Białostocką, Wasilków, Królowy Most, Michałowo do Jałówki. Także szlak rowerowy „Polska Wschodnia" przebiega przez obszar Puszczy Knyszyńskiej (m.in. przez miejscowości Michałowo, Gródek, Waliły, Załuki, Kołodno, Supraśl, Ogrodniczki).

Konieczne są jednak dalsze działania w tym zakresie prowadzone w następujących kierunkach: zintegrowanie tych rozproszonych i czasem nakładających się szlaków w jeden spójny system; połączenie tego systemu z drogami rowerowymi wybiegającymi z miasta Białystok; budowy dróg rowerowych przedłużających drogi rowerowe wybiegające z Białegostoku na obszar tych gmin LGD Puszcza Knyszyńska, które nie należą do Stowarzyszenia Białostockiego Obszaru Funkcjonalnego (gm. Gródek, Michałowo, Knyszyn i Jasionówka).

Dobrze rozbudowana baza noclegowa i gastronomiczna to oprócz walorów przyrodniczych i kulturowych niezbędny element w rozwoju potencjału turystycznego terenu. Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska na przestrzeni ostatnich lat obserwujemy dynamiczny rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej. Jednak porównując perspektywę finansową 2007-2013 i 2014-2020 należy stwierdzi, iż w okresie 2014-2020 dynamika przyrostu nieco się zmniejszyła. Znaczną dynamiką rozwoju charakteryzuje się w dalszym ciągu Uzdrowisko Supraśl, gdzie na przestrzeni lat 2006-2020 powstało kilka obiektów hotelowych oraz znaczna ilość pensjonatów i kwater prywatnych i ich łączna liczba wynosi 54 obiekty.

W 2023 r. na terenie LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonowało 15 hoteli. Natomiast łączna liczba zarejestrowanych kwater agroturystycznych i pokoi gościnnych i pensjonatów na obszarze Partnerstwa wynosiła 141 obiektów.

Tabela 21. Infrastruktura turystyczna w gminach z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska

Gmina	Liczba hoteli	Liczba obiektów agroturystycznych	Liczba kwater prywatnych i pensjonatów	Liczba pól namiotowych	Liczba pól kempingowych i kamperowych
Czarna Białostocka	1	13	-	1	0
Dobrzyniewo Duże	1	8	-	-	-
Gródek	0	16	0	1	0
Juchnowiec Kościelny	3	3	-	-	-
Michałowo	1	13	-	-	0
Supraśl	4	2	48	0	0
Wasilków	4	3	5	1	-
Zabłudów	1	11	2	0	0
Jasionówka	0	0	1	0	0
Knyszyn	0	11	0	1	0
RAZEM LGD	**15**	**80**	**56**	**4**	**0**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Poważną bolączką i wyzwaniem jest natomiast brak kempingów i pól namiotowych, co poważnie ogranicza rozwój takich form turystyki jak ekoturystyka, czy turystyka kwalifikowana. W roku 2023 r. odnotowano na obszarze Partnerstwa tylko po 4 pola namiotowe (w gm. Czarna Białostocka, Gródek, Wasilków i Knyszyn. W trakcie spotkań konsultacyjnych wielokrotnie zwracano uwagę, na poważne braki w tym zakresie. Wskazywano zarówno na brak „zwykłych" pól namiotowych, jak i kilku gwiazdkowych kempingów, które w dobie wzrastającej także w Polsce popularności turystyki kamperowej mogą stać się bardzo interesującym kierunkiem inwestycyjnym w zakresie turystyki na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska (W*szystkie dane dot. bazy noclegowej: opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych z gmin, maj 2023).*

Nie do przecenienia jest także podnoszone często na spotkaniach konsultacyjnych pozytywne nastawienie mieszkańców do swojego miejsca zamieszkania. Obserwujemy to zarówno w takich miejscowościach jak np. Supraśl, który ma szansę stać się „lokomotywą" rozwoju w zakresie turystyki całego obszaru Partnerstwa czy Juchnowiec Kościelny, gdzie mieszkańcy cenią sobie bliskość Białegostoku, ale

jednocześnie „wystarczające” od niego oddalenie, ale także w gminach typowo wiejskich obszaru, oddalonych od aglomeracji białostockiej.

4.4. Rynek pracy

W 2020 r. ogółem liczba pracujących na terenie LGD Puszcza Knyszyńska wyniosła **15.540 osób** (*tabela poniżej*). W latach 2014-2020 liczba ta stale wzrastała (wzrost o 3.529 osób, czyli o 29,4% w roku 2020 w stosunku do roku 2014).

Tabela 22. Pracujący na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska (w osobach)

Gmina	Pracujący ogółem						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Czarna Białostocka	1 205	1 251	1 249	1 268	1 323	1 296	1 437
Dobrzyniewo Duże	522	601	642	625	659	682	765
Gródek	784	801	830	745	787	812	799
Juchnowiec Kościelny	3 646	3 611	3 712	3 992	4 204	4 219	4 273
Michałowo	619	621	658	686	701	640	627
Supraśl	2 727	2 793	2 957	3 176	3 165	3 503	3 447
Wasilków	1 355	1 342	1 524	1 631	1 876	1 849	2 166
Zabłudów	659	657	711	736	1 494	1 513	1 533
Jasionówka	122	112	116	129	127	130	143
Knyszyn	372	378	337	378	360	339	350
Razem LGD	**12 011**	**12 167**	**12 736**	**13 366**	**14 696**	**14 983**	**15 540**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Aktywność zawodowa to liczba pracujących przypadająca na 1000 mieszkańców. Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska aktywność ta jest mniejsza niż średnia krajowa i wojewódzka, ale wskaźnik ten - podobnie jak wskaźnik przedstawiający liczbę podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców - wykazuje duże zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi gminami LGD Puszcza Knyszyńska. I tak w gminach Juchnowiec Kościelny i Supraśl wskaźnik ten w roku 2020 wynosił odpowiednio 240 i 204 osoby, co przekracza średnią wojewódzką. Natomiast w gminach Jasionówka i Knyszyn wynosi on odpowiednio jedynie 56 i 76 osób (*tabela poniżej*).

Tabela 23. Pracujący na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska na 1000 mieszkańców ludności ogółem (w osobach)

Jednostka terytorialna	Pracujący na 1000 ludności ogółem (osoba)						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Czarna Białostocka	103	108	108	110	116	115	130
Dobrzyniewo Duże	59	68	71	68	71	72	77
Gródek	143	148	156	141	151	158	160
Juchnowiec Kościelny	236	230	235	249	257	255	240
Michałowo	89	90	97	102	106	97	102
Supraśl	190	192	200	212	207	223	204
Wasilków	88	86	95	100	111	105	113
Zabłudów	72	72	77	80	161	162	157
Jasionówka	42	39	41	46	45	47	56
Knyszyn	76	77	70	79	75	71	76
Razem LGD PK	**110**	**111**	**115**	**119**	**130**	**131**	**132**
PODLASKIE	180	181	186	192	197	201	203
POLSKA	230	232	240	247	251	255	254

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

W roku 2020 wskaźnik bezrobocia - liczony jako liczba bezrobotnych zarejestrowanych w relacji do liczby ludności w wieku produkcyjnym - na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska wyniósł 6,7%, co przekracza nieco wartość tego wskaźnika dla woj. podlaskiego (5,5%) i kraju (4,6%) – *tabela poniżej*. Najwyższy wskaźnik bezrobocia w roku 2020 odnotowano w gminach Gródek (9,4%) i Michałowo (7,8%), a najniższy w gminach Supraśl i Wasilków (4,4%) oraz gminie Dobrzyniewo Duże (4,3%). Analiza poziomu bezrobocia w latach 2014-2020 pokazuje tendencję charakteryzującą gospodarkę polską: stały spadek bezrobocia w latach 2014-2019 i zatrzymanie tego procesu z lekką tendencją wzrostową w roku 2020.

Tabela 24. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w % na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska

Jednostka terytorialna	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Czarna Białostocka	8,5	6,9	6,2	5,1	4,7	3,9	6,0
Dobrzyniewo Duże	6,6	5,8	5,0	4,4	3,5	3,3	4,3
Gródek	12,0	12,1	9,4	8,4	8,1	6,9	9,4
Juchnowiec Kościelny	7,0	6,2	5,1	4,6	3,8	3,6	4,7
Michałowo	10,4	9,1	8,8	6,6	6,4	5,6	7,8
Supraśl	7,7	7,2	6,0	4,8	4,1	3,6	4,4
Wasilków	8,3	7,0	5,8	4,9	4,1	3,7	4,4
Zabłudów	8,6	8,0	6,6	5,3	4,5	3,7	5,5
Jasionówka	5,9	5,4	4,5	4,0	4,3	4,4	4,9
Knyszyn	9,6	10,3	7,6	5,7	5,7	4,8	4,6
Razem LGD PK	**8,5**	**9,3**	**7,8**	**6,4**	**5,9**	**5,2**	**6,7**
PODLASKIE	8,0	7,3	6,5	5,4	5,1	4,6	5,5
POLSKA	7,5	6,5	5,6	4,6	4,2	3,8	4,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Tabela prezentująca stopę bezrobocia rejestrowego w pow. białostockim, pow. monieckim, woj. podlaskim i w Polsce pokazuje, że tendencje związane ze stałym spadkiem bezrobocia w latach 2014-2019 są spójne na obszarze kraju, woj. podlaskiego i obszaru LGD (*tabela poniżej*). Podobnie spójny jest niewielki wzrost bezrobocia w roku 2020, w stosunku do roku 2019.

Tabela 25. Stopa bezrobocia rejestrowego w pow. białostockim, pow. monieckim, woj. podlaskim i w Polsce (w %)

Jednostka terytorialna	Stopa bezrobocia rejestrowego						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
POLSKA	11,4	9,7	8,2	6,6	5,8	5,2	6,3
PODLASKIE	12,9	11,8	10,3	8,5	7,7	6,9	7,8
Powiat białostocki	15,7	14,3	12,1	10,1	8,6	7,6	9,3
Powiat moniecki	12,1	12,1	9,3	7,2	7,5	6,7	7,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023r.

4.5. Działalność sektora społecznego, w tym rozwój społeczeństwa obywatelskiego

Infrastruktura społeczna

Obszar LGD Puszcza Knyszyńska w roku 2020 zamieszkiwało 3346 dzieci w wieku 0-2 lata i 3702 dzieci w wieku 3-5 lat. Natomiast w roku 2014 było to odpowiednio 2678 i 2979 dzieci, co daje 25% wzrost w przedziale wiekowym 0-2 lata i 24% wzrost w przedziale 3-5 lat w analizowanym okresie. W gminach Czarna Białostocka i

Michałowo nastąpił niewielki spadek liczby dzieci w przedziale 0-2 lata. W przedziale 3-5 lat spadek liczby dzieci odnotowały gminy Czarna Białostocka, Michałowo, Gródek i Jasionówka. Największy wzrost liczby dzieci w obu przedziałach wiekowych nastąpił w gminach Juchnowiec Kościelny, Supraśl i Wasilków.

Według danych zebranych z jednostek samorządu terytorialnego na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonuje 11 żłobków (4 w Gminie Wasilków, 3 w Gminie Supraśl, 2 w Gminie Juchnowiec Kościelny i po 1 w Gminie Zabłudów i Gminie Dobrzyniewo Duże), 24 przedszkola i 10 zespołów szkolno-przedszkolnych oraz 8 szkół do 100 uczniów (po 3 w Gminie Wasilków i Zabłudów oraz 1 w Gminie Gródek i 1 w Gminie Dobrzyniewo Duże).

Tabela 26. Edukacja w gminach na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska (stan na 31.12.2020)

Gmina	Liczba szkół podstawowych do których uczęszcza do 100 uczniów	Liczba przedszkoli	Liczba zespołów szkolno-przedszkolnych	Liczba żłobków	Liczba uczniów w klasach 1-8 w szkołach podstawowych do 100 uczniów	Liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli	Liczba dzieci uczęszczających do żłobków
Czarna Białostocka	0	1	0	0	0	353	0
Dobrzyniewo Duże	1	3	3	1	75	429	18
Gródek	1	1	0	0	36	130	0
Juchnowiec Kościelny	0	3	2	2	0	607	-
Michałowo	0	1	0	0	0	100	0
Supraśl	0	5	1	3	0	506	99
Wasilków	3	8	0	4	137	576	89
Zabłudów	3	1	1	1	196	195	13
Jasionówka	0	1	1	0	0	64	0
Knyszyn	0	0	2	0	0	160	0
RAZEM LGD	**8**	**24**	**10**	**11**	**444**	**3120**	**219**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Dalszy wzrost odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym pozwoli m.in. na wcześniejszy powrót do pracy matek pozostających bez pracy do czasu osiągnięcia przez dzieci wieku szkolnego. Dlatego niezbędny jest dalszy rozwój infrastruktury przedszkolnej na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. W trakcie spotkań konsultacyjnych ustalono, że wsparcie ze środków LGD na przedszkola jest celowe i wskazane. Jest to sytuacja odmienna niż w perspektywie finansowej 2014-2020, gdzie w ankietach i spotkaniach znacznie większą potrzebę wskazywano na wsparcie osób w trudnej sytuacji.

Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonuje obecnie 12 ośrodków kultury, 17 bibliotek i punktów bibliotecznych oraz 74 świetlice wiejskie (*tabela poniżej*). Wiele z nich zostało wyremontowanych i wyposażonych w ramach konkursów organizowanych przez LGD Puszcza Knyszyńska (19 w perspektywie finansowej 2007-2013 i 11 w perspektywie finansowej 2014-2020). W każdej z gmin przynajmniej jeden obiekt kultury dostosowany jest do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Tabela 27. Infrastruktura społeczna w gminach z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska (stan na 31.12.2020)

Gmina	Liczba świetlic wiejskich	Liczba domów / centrów kultury	Liczba bibliotek	Liczba ośrodków zdrowia
Czarna Białostocka	1	2	2	2
Dobrzyniewo Duże	12	1	1	3
Gródek	7	1	1	1
Juchnowiec Kościelny	25	1	1 + 1 filia	4
Michałowo	6	1	1	5
Supraśl	7	1	1	3

Wasilków	5	1	1 + 3 szkolne	3
Zabłudów	6	1	1	2
Jasionówka	3	1	1	1
Knyszyn	2	2	1 + 2 szkolne	1
RAZEM LGD	**74**	**12**	**17**	**25**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

W roku 2020 na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonowały trzy teatry: Teatr „Wierszalin" i Teatr „Łątek" w Supraślu oraz Siedlisko Kultury „Solniki 44" (gm. Zabłudów). Natomiast na obszarze tym nie funkcjonuje w chwili obecnej żadne kino. Jedyna sala kinowa – „Jutrzenka" w Supraślu, po gruntownym remoncie, pełni obecnie różne funkcje kulturalne (z możliwością prezentacji filmów).

Na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonuje pięć obiektów muzealnych: Muzeum Ikon w Supraślu (obiekt przystosowany dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich - wejście do budynku, winda dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych); Muzeum Sztuki Drukarskiej i Papiernictwa w Supraślu, Białostockie Muzeum Wsi w Wasilkowie; Muzeum Kultury Materialnej "Baćkauszczyna" w Rybołach (gm. Zabłudów) oraz otwarte w 2014 r. Muzeum im. Leśników Puszczy Knyszyńskiej w Czarnej Białostockiej.

Podczas spotkań konsultacyjnych, a także w ankietach, mieszkańcy wskazywali liczne braki w infrastrukturze integracji społecznej i aktywizacji społeczno-zawodowej. Znajduje to odzwierciedlenie także w analizie danych statystycznych. Na obszarze Partnerstwa nie ma ani jednego Zakładu Aktywności Zawodowej, Centrum Integracji Społecznej, czy Klubu Integracji Społecznej. Funkcjonują zaledwie 4 Warsztaty Terapii Zajęciowej, 1 przedsiębiorstwo społeczne, 3 Rady Seniorów i 1 Rada Młodzieżowa (*tabela poniżej*).

Tabela 28. Liczba innych instytucji sektora społecznego na obszarze gmin LGD Puszcza Knyszyńska (stan na 31.12.2020)

Instytucja	Liczba	Gmina
Przedsiębiorstwa społeczne	1	Michałowo
Zakłady Aktywności Zawodowej	0	-
Warsztaty Terapii Zajęciowej	4	Czarna Białostocka, Michałowo, Supraśl, Zabłudów
Centra Integracji Społecznej	0	-
Kluby Integracji Społecznej	0	-
Kluby Seniora	4	Czarna Białostocka, Jasionówka, Michałowo, Supraśl
Dzienne Domy Pomocy Społecznej	1	Zabłudów
Domy Pomocy Społecznej	7	Czarna Białostocka, Juchnowiec Kościelny, Michałowo (3), Supraśl (2),
Rady Seniorów	3	Czarna Białostocka, Supraśl, Wasilków
Rady Młodzieżowe	1	Wasilków
Drużyn harcerskie	9	Juchnowiec Kościelny, Supraśl, Wasilków (2), Zabłudów, Knyszyn (2), Dobrzyniewo Duże (2)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Oprócz braków w infrastrukturze integracji społecznej i aktywizacji społeczno-zawodowej, wskazywano też na niewystarczającą lub niedoposażoną infrastrukturę kulturalną, szczególnie w miejscowościach odległych od centrów gmin. Stąd wśród potencjalnych operacji zgłaszanych do realizacji w ramach LSR wciąż pojawiają się działania dotyczące budowy, przebudowy i wyposażenia świetlic wiejskich, m.in. w gminach: Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Zabłudów, a także remontu obiektów m.in. na potrzeby stworzenia świetlic środowiskowych lub socjoterapeutycznych, m.in. w gminie Supraśl, Czarna Białostocka, Jasionówka i Gródek.

W perspektywie finansowej 2014-2020 w ramach konkursów organizowanych przez LGD Puszcza Knyszyńska zrealizowano 12 projektów w zakresie odnowy zabytków i 13 projektów rewitalizacyjnych. Mimo to podczas spotkań konsultacyjnych nadal wskazywano na zły stan techniczny wielu obiektów zabytkowych, w tym

obiektów budownictwa drewnianego oraz zaniedbaną przestrzeń publiczną w niektórych miastach i wsiach Partnerstwa (placów, skwerów, centrów miejscowości czy parków).

Działania inwestycyjne w tym zakresie podniosą atrakcyjność turystyczną obszaru, ale przede wszystkim służyć będą mieszkańcom obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym grupom szczególnie istotnym z punktu widzenia LSR, a więc osobom młodym, seniorom, a także osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym.

Społeczeństwo obywatelskie

Tabela 29. Liczba stowarzyszeń, fundacji, OSP, KGW na obszarze gmin LGD Puszcza Knyszyńska (stan na 31.12.2020)

Gmina	Liczba stowarzyszeń	Liczba fundacji	Liczba klubów sportowych	Liczba Ochotniczych Straży Pożarnych	Liczba Kół Gospodyń Wiejskich
Czarna Białostocka	16	1	4	7	2
Dobrzyniewo Duże	5	4	5	4	8
Gródek	9	-	4	2	6
Juchnowiec Kościelny	29	7	9	13	7
Michałowo	22	5	4	4	2
Supraśl	5	4	5	3	2
Wasilków	6	0	4	5	5
Zabłudów	16	1	4	9	10
Jasionówka	3	0	2	4	3
Knyszyn	6	1	4	1	3
RAZEM LGD	**117**	**23**	**45**	**52**	**48**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

W roku 2022 w gminach obszaru LGD Puszcza Knyszyńska funkcjonowało 285 organizacji pozarządowych, z tego 140 to stowarzyszenia i fundacje, 52 to Ochotnicze Straże Pożarne, 45 to kluby sportowe i 48 to Koła Gospodyń Wiejskich. Jest to wzrost o 24% w stosunku do roku 2013, kiedy to na obszarze Partnerstwa funkcjonowało 229 organizacji pozarządowych. Najwięcej organizacji funkcjonuje obecnie w gminach Juchnowiec Kościelny (65) i Zabłudów (40); najmniej zaś w gminach Jasionówka (12) i Knyszyn (15).

Tabela 30. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2014-2020

Gmina	Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Czarna Białostocka	21	22	23	25	25	25	25
Dobrzyniewo Duże	18	20	21	21	24	25	25
Gródek	31	33	36	42	44	41	44
Juchnowiec Kościelny	29	28	30	32	32	32	30
Michałowo	34	36	38	42	41	44	49
Supraśl	26	29	30	31	33	34	33
Wasilków	19	25	25	27	26	24	23
Zabłudów	31	29	31	35	37	36	38
Jasionówka	28	28	28	32	29	29	31
Knyszyn	14	16	25	27	27	25	24

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl, maj 2023 r., marzec 2024 r..

Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w przeliczeniu liczby organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców (*tabela powyżej*). Najwięcej NGO na 10 tys. mieszkańców przypada w gminach: Michałowo (49), Gródek (44), Zabłudów (38) i Supraśl (33), natomiast najmniej w gminach Czarna Białostocka i Dobrzyniewo Duże (25), Knyszyn (24) i Wasilków (23). Średnio na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska przypadają 32 organizacje na 10 tys. mieszkańców.

Tematem, który niekiedy przewijał się podczas spotkań konsultacyjnych był niski poziom aktywności dużej części mieszkańców oraz słabe więzi społeczne; brak integracji społeczeństwa, w tym mieszkańców napływowych i rdzennych. "Konflikt" ten w sposób szczególny wybrzmiewał w trakcie konsultacji LSR 2014-2020, kiedy to wskazywany był przede wszystkim w gminach podmiejskich, gdzie osiedlający się młodzi ludzie traktują swoją miejscowość jedynie jako „sypialnię", a całe życie zawodowe i kulturalne, czy edukację dzieci (przedszkole, szkoła) wiążą nadal z miastem Białystok. Natomiast wobec gmin, na terenie których mieszkają, wykazują się postawą silnie roszczeniową. Drugą grupą napływową wskazywaną przez uczestników spotkań są seniorzy, którzy osiedlają się w podmiejskich gminach, po zakończonej aktywności zawodowej. Ta grupa wskazywana jest często z jednej strony jako grupa roszczeniowa (brak zadowalającej infrastruktury, brak oferty spędzania wolnego czasu), z drugiej jednak jako strony jako grupa chcąca i mogąca działać na rzecz lokalnej społeczności, uczestnicząc w różnego rodzaju inicjatywach lokalnych.

Jednak wydaje się, że na przestrzeni kilku ostatnich lat "konflikt" ten stracił na sile. Co więcej, coraz częściej w tych podmiejskich miejscowościach ludzie napływowi z Białegostoku zaczynają być wskazywani jako "motory" rozwoju społecznego czy kulturalnego swoich miejscowości.

W gminach „wiejskich" Partnerstwa, nie leżących w bezpośrednim sąsiedztwie Białegostoku, ludność napływowa to najczęściej byli mieszkańcy regionu, którzy rodzinne domy, często w bardzo złym stanie technicznym, adaptują na tzw. drugie domy, czy domy wakacyjne, albo pasjonaci, którzy świadomie wybierają ten region, jako miejsce do pracy i życia, z racji jego walorów przyrodniczo-kulturowych. Bardzo często ci nowi mieszkańcy stają się liderami w swoich miejscowościach i „lokomotywami" inicjującymi i prowadzącymi najróżniejsze inicjatywy społeczne. Bardzo często to właśnie ci liderzy szukają wsparcia organizacyjnego i finansowego na różne przedsięwzięcia lokalne, a także poszukują metod włączenia rdzennej społeczności do swych działań.

Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu, a tym samym aktywizacji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem, związany jest z rozwojem podmiotów ekonomii społecznej. Podmioty te to organizacje pozarządowe oraz centra i kluby integracji społecznej, spółdzielnie socjalne, zakłady aktywności zawodowej, czy warsztaty terapii zajęciowej. Ekonomia społeczna odgrywa znaczącą rolę w tworzeniu warunków sprzyjających rozwojowi adaptacyjnych form zatrudnienia, która łącząc cele społeczne z ekonomicznymi, stanowi skuteczny instrument aktywizacji osób doświadczających trudności związanych z wejściem i utrzymaniem się na rynku pracy.

Ważnym elementem budowania kapitału społecznego jest współpraca międzysektorowa. Podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wielokrotnie wskazywali, iż na tym polu jest jeszcze bardzo wiele do zrobienia. Szczególnie często wskazywano niedostateczną współpracę i wsparcie sektora społecznego przez władze samorządowe. Z drugiej jednak strony, większość ważnych i udanych wydarzeń kulturalnych, czy promocyjnych udawała się właśnie dzięki zaangażowaniu wszystkich trzech sektorów.

Podczas spotkań konsultacyjnych wyrażono także nadzieję, iż projekty grantowe, projekty partnerskie i operacje w partnerstwie będą istotnym elementem budowania oddolnego, pogłębionego partnerstwa na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.

4.6. Problemy społeczne, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego

Pomoc społeczna i wykluczenie społeczne

Jeżeli przyjąć ustawową granicę ubóstwa, która zgodnie z obowiązującą ustawą, uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej, to w LGD Puszcza Knyszyńska w 2020 roku **5,85% osób** żyło w gospodarstwach domowych, których dochód był poniżej tej granicy (*tabele poniżej*). Wskaźnik ten bardzo nierównomiernie rozkłada się w poszczególnych gminach LGD Puszcza Knyszyńska. Najniższy jest w gminie Supraśl (2,12%), Juchnowiec Kościelny i Dobrzyniewo Duże (3,59%) i Wasilków (3,69%); najwyższy w gminach Jasionówka (15,87%), Czarna Białostocka (11,58%) i Gródek (11,06%). Wysoki odsetek osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w rolniczych gminach takich jak Jasionówka, czy Gródek wskazują pośrednio na zjawisko ukrytego bezrobocia na obszarach wiejskich.

W okresie 2013-2020 wskaźnik ten systematycznie spadał w skali całego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. W roku 2012 na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska % osób korzystających z pomocy społecznej w liczbie mieszkańców wynosił 10,94%. Jednak liczba osób pobierających świadczenia z różnych przyczyn jest wciąż na obszarze Partnerstwa znaczna (6.021 osób), a jej spadek - szczególnie w gminach Jasionówka, Czarna Białostocka, Gródek - niezadowalający.

Tabela 31. Liczba rodzin i osób korzystających z pomocy społecznej na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska – stan na 31.12.2020 r.

Gmina	Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej	Liczba osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej
Czarna Białostocka	684	1 281
Dobrzyniewo Duże	156	357
Gródek	269	552
Juchnowiec Kościelny	294	640
Michałowo	243	511
Supraśl	226	358
Wasilków	558	707
Zabłudów	362	820
Jasionówka	143	403
Knyszyn	275	392
RAZEM LGD	**3 210**	**6021**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z OŚRODKÓW POMOCY SPOŁECZNEJ Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA DOT. ZAKRESU UDZIELANEJ POMOCY SPOŁECZNEJ", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Tabela 32. Udział % osób korzystających z pomocy społecznej w liczbie mieszkańców – stan na 31.12.2020 r.

Gmina	Liczba osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej	Liczba mieszkańców	Udział % osób korzystających z pomocy społecznej w liczbie mieszkańców
Czarna Białostocka	1 281	11 059	11,58
Dobrzyniewo Duże	357	9 941	3,59
Gródek	552	4 992	11,06
Juchnowiec Kościelny	640	17 839	3,59
Michałowo	511	6 142	8,32
Supraśl	358	16 922	2,12
Wasilków	707	19 184	3,69
Zabłudów	820	9 737	8,42

Jasionówka	403	2 540	15,87
Knyszyn	392	4 607	8,51
RAZEM LGD	**6021**	**102 963**	**5,85**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z OŚRODKÓW POMOCY SPOŁECZNEJ Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA DOT. ZAKRESU UDZIELANEJ POMOCY SPOŁECZNEJ", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Analiza powodów przyznawania pomocy społecznej w gminach z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska wskazuje, iż najczęstszą przyczyną jest ubóstwo (2354 osoby), długotrwała lub ciężka choroba (1924 osoby), bezrobocie (1707 osób) i niepełnosprawność (1512 osób) - *tabela poniżej*. W związku z tym w LSR LGD Puszcza Knyszyńska przewidujemy istotne środki na działania adresowane do tych grup.

Tabela 33. Powody przyznawania pomocy społecznej w gminach z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska – stan na 31.12.2020 r.

	Powody przyznawania pomocy społecznej												
	Ubóstwo	**Potrzeba ochrony macierzyństwa**	**w tym: wielodzietność**	**Bezrobocie**	**Niepełnosprawność**	**Długotrwała lub ciężka choroba**	**Bezradność w sprawach opiekuńczo- wychowaw. i prowadzenia gospodarstwa domowego**	**w tym: rodziny niepełne**	**w tym: rodziny wielodzietne**	**Przemoc w rodzinie**	**Alkoholizm**	**Trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu**	**Zdarzenie losowe**
Gmina Czarna Białostocka													
Liczba rodzin	170	29	11	94	136	121	30	24	5	5	41	10	0
Liczba osób w rodzinach	342	138	68	219	214	186	103	73	22	22	47	23	0
Gmina Dobrzyniewo Duże													
Liczba rodzin	67	18	11	27	56	47	15	7	5	0	4	0	0
Liczba osób w rodzinach	128	68	64	56	83	93	56	20	27	0	4	0	0
Gmina Gródek													
Liczba rodzin	164	30	24	105	86	93	53	10	9	0	7	3	1
Liczba osób w rodzinach	324	153	129	219	156	182	147	26	44	0	12	3	1
Gmina Juchnowiec Kościelny													
Liczba rodzin	98	18	10	91	120	161	40	19	18	16	10	4	0
Liczba osób w rodzinach	202	70	60	256	217	348	169	54	101	54	21	8	0
Gmina Michałowo													
Liczba rodzin	116	18	12	68	116	173	14	11	2	11	6	0	2
Liczba osób w rodzinach	205	87	65	154	161	246	42	30	11	24	10	0	2
Gmina Supraśl													
Liczba rodzin	90	16	3	88	123	133	16	13	0	2	0	5	1
Liczba osób w rodzinach	120	58	16	172	169	192	43	36	0	8	0	5	1
Gmina Wasilków													
Liczba rodzin	110	31	7	122	120	146	58	44	6	0	14	10	1
Liczba osób w rodzinach	151	133	40	259	176	240	178	133	35	0	14	12	1
Gmina Zabłudów													
Liczba rodzin	83	22	15	54	67	74	30	15	15	1	24	5	2

Liczba osób w rodzinach	194	110	75	132	106	99	122	61	61	4	34	12	7
Gmina Jasionówka													
Liczba rodzin	125	22	20	35	45	93	7	6	1	0	17	0	1
Liczba osób w rodzinach	375	118	112	68	102	255	24	19	5	0	42	0	5
Gmina Knyszyn													
Liczba rodzin	135	37	17	68	59	49	12	1	3	0	11	5	2
Liczba osób w rodzinach	313	152	91	172	128	83	33	1	17	0	17	6	6
RAZEM LGD													
Liczba rodzin	**1158**	**241**	**130**	**752**	**928**	**1090**	**275**	**150**	**64**	**35**	**134**	**42**	**10**
Liczba osób w rodzinach	**2354**	**1087**	**720**	**1707**	**1512**	**1924**	**917**	**453**	**323**	**112**	**201**	**69**	**23**

Źródło: Opracowanie własna na podstawie dokumentu „PODSUMOWANIE ANKIET Z OŚRODKÓW POMOCY SPOŁECZNEJ Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA DOT. ZAKRESU UDZIELANEJ POMOCY SPOŁECZNEJ", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023 r., marzec 2024 r.

Realizacja działań na rzecz włączenia społecznego w ramach LSR Puszcza Knyszyńska wymagać będzie koordynacji środków ze wszystkich trzech funduszy: EFRROW, EFRR i EFS+. Konieczna będzie także współpraca pomiędzy sektorem publicznym i społecznym w realizacji projektów. Także podczas spotkań konsultacyjnych ich uczestnicy wielokrotnie podkreślali, że efektywność programów adresowanych do grup wykluczonych społecznie i będących w niekorzystnej sytuacji jest często znacznie wyższa, jeśli projekty te są realizowane przez sektor społeczny lub w partnerstwie z tym sektorem. Owocuje to często formami innowacyjnymi, niekonwencjonalnymi, co często przynosi lepsze efekty niż podejście instytucjonalne.

4.7. Analiza SWOT obszaru LGD Puszcza Knyszyńska

Uczestnicy spotkań konsultacyjnych, wspólnie z zespołem ds. opracowywania LSR, bazując na danych zawartych w Diagnozie obszaru, przeanalizowali potencjały obszaru metodą analizy SWOT. Szczególnie zadbano o to, aby przy konstruowaniu zapisów SWOT na równych zasadach brali udział przedstawiciele trzech sektorów.

Wnioski z analizy SWOT zostały wykorzystane przede wszystkim w rozdziale V. Spójność, komplementarność i synergia oraz VI. Cele i wskaźniki.

MOCNE STRONNY	SŁABE STRONY
1/ Wyjątkowe, unikalne walory przyrodnicze Puszczy Knyszyńskiej i dorzecza Górnej Narwi (obszary NATURA 2000); niski poziom zanieczyszczenia i przekształcenia środowiska naturalnego. **2/** Duży potencjał dla rozwoju rekreacji, turystyki i usług prozdrowotnych, w tym potencjał Uzdrowiska Supraśl; potencjał rekreacyjny i turystyczny, szczególnie w zakresie sportów wodnych Zalewu Siemianówka oraz potencjał obszaru związany z tradycyjnymi zawodami. **3/** Bogactwo dziedzictwa historyczno-kulturowego (różnorodność wyznaniowa, wielonarodowość, dziedzictwo materialne, w tym wyjątkowy w skali kraju zasób zabytkowych obiektów drewnianych). **4/** Dobre warunki do produkcji zdrowej żywności, produkcji drzewnej, przetwórstwa runa leśnego i rozwoju rolnictwa ekologicznego.	**1/** Niewystarczające wykorzystywanie posiadanego potencjału przyrodniczego, historycznego, kulturowego, społecznego i turystycznego, istniejących zasobów ludzkich i potencjału naturalnego. **2/** Niewystarczająca infrastruktura w zakresie rekreacji i turystyki. **3/** Brak zintegrowanego systemu szlaków turystycznych oraz rozwiniętych „węzłów turystycznych"; brak zintegrowanego systemu informacji i „zarządzania" turystyką, niewystarczająca oferta turystyczna, w tym związana z turystyką zimową. **4/** Zaniedbana przestrzeń publiczna w niektórych miastach i wsiach oraz zły stan techniczny wielu obiektów zabytkowych, szczególnie budownictwa drewnianego.

5/ Relatywnie wysoki (w skali województwa) potencjał ludnościowy i relatywnie wysoka jakość życia. **6/** Rosnący potencjał gospodarczy i warunki do rozwoju przedsiębiorczości i drobnej wytwórczości; szczególnie dynamiczny wzrost ilości przedsiębiorstw (w skali województwa) w gminach bezpośrednio graniczących z miastem Białystok. **7/** Rozwinięta sieć drogowa dobrej jakości, szczególnie łącząca centra gmin z miastem Białystok. **8/** Liczne cykliczne imprezy kulturowe, sportowe, festyny, jarmarki. **9/** Gęsta sieć szlaków turystycznych (pieszych i rowerowych) oraz ścieżek dydaktycznych. **10/** Istnienie w wielu miejscowościach odpowiednich miejsc do spotkań mieszkańców. **11/** Współpraca samorządów terytorialnych w ramach LGD Puszcza Knyszyńska.	**5/** Trudności w podejmowaniu własnej działalności gospodarczej, w tym brak wiedzy oraz brak kapitału na inwestycje. **6/** Słabo rozwinięta przedsiębiorczość w gminach „peryferyjnych" (nie graniczących bezpośrednio z miastem Białystok). **7/** Niski poziom aktywności dużej części mieszkańców oraz słabe więzi społeczne; brak integracji społeczeństwa, w tym mieszkańców napływowych i rdzennych. **8/** Wzrastająca liczba osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. **9/** Niewystarczająca infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji społeczno-zawodowej; niewystarczająca lub niedoposażona infrastruktura kulturalna, szczególnie w odległych od centrów gmin wsiach. **10/** Niewykorzystanie potencjału młodzieży i seniorów. **11/** Niedostateczny rozwój odnawialnych źródeł energii. **12/** Kryzys migracyjny.
SZANSE	**ZAGROŻENIA**
1/ Wzrost popularności form pozamiejskiej rekreacji weekendowej wśród mieszkańców Białegostoku i turystyki weekendowej oraz agroturystyki. **2/** Funkcjonowanie w Unii Europejskiej, możliwość korzystania z funduszy europejskich. **3/** Wzrost popytu na żywność ekologiczną, tradycyjną i regionalną oraz żywność wysokiej jakości oraz popularyzacja modelu zdrowego stylu życia. **4/** Moda na aktywne formy wypoczynku. **5/** Tendencja wśród mieszkańców miast do przenoszenia interesów życiowych poza miasta. **6/** Wzrost popularności pracy mobilnej (pracy na odległość). **7/** Postępujący rozwój małych miast/wsi jako miejsc do życia dla rodzin z dziećmi i seniorów. **8/** Upowszechnianie się nowych, związanych ze współczesną cywilizacją kompetencji niezbędnych na rynku pracy (języki obce, technologie informacyjno-komunikacyjne, przedsiębiorczość). **9/** Wzrost zainteresowania usługami z obszaru tzw. „srebrnej gospodarki" (silver economy) w związku z procesem starzenia się społeczeństwa. **10/** Tendencja do przenoszenia działalności gospodarczej poza obszar Białegostoku do gmin przylegających do miasta. **11/** Wzrost wykorzystania OZE. **12/** Wzrost zainteresowania „inteligentnymi rozwiązaniami" na obszarach wiejskich. **13/** Rozwój i deinstytucjonalizacja usług opiekuńczych.	**1/** Globalny kryzys gospodarczy i finansowy, inflacja. **2/** Pogarszanie się stanu finansów publicznych skutkujące ograniczeniami nakładów inwestycyjnych. **3/** Konflikt na linii Unia Europejska – Rosja. **4/** Nadmierna biurokracja i fiskalizm w polityce gospodarczej państwa i gmin. **5/** Ograniczenia inwestycyjne na obszarach chronionych (np. sieć Natura 2000, Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej) oraz brak właściwej polityki państwa w stosunku do obszarów chronionych, w tym Natura 2000. **6/** Niekorzystny klimat do inwestowania na terenie północno-wschodniej Polski. **7/** Niska świadomość ekologiczna społeczeństwa. **8/** Pogorszenie się bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym i międzynarodowym. **9/** Pogłębianie się dysfunkcji społecznych oraz coraz mniejsze zaufanie społeczne. **10**/ Wyłączanie osób starszych, gorzej wykształconych i mieszkających na wsiach z partycypacji społecznej. **11/** Wysokie koszty zatrudnienia. **12/** Niska opłacalność małych gospodarstw rolnych. **13**/ Rosnący trend wśród dzieci i młodzieży dotyczący zaniku kontaktów i więzi między rówieśniczych, nieporadność społeczna, wirtualna rzeczywistość.

Powyższa analiza SWOT uwydatnia diagnozę i potrzeby mieszkańców, którzy wskazują szczególnie na niewystarczające wykorzystanie posiadanego potencjału przyrodniczego, historycznego, kulturowego, społecznego i turystycznego oraz niewystarczającą infrastrukturę w zakresie rekreacji i turystyki, a także brak zintegrowanego systemu szlaków turystycznych i zintegrowanego systemu informacji i „zarządzania" turystyką. Odpowiedzią na te wyzwania jest silne skoncentrowanie LSR LGD Puszcza Knyszyńska na Cel 1 i przedsięwzięcia związane z turystyką, rekreacją i działaniami związanymi z ochroną środowiska naturalnego.

W sferze społecznej wskazane słabe strony to m.in. niski poziom aktywności mieszkańców oraz słabe więzi społeczne; brak integracji społeczeństwa; wzrastająca liczba osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym; niewystarczająca infrastruktura integracji społecznej i aktywizacji społeczno-zawodowej; niewystarczająca lub niedoposażona infrastruktura kulturalna, szczególnie w odległych od centrów gmin wsiach; czy niewykorzystanie potencjału młodzieży i seniorów. Odpowiedzią na te wyzwania są przede wszystkim przedsięwzięcia Celu 2, w którym kładziemy nacisk przede wszystkim na wsparcie osób w niekorzystnej sytuacji, seniorów i osób młodych.

Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia

Lokalna Strategia Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska jest dokumentem komplementarnym i spójnym wewnętrznie. Przedsięwzięcia zostały zaplanowane w ten sposób, aby osiągnąć efekt synergii. Wynikają one z diagnozy obszaru i znajdują odzwierciedlenie w analizie SWOT. W celu osiągnięcia efektu synergii, niezbędne jest nie tylko zintegrowanie działań różnych partnerów i grup, ale również zrównoważone i kompleksowe wykorzystanie zasobów, w szczególności unikatowych i wyróżniających obszar LSR walorów. Cele LSR oraz zawarte w nich przedsięwzięcia realizują wszystkie cele postawione przed RLKS, zarówno w PS WPR 2023-2027, jak i FEdP 2021-2027.

Cele LSR, wykorzystując komplementarnie środki EFRROW, EFS+ i EFRR, spójnie i kompleksowo odpowiadają na główne wyzwania wskazane w diagnozie i analizie SWOT. Oba Cele LSR wzajemnie się uzupełniają i zawierają działania prowadzące do zrównoważonego rozwoju obszaru, tak w zakresie gospodarczym, jak i społecznym.

Analiza SWOT, w mocnych stronach obszaru, bardzo silnie akcentuje duży potencjał dla rozwoju rekreacji, turystyki i usług prozdrowotnych, w tym potencjał Uzdrowiska Supraśl oraz potencjał rekreacyjny i turystyczny, szczególnie w zakresie sportów wodnych Zalewu Siemianówka oraz potencjał obszaru związany z tradycyjnymi zawodami. Jednocześnie w słabych stronach wskazane jest: brak zintegrowanego systemu szlaków turystycznych oraz rozwiniętych „węzłów turystycznych"; brak zintegrowanego systemu informacji i zarządzania turystyką; niewystarczająca oferta turystyczna, w tym związana z turystyka zimową oraz zróżnicowanie terytorialne i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowa na obszarze LGD.

Odpowiedzią na te wyzwania analizy SWOT jest *Cel 1 Ochrona klimatu, dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rozwój zrównoważonej turystyki i rekreacji* i jego Przedsięwzięcia: 1.1 *Rozwój przedsiębiorczości – podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej,* 1.2 *Agroturystyka – tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych,* 1.4 *Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna*, 1.5 *Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych.*

Umieszczenie Przedsięwzięcia *1.1 Rozwój przedsiębiorczości – podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej* w Celu 1 wskazuje, iż jedynym dofinansowywanym obszarem przedsiębiorczości jest dominujący na terenie LGD obszar rekreacyjny, turystyczny i uzdrowiskowy. Cel 1 wskazuje dopuszczone w LSR branże działalności gospodarczej, takie jak: usługi turystyczne, rekreacyjne, prozdrowotne oraz związane z ochroną klimatu i dziedzictwa przyrodniczego. Uzupełniającym do Przedsięwzięcia 1.1 jest Przedsięwzięcie *1.2 Agroturystyka – tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych,* wzmacniające zasoby turystyczne obszaru (baza noclegowa, usługi towarzyszące), a także Przedsięwzięcie 1.4 *Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna* oraz Przedsięwzięcie 1.5. *Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych* poprzez wzmacnianie potencjału turystyczno-rekreacyjnego obszaru. Spójne i komplementarne jest z nimi także Przedsięwzięcie *1.3. Współpraca producentów lokalnych – krótkie łańcuchy żywnościowe,* w ramach którego będą oferowane m.in. turystom atrakcyjne produkty lokalne. Natomiast Przedsięwzięcie *1.6. Odnawialne źródła energii* wpisuje się bezpośrednio w założenia Celu 1 dotyczącego ochrony klimatu i koresponduje z pozostałymi przedsięwzięciami zawartymi w tym Celu.

Synergię i spójność z wymienionymi przedsięwzięciami z Celu 1 wykazuje też Przedsięwzięcie *2.1 Smart Village - koncepcje*. Niewątpliwie Koncepcje Inteligentnych Wsi, przy tak silnym potencjale turystyczno-rekreacyjnym obszaru, w znacznej części dotyczyć będą planowanych działań w tym zakresie. Na podstawie przeprowadzonych konsultacji przewidujemy też pojawienie się projektów dotyczących ochrony klimatu i dziedzictwa przyrodniczego, w tym OZE.

Natomiast Cel *2 Zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz integracja i aktywizacja społeczno-zawodowa społeczności LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji* adresowany do społeczności lokalnej, w tym do grup defaworyzowanych, uzupełnia możliwości rozwoju obszaru. Analiza SWOT w słabych stronach obszaru pokazuje m.in. niski poziom aktywności dużej części mieszkańców oraz słabe więzi społeczne; dużą liczbę osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; niewystarczającą infrastrukturę integracji społecznej i aktywizacji społeczno-zawodowej; niewystarczającą lub niedoposażoną infrastrukturę kulturalną, szczególnie w odległych od centrów gmin wsiach.

Odpowiedzią na te wyzwania analizy SWOT są działania zaplanowane w przedsięwzięciach: *2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno-zawodową i aktywną integrację, 2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, 2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych, 2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej,* gdzie szczególny nacisk zostanie położony na wsparcie grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Uzupełnieniem wymienionych obszarów wsparcia będzie Przedsięwzięcie *2.3 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia dzieci i młodzieży* mające na celu wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z terenów wiejskich i zapewniających im lepszy start w dorosłe życie. Uzupełnieniem są także Przedsięwzięcia *1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna i 2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej,* gdzie premiowane będzie zastosowanie elementów poprawiających dostępność infrastruktury publicznej dla grup osób z niepełnosprawnościami.

Jednocześnie, komplementarnie do Celu 2, wsparcie grup w niekorzystnej sytuacji na obszarze LGD przewidują Przedsięwzięcie *1.1. Rozwój przedsiębiorczości – podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej* oraz *Przedsięwzięcie 1.2. Agroturystyka – tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych* i Przedsięwzięcie *1.3. Współpraca producentów lokalnych – krótkie łańcuchy żywnościowe*, w których grupę docelową stanowią m.in. rolnicy prowadzący małe gospodarstwa rolne i ich rodziny.

Działania *Celu 2* wpływające na poprawę warunków życia mieszkańców, mają niewątpliwie istotny wpływ na atrakcyjność regionu dla turystów. Przedsięwzięcia z *Celu 2*, w połączeniu z *Celem 1*, wspólnie wpłyną na dynamiczny, atrakcyjny dla mieszkańców i turystów rozwój obszaru, w poszanowaniu środowiska, klimatu. Zaproponowane cele LSR są wobec siebie komplementarne i koncentrują się na głównych sferach działalności mieszkańców: gospodarczej, zawodowej i społecznej oraz sferach zrównoważonego rozwoju obszaru: wykorzystaniu lokalnych zasobów i rozbudowie infrastruktury.

Zaplanowane w LSR cele i przedsięwzięcia są zgodne z kardynalnymi zasadami podejścia LEADER, takimi jak: oddolność, terytorialność, zintegrowanie, partnerstwo, innowacyjność, decentralizacja zarządzania i finansowania, sieciowanie i współpraca. Szczególną wartością dodaną podejścia LEADER są następujące elementy: możliwość wyboru różnorodnych metod wdrażania projektów; rozwijanie współpracy przez różne podmioty w społeczności lokalnej poprzez realizację projektów partnerskich i operacji w partnerstwie; większe szanse na deinstytucjonalizację usług w społeczności lokalnej, czy możliwość zaspokojenia najbardziej oddolnie wskazywanych potrzeb.

Założenia LSR LGD Puszcza Knyszyńska są także zgodne i komplementarne z innymi dokumentami planistycznymi na poziomie kraju, województwa, powiatów i gmin. Realizacja LSR LGD Puszcza Knyszyńska wzmocni efekt synergii we wdrażaniu funduszy europejskich i środków krajowych w województwie podlaskim.

Poniżej przedstawiamy cele i założenia/ obszary/ priorytety wybranych dokumentów planistycznych, z którymi są zgodne cele i przedsięwzięcia LSR LGD Puszcza Knyszyńska (te same obszary wsparcia i taka sama grupa docelowa).

DOKUMENTY STRATEGICZNE KRAJOWE I REGIONALNE:

1. Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027

Cel SO8 Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa i cele szczegółowe:

CS 8.P 4. Poprawa dostępu do infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej;

CS 8.P 9. Rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie i utrzymanie miejsc pracy i dywersyfikację dochodów;

CS 8.P 10. Włączenie osób z grup defaworyzowanych lub wykluczonych na obszarach wiejskich;

CS 8.P 13. Rozwój wiedzy/umiejętności: cyfryzacja, oszczędność zasobów, przedsiębiorczość, środowisko, klimat.

2. Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027

Priorytet I: BADANIA I INNOWACJE i cel szczegółowy (iii): Wzmacnianie trwałego wzrostu i konkurencyjności MŚP oraz tworzenie miejsc pracy w MŚP, w tym poprzez inwestycje produkcyjne;

Priorytet II: REGION PRZYJAZNY ŚRODOWISKU i cel szczegółowy (vii): Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia;

Priorytet IV: PRZESTRZEŃ SPOŁECZNA WYSOKIEJ JAKOŚCI i cele szczegółowe:

(iii): Wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne;

(vi): Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;

Priorytet V: ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ TERYTORIALNY i cel szczegółowy (ii): Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie;

Priorytet VIII: FUNDUSZE NA RZECZ EDUKACJI I WŁĄCZENIA SPOŁECZNEGO oraz Priorytet IX: FUNDUSZE NA RZECZ ROZWOJU LOKALNEGO i cele szczegółowe:

(f): Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;

(h): Wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji;

(k): Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług, w tym usług, które wspierają dostęp do mieszkań oraz opieki skoncentrowanej na osobie, w tym opieki zdrowotnej; modernizacja systemów ochrony socjalnej, w tym wspieranie dostępu do ochrony socjalnej, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i grup w niekorzystnej sytuacji; poprawa dostępności, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, skuteczności i odporności systemów ochrony zdrowia i usług opieki długoterminowej;

(l): Wspieranie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci;

Priorytet X: WSPIERANIE ENERGII ODNAWIALNEJ NA POTRZEBY LOKALNYCH SPOŁECZNOŚCI i cel szczegółowy (ii): Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju.

3. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030

Cel strategiczny 1. DYNAMICZNA GOSPODARKA i cele operacyjne: 1.1. Przemysły przyszłości; 1.2. Podlaski system otwartych innowacji; 1.3. Lokalna przedsiębiorczość; 1.4. Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego; 1.5. E-podlaskie;

Cel strategiczny 2. ZASOBNI MIESZKAŃCY i cele operacyjne: 2.1. Kompetentni mieszkańcy; 2.2. Aktywni mieszkańcy; 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości;

Cel strategiczny 3. PARTNERSKI REGION i cele operacyjne: 3.2. Kapitał społeczny; 3.3. Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne.

4. Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2030

I Obszar strategiczny - POMOC SPOŁECZNA I PRZECIWDZIAŁANIE WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU i cel strategiczny - Włączenie społeczne oraz przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu osób i rodzin;

II Obszar strategiczny - RODZINA I DZIECKO i cel strategiczny - Wzmocnienie funkcjonowania rodzin i systemu pieczy zastępczej;

III Obszar strategiczny - OSOBY Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI i cel strategiczny - Poprawa warunków życia osób z niepełnosprawnościami w sferze społecznej i zawodowej;

V Obszar strategiczny - POLITYKA SENIORALNA i cel strategiczny - Wzmocnienie jakości życia osób starszych;

VI Obszar strategiczny - USŁUGI SPOŁECZNE I DEINSTYTUCJONALIZACJA i cel strategiczny - Rozwój usług społecznych i deinstytucjonalizacja systemu pomocy społecznej.

5. Program na rzecz poprawy warunków życia społecznego i zawodowego osób z niepełnosprawnością w województwie podlaskim na lata 2019-2023

Cel strategiczny I - WYRÓWNYWANIE SZANS OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ I PRZECIWDZIAŁANIE ICH WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU i cele operacyjne: 1. Działania profilaktyczne o charakterze społecznym, edukacyjnym i zdrowotnym; 2. Wspieranie rehabilitacji osób z niepełnosprawnością; 3. Propagowanie aktywności, integracji oraz dostępności dla osób z niepełnosprawnością;

Cel strategiczny II - WZROST ZATRUDNIENIA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ i cel operacyjny: 1. Wyrównywanie szans dla osób z niepełnosprawnością w dostępie do pracy.

6. Program rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-2030

Cele strategiczne: 1. Rozwój oferty kulturalnej województwa; 2. Edukacja kulturalna; 4. Rozwój infrastruktury kultury; 6. Wspieranie lokalnej specyfiki naszego regionu; 7. Stwarzanie warunków do dialogu międzypokoleniowego; 9. Wyrównywanie szans w dostępie do kultury; 11. Wzrost znaczenia kultury w obszarze turystyki województwa.

DOKUMENTY STRATEGICZNE NA POZIOMIE POWIATOWYM I GMINNYM:

1. Powiatowy program promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy na lata 2021-2025 (powiat białostocki)

Cel programu: WZROST ZATRUDNIENIA I UTRZYMANIE AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ OSÓB BEZROBOTNYCH I POSZUKUJĄCYCH PRACY i priorytety: 1. Zwiększenie aktywności zawodowej osób bezrobotnych; 2. Promocja przedsiębiorczości i wspieranie samozatrudnienia.

2. Strategia rozwiązywania problemów społecznych w powiecie monieckim na lata 2020-2029

Cel główny 2. WSPIERANIE JEDNOSTEK, RODZIN I ŚRODOWISK NIEWYDOLNYCH i cele szczegółowe: Wyprowadzenie osób i rodzin z trudnej sytuacji życiowej i zapobieganie ich marginalizacji; Reintegracja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Cel główny 3. WYRÓWNYWANIE SZANS EDUKACYJNYCH DZIECI I MŁODZIEŻY W TYM NIEPEŁNOSPRAWNEJ i cele szczegółowe: Tworzenie warunków do rozwoju kształcenia integracyjnego; Stworzenie równych szans edukacyjnych wszystkim dzieciom; Rozwinięcie systemu pomocy psychologicznopedagogicznej dziecku szkolnemu.

Cel główny 4. ZWIĘKSZENIE AKTYWNOŚCI ŻYCIOWEJ LUDZI STARSZYCH i cel szczegółowy: Jak najdłuższe pozostawanie ludzi starszych w ich miejscu zamieszkania.

Cel główny 5. POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH i cel szczegółowy: Stworzenie środowiska przyjaznego osobom niepełnosprawnym; Likwidacja barier w obiektach infrastruktury miejskiej i miejscu zamieszkania.

Cel główny 7. PROMOCJA ZATRUDNIENIA I AKTYWIZACJA LOKALNEGO RYNKU PRACY i cele szczegółowe: Zwiększenie umiejętności osób bezrobotnych; Zapobieganie bezrobociu; Zapobieganie bezrobociu ludzi młodych; Zapobieganie bezrobociu osób niepełnosprawnych.

3. Powiatowy program działań na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2016 -2026 (powiat moniecki)

Cele operacyjne: Stworzenie równych szans osobom niepełnosprawnym w zakresie dostępu do edukacji, kultury i sportu; Aktywizacja zawodowa, zatrudnienie i przeciwdziałanie skutkom bezrobocia; Likwidacja barier transportowych, w komunikowaniu się oraz architektonicznych w obiektach infrastruktury miejskiej i miejscu zamieszkania osoby niepełnosprawnej.

4. Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Czarna Białostocka

Cele strategiczny I. Tworzenie warunków do rozwoju aktywności mieszkańców i przedsiębiorczości, służących rozwojowi gospodarczemu gminy, a tym samym zwiększeniu dochodów gminy i jej mieszkańców.

5. Program Rewitalizacji dla Gminy Czarna Białostocka na lata 2017-2023

Cel główny: Podniesienie jakości życia, integracji oraz aktywności społecznej i zawodowej mieszkańców podobszarów rewitalizacji i przedsięwzięcia: „Razem możemy więcej": rozwiązanie dotkliwych problemów społecznych środowiskowa praca socjalna; „Aktywna wieś" - wsparcie aktywności osób zamieszkujących na wsi, utworzenie klubów i świetlic wiejskich, animacja działań społecznych; „Osiedla - motorem zmian" - wsparcie aktywności społecznej mieszkańców osiedli, rozwijanie oferty spędzania czasu wolnego i podejmowania inicjatyw integrujących mieszkańców.

6. Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2024

Priorytet: Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w gminie Dobrzyniewo Duże w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy oraz cele szczegółowe:

Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi; Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych; Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy; Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

7. Program Rozwoju i Promocji Funkcji Turystyczno-Rekreacyjnych Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2030

Cele strategiczne: 1. Zwiększenie dostępności i atrakcyjności turystyczno – rekreacyjnej Supraśli i Narwi. 2. Stworzenie we współpracy z partnerami gospodarczymi, biznesowymi i samorządowymi infrastruktury umożliwiającej zrównoważoną rekreację i turystykę z uwzględnieniem posiadanych walorów przyrodniczych i kulturowych. 3. Poprawa dostępności i turystyczno – rekreacyjnego wykorzystania obszarów cennych przyrodniczych, leśnych i wiejskich. 4. Wykreowanie atrakcyjnych produktów turystyczno – rekreacyjnych i wizerunku gminy jako rozwijającej wypoczynek i rekreację.

8. Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Gródek na lata 2016-2024

Obszar I. BEZROBOCIE I RYNEK PRACY. Cel strategiczny 1. Rozwój spójnego systemu wspierającego aktywność mieszkańców gminy Gródek; Obszar III. REDUKOWANIE ZJAWISKA UBÓSTWA I WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO. Cel strategiczny 3. Aktywizacja i integracja osób ubogich oraz grup zagrożonych wykluczeniem społecznym.

9. Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Gminy Gródek na lata 2023-2030

Cel strategiczny: OGRANICZENIE EMISJI (W TYM GŁÓWNIE EMISJI GAZÓW CIEPLARNIANYCH) DO ŚRODOWISKA ORAZ ZWIĘKSZENIE UDZIAŁU ENERGII ODNAWIALNEJ W BILANSIE ENERGETYCZNYM GMINY i cel szczegółowy: Udział energii odnawialnej w zużyciu energii ogółem na poziomie 69%, przyrost w stosunku do roku 2016 o 10 punktów procentowych.

10. Strategia Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych gminy Juchnowiec Kościelny na lata 2011-2023

Cel strategiczny I – ROZWÓJ SYSTEMU POMOCY I WSPARCIA MIESZKAŃCÓW i cele: 2. Wzmocnienie rodziny w jej prawidłowym funkcjonowaniu; 3. Zapewnienie wsparcia dla osób starszych; 4. Łagodzenie skutków bezrobocia w gminie; 5. Poprawa warunków społecznego funkcjonowania osób niepełnosprawnych i przewlekle chorych w społeczności lokalnej. Cel strategiczny II – ZWIĘKSZENIE INTEGRACJI SPOŁECZNOŚCI GMINY i cele: 1. Wzmocnienie integracji rodziny; 2. Inspirowanie działań w obszarze kultury i sportu; 3. Integracja społeczna osób starszych i osób niepełnosprawnych; 4. Wsparcie liderów środowiskowych; 6. Promocja dziedzictwa kulturowego. Cel strategiczny III – PROMOCJA ZDROWEGO, AKTYWNEGO STYLU ŻYCIA i cele: 1. Rozwój oferty zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży; 2. Wspierania działań na rzecz aktywności osób starszych; 3. Promocja zdrowego i aktywnego stylu życia.

11. Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Juchnowiec Kościelny do roku 2023

Cel strategiczny: POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW OBSZARU REWITALIZACJI ORAZ KOMPLEKSOWE PRZECIWDZIAŁANIE WYKLUCZENIU SPOŁECZNEMU oraz cel główny 1: Rozwój kapitału społecznego oraz redukcja negatywnych zjawisk społecznych na obszarze rewitalizacji i cel główny 2: Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez przystosowanie istniejącej infrastruktury technicznej i układu przestrzenno-funkcjonalnego.

12. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych gminy Michałowo na lata 2016-2024

I cel: ROZWÓJ RYNKU PRACY I POMOC OSOBOM BEZROBOTNYM; II cel: WSPIERANIE RODZIN i GRUP NAJSŁABSZYCH; III cel: ROZWÓJ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO, OBSZARU EDUKACJI, KULTURY I SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ.

13. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Supraśl na lata 2018-2029

Cel I: ROZWÓJ KOMPLEMANTARNEGO SYSTEMU EDUKACJI, KULTURY, ZDROWIA I BEZPIECZEŃSTWA; Cel II: WSPIERANIE OSÓB I RODZIN ORAZ ZAPOBIEGANIE KRYZYSOM; Cel III: AKTYWNE I ZDROWE STARZENIE SIĘ SPOŁECZNOŚCI; Cel IV: WZROST POTENCJAŁU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO MIASTA ORAZ ZAGOSPODAROWANIE OBIEKTÓW I TERENÓW ZDEGRADOWANYCH.

14. Program ochrony środowiska dla gminy Wasilków na lata 2022-2025 z perspektywą na lata 2026-2029

Nadrzędny cel programu to Zrównoważony rozwój Gminy Wasilków przy jednoczesnym poszanowaniu i promocji zasobów środowiska naturalnego. Cele interwencji to m.in.: Adaptacja do zmian klimatu; Monitoring zanieczyszczenia świetlnego w celu ochrony człowieka, fauny i flory; Zachowanie licznych siedlisk i gatunków zagrożonych wyginięciem; Zachowanie różnorodności biologicznej i bogatych zasobów przyrodniczych.

15. Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Zabłudów na lata 2017-2023

CELE SPOŁECZNE: 1. Aktywizacja i promocja zaangażowania społecznego; 2.Poszerzenie oferty edukacyjno-kulturalnej oraz możliwości rozwijania zainteresowań; 3.Rozwój oferty rekreacyjno-sportowej, 4.Poprawa bezpieczeństwa zdrowotnego i społecznego. CELE GOSPODARCZE: 1.Podniesienie kwalifikacji zawodowych mieszkańców; 2. Rozwój lokalnej przedsiębiorczości. CELE PRZESTRZENNO – FUNKCJONALNE, ŚRODOWISKOWE ORAZ TECHNICZNE: 1. Rozbudowa, modernizacja oraz poprawa stanu technicznego infrastruktury społecznej; 3. Rozwój i modernizacja infrastruktury rekreacyjno-sportowej; 4. Rozwój i zagospodarowanie przestrzeni turystycznej; 5. Poprawa infrastruktury środowiskowej; 6.Poprawa estetyki i uporządkowanie przestrzeni publicznych.

16. Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Jasionówka na lata 2016-2020 z perspektywą do roku 2023

Kierunki rozwoju: 4. Odnawialne Źródła Energii; 8. Utworzenie środowiskowego domu samopomocy; 9. Modernizacja lub tworzenie terenów rekreacyjnych i sportowych; 10. Rewitalizacja centrum Jasionówki; 11. Modernizacja świetlic wiejskich.

17. Gminny Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Knyszyn na lata 2021-2024

CEL STRATEGICZNY 3. Ustalenie zasad współpracy z właścicielami zabytków, mogących się przyczynić do poprawy stanu zachowania zabytków, w tym CEL OPERACYJNY 4. Stworzenie zachęt finansowych zmierzających

do poprawy stanu zachowania zabytków dla właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków. CEL STRATEGICZNY 4. Włączenie społeczności lokalnej w działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego; w tym CEL OPERACYJNY 5. Zwiększenie wiedzy i świadomości społecznej mieszkańców gminy nt. wagi kultywowania tradycji kulturowych regionu. CEL STRATEGICZNY 7. Popieranie działań zmierzających do wykorzystania i właściwej adaptacji obiektów zabytkowych dla potrzeb turystyki i usług, w tym CEL OPERACYJNY 9. Promocja adaptacji zaniedbanych obiektów zabytkowych na obiekty o funkcji turystycznej i usługowej.

DODATKOWE ŹRÓDŁA FINANSOWANIA LSR

Dodatkowo przewiduje się finansowanie działalności LGD w zakresie wspierania realizacji celów LSR oraz jej funkcjonowania z następujących środków:

- W zakresie **wsparcia aktywizacji seniorów** w ramach **Celu 2** (Przedsięwzięcia 2.4. i 2.5) przewiduje się uzupełnienie zakresu interwencji przez korzystanie ze środków Programu wieloletniego na rzecz Osób Starszych „Aktywni+" na lata 2021–2025 - Rządowy Program dotacyjny dla organizacji sektora pozarządowego, realizowany przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. Priorytety Programu: Aktywność społeczna; Partycypacja społeczna; Włączenie cyfrowe; Przygotowanie do starości. Przewidujemy realizację jednego projektu i objęcie wsparciem 40 seniorów z obszaru LGD.
- W zakresie **społeczeństwa obywatelskiego i wspierania organizacji pozarządowych** w ramach **Celu 1** (przedsięwzięcie 1.5) i **Celu 2** (Przedsięwzięcie 2.4 i 2.5**)** przewiduje się m.in. korzystanie ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030: Priorytet 2. Aktywne społeczeństwo, Priorytet 3. Aktywni obywatele, Priorytet 4. Silne organizacje pozarządowe. Przewidujemy realizację jednego projektu i objęcie wsparciem 30 mieszkańców obszaru LGD.
- W zakresie **aktywizacji ludzi młodych** w ramach Celu 2 (przedsięwzięcia 2.3, 2.4 i 2.5) przewiduje się m.in. korzystanie ze środków Programu Fundusz Młodzieżowy na lata 2022-2033: Priorytet 2. Organizacje młodzieżowe w życiu publicznym i Priorytet 3. Wzmocnienie kompetencji organizacji młodzieżowych. Przewidujemy realizację jednego projektu i objęcie wsparciem 20 osób do 25 roku życia.
- W zakresie **kultury i zrównoważonej turystyki** w ramach **Celu 1** (przedsięwzięcie 1.4) i **Celu 2** (przedsięwzięcie 2.2) przewiduje się m.in. korzystanie z Programu Interreg Litwa – Polska 2021-2027; Priorytet 2. Promocja dobrego stanu zdrowia fizycznego i emocjonalnego oraz promocja dziedzictwa kulturowego, cel szczegółowy 2.2 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Przewidujemy realizację jednego projektu.

Rozdział VI. Cele i wskaźniki

Mając na uwadze diagnozę obszaru LGD, wyniki konsultacji społecznych, analizę SWOT oraz interwencje zdiagnozowane w Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027, w programie Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 i innych dokumentach strategicznych, Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska podjęła decyzję o kontynuacji wdrażania wielofunduszowej LSR (EFRROW, EFRR, EFS+). Pozwala to na precyzyjne odpowiadanie na zdiagnozowane problemy i proponowanie ukierunkowanych i komplementarnych rozwiązań. Tak skonstruowane drzewo celów zapewnia spójność, komplementarność i synergię zarówno wewnątrz poszczególnych wdrażanych przedsięwzięć, jak i pomiędzy nimi.

W ramach LSR LGD Puszcza Knyszyńska szczególny nacisk położono na wykorzystanie potencjału turystycznego obszaru oraz ochronę jego zasobów naturalnych, a także na rozwój przedsiębiorczości w tych zakresach (*Cel 1*) oraz działania prowadzące do wsparcia, integracji i aktywizacji lokalnej społeczności ze szczególnym uwzględnieniem grup defaworyzowanych (*Cel 2*).

Proponuje się następujący układ celów i przedsięwzięć LSR Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska:

Tabela 34. Cele i przedsięwzięcia LSR Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska

Cele LSR	Przedsięwzięcia
Cel 1. Ochrona klimatu, dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rozwój zrównoważonej turystyki i rekreacji. (EFRROW, EFRR)	1.1. Rozwój przedsiębiorczości - podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej (EFRROW)
	1.2. Agroturystyka – tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych (EFRROW)
	1.3. Współpraca producentów lokalnych – krótkie łańcuchy żywnościowe (EFRROW)
	1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna (EFRROW, EFRR)
	1.5. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych (EFRROW, EFRR)
	1.6. Odnawialne źródła energii (EFRR)
Cel 2. Zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz integracja i aktywizacja społeczno-zawodowa społeczności LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji. (EFRROW, EFRR, EFS+)	2.1. Smart Village – koncepcje (EFRROW)
	2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej (EFRROW, EFRR)
	2.3 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia dzieci i młodzieży (EFS+)
	2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno-zawodową i aktywną integrację (EFS+, EFRROW)
	2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska (EFRROW)
	2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych (EFS+)
	2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej (EFS+)

6.1. Specyfikacja i opis celów

LGD Puszcza Knyszyńska, w procesie konsultacji społecznych, w oparciu o diagnozę obszaru, problemy zgłaszane przez grupy docelowe oraz analizę SWOT, przy jednoczesnej weryfikacji możliwych obszarów interwencji w ramach PS WPR 2023-2027, FEdP 2021-2027, sformułowała dwa cele.

Cel 1. Ochrona klimatu, dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rozwój zrównoważonej turystyki i rekreacji

Najważniejszym obszarem potencjalnego rozwoju jest dominujący na terenie LGD rekreacyjny, turystyczny i uzdrowiskowy potencjał gmin. To tutaj, zgodnie ze specyfiką, promowana będzie przedsiębiorczość oparta o usługi turystyczne, rekreacyjne, prozdrowotne oraz związanych z ochroną klimatu i dziedzictwa przyrodniczego. W sposób szczególny wspierane będą także operacje dotyczące rozwoju lokalnych produktów oraz współpraca producentów lokalnych w ramach krótkich łańcuchów żywnościowych. Rozwojowi przedsiębiorstw w kluczowych domenach obszaru towarzyszyć będzie realizacja przedsięwzięć służących wzmacnianiu potencjału rekreacyjnego, turystycznego i uzdrowiskowego tego obszaru. W szczególności podejmowane przedsięwzięcia przyczyniać się mają do zrównoważonego rozwoju gospodarczego przy zachowaniu walorów środowiska naturalnego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.

Cel ten jest również naturalną kontynuacją działań realizowanych w LSR 2007-2013 i 2014-2020, które w świetle wniosków z konsultacji powinny być bezwzględnie kontynuowane. Oczekiwany jest dalszy rozwój zintegrowanego systemu szlaków turystycznych: pieszych (nordic), rowerowych, konnych, wodnych, narciarskich, kolejki wąskotorowej, czy kładek turystycznych wraz z budową wiat, ławek, zadaszeń. Wzmacniana będzie infrastruktura przy szlakach, w tym rękodzieła ludowego, czy atrakcji obszaru. Wiąże się to z budową małej infrastruktury turystycznej (np. toalety, miejsca przystankowe) przy szlakach, czy drogach turystycznych; wzdłuż rzeki Narew, czy w otoczeniu zalewów: Siemianówka, Zarzeczany, w Czarnej Białostockiej, czy w Wasilkowie.

Przedsięwzięciom o charakterze inwestycyjnym na rzecz wzmacniania atrakcyjności obszaru przy jednoczesnej czynnej ochronie przyrody, w tym terenów NATURA 2000, towarzyszyć będą działania upowszechniające zastosowanie OZE.

We wszystkich przedsięwzięciach *Celu 1* premiowane będą projekty mające pozytywny wpływ na ochronę środowiska i klimatu lub lokalne dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe. W projektach rewitalizacyjnych szczególny nacisk zostanie położony na „zazielenianie" rewitalizowanych obszarów.

Przedsięwzięcia w ramach *Celu 1* będą finansowane z EFRROW i EFRR.

Wskaźniki rezultatu Celu 1:

- EFRROW: R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. Liczba utworzonych miejsc pracy - 22 (Przedsięwzięcie 1.1).
- EFRROW: R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: Liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. Liczba przedsiębiorstw – 4 (Przedsięwzięcie 1.2).
- EFRROW: R.10PR Lepsza organizacja łańcucha dostaw: odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem Liczba gospodarstw/rolników - 6 (Przedsięwzięcie 1.3).
- EFRROW: R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Liczba osób: 1000 (Przedsięwzięcie 1.4).
- EFRR: RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby odwiedzające/rok). Liczba osób: 600 (Przedsięwzięcie 1.4).
- EFRROW: R.42 Promowanie włączenia społecznego: Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego. Liczba osób - 50 (Przedsięwzięcie 1.5).
- EFRROW: R.1PR Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami. Liczba osób - 50 (Przedsięwzięcie 1.5).

- EFRR: RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby odwiedzające/rok). Liczba osób - 1080 (Przedsięwzięcie 1.5).
- EFRR: FEPDR02 (WŁASNY IZ) – Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii elektrycznej (szt.). Liczba gospodarstw - 102 (Przedsięwzięcie 1.6).

Cel 2. Zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz integracja i aktywizacja społeczno-zawodowa społeczności LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji

Diagnoza obszaru i konsultacje społeczne wskazują na szereg potrzeb społecznych, w tym grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji (osoby z niepełnosprawnościami; opiekunowie osób z niepełnosprawnościami; osoby poszukujące zatrudnienia, w tym mieszkańcy osiedli po-PGR; rolnicy z małych gospodarstw i ich rodziny), seniorów - osób po 60 roku życia i osób młodych – do 25 roku życia.

W związku z tym należy w szczególności kierować działania do tych grup, jak również budować silne otoczenie, tak aby wzmacniać efekt oczekiwanej zmiany społecznej, w tym redukcji wykluczenia społecznego i zwiększania zaangażowania w życie lokalnej społeczności oraz jej aktywność społeczną i zawodową. Należy podkreślić również konkluzję ze spotkań ze społecznością, iż rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LGD opierać się może na wzmocnieniu działań zakorzenionych w społeczności lokalnej, przy jednoczesnym niwelowaniu niedostatków i podnoszeniu jej aktywności i partycypacji w rozwoju lokalnym.

Przedsięwzięcia skoncentrowane będą na inwestycjach, których realizacja prowadzić będzie do tworzenia warunków umożliwiających rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społecznych w zakresie niwelowania wykluczenia społecznego.

Istniejąca potrzeba wspierania partycypacji społeczności lokalnej zamieszkującej obszar LGD, potwierdzona w konsultacjach społecznych, jak również dalsze wzmocnienie uczestnictwa partnerów życia społecznego, publicznego i gospodarczego we współtworzeniu LSR i jej aktywnym wdrażaniu, realizuje kluczowe cele RLKS. Dlatego też mając na uwadze specyfikę obszaru, jego domeny, komplementarnie do *Celu I*, LSR przewiduje wzmocnienie partycypacji społeczności lokalnej wokół realizowanej wspólnie z LGD Strategii. Przewiduje się wsparcie osób i podmiotów pragnących wspólnie realizować przedsięwzięcia w LSR.

Przedsięwzięcia w ramach *Celu 2* będą finansowane z EFRROW, EFRR i EFS+.

Wskaźniki rezultatu Celu 2:

- EFRROW: R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi. Liczba strategii: 10 (Przedsięwzięcie 2.1).
- EFRROW: R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. Liczba osób: 500 (Przedsięwzięcie 2.2).
- EFRR: RCR077 - Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem (osoby odwiedzające/rok). Liczba osób - 300 (Przedsięwzięcie 2.2).
- EFS+: PLFCR01 - Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu (osoby). Liczba osób: 220 (Przedsięwzięcie 2.3).
- EFRROW: R.42 Promowanie włączenia społecznego: Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego. Liczba osób: 50 (Przedsięwzięcie 2.4).
- EFS+: PLHILCR01 - Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu (osoby). Liczba osób: 150 (Przedsięwzięcie 2.4).
- EFRROW: R.42 Promowanie włączenia społecznego: Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego. Liczba osób: 50 (Przedsięwzięcie 2.5).

- EFS+: PLKLCR02 - Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej (sztuki). Liczba sztuk: 130 (Przedsięwzięcie 2.6).
- EFS+: PLHILCR01 - Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu (osoby). Liczba osób: 355 (Przedsięwzięcie 2.7).

6.2. Cele i przedsięwzięcia a innowacje

Ostateczne sformułowanie celów LSR oraz realizowanych w ich ramach przedsięwzięć nastąpiło w trakcie warsztatu podsumowującego proces konsultacji LSR. Uczestnicy warsztatu szczególną uwagę poświęcili celom i przedsięwzięciom nastawionym na **innowacje**. Innowacyjność będzie ważnym kryterium premiującym w wybranych przedsięwzięciach LSR LGD Puszcza Knyszyńska. Uczestnicy spotkania rozszerzyli zaproponowaną definicję innowacyjności, w brzmieniu: *„Innowacyjność to zmiana mająca na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny)”.* Będą więc premiowane zarówno rozwiązania kreatywne (powstające w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczące nowych produktów, usług, procesów lub organizacji), jak i imitujące (wzorowane na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji; dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych, czy społecznych).

Oprócz tego w kryteriach wyboru projektu, by otrzymać punkty za innowacyjność, Beneficjent będzie musiał m.in. opisać w jaki sposób była badana potrzeba realizacji projektu, ile i jakie metody zastosowano. W przypadku projektów infrastrukturalnych, premiowana dodatkowymi punktami będzie nowopowstająca infrastruktura, która będzie komplementarna do już istniejących zasobów w gminie i zostanie to precyzyjnie i poprawnie opisane we wniosku.

Biuro LGD w trakcie trwania naboru w ramach szkoleń dla Wnioskodawców i doradztwa indywidualnego będzie wyjaśniać i zachęcać do stosowania podejścia innowacyjnego. Przewiduje się m.in. zaproszenie ekspertów zewnętrznych na szkolenia dla Wnioskodawców, prezentujących zintegrowane podejście do innowacji i dobre przykłady rozwiązań innowacyjnych. W przedsięwzięciach, w których będzie premiowana innowacyjność, waga tego kryterium będzie znacząca w ogólnej sumie punktów, a beneficjentowi będzie na to zwracana szczególna uwaga podczas doradztwa indywidualnego.

LGD we współpracy z ekspertami przygotuje poradnik na temat innowacyjności na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Zostaną w nim opisane przykładowe metody wdrażania innowacji, a także oczekiwany ich wpływ na rozwój obszaru. Będą w nim także pokazane przykładowe tzw. „innowacje pozorne”, które nie będą premiowane. Poradnik ten będzie służył zarówno wnioskodawcom, jak i pracownikom biura oraz Radzie oceniającej projekty. W perspektywach finansowych 2007-2013 i 2014-2020 kryterium innowacyjności wzbudzało wiele kontrowersji co do sposobu rozumienia i oceny zarówno wśród członków Rady, jak i beneficjentów. Było też częstym powodem odwołań od oceny Rady. Poradnik ten, będzie niewątpliwie innowacyjnym narzędziem zachęcającym Wnioskodawców do stosowania innowacyjnych rozwiązań w ich projektach.

Szerokie zastosowanie podejścia innowacyjnego przez Wnioskodawców niewątpliwie pozytywnie wpłynie na rozwój obszaru, m.in. w takich obszarach jak: wykorzystanie dotychczasowego potencjału terenu LGD; zintegrowanie i komplementarność projektów z istniejącymi zasobami obszaru; ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz klimatu; walka z wykluczeniem cyfrowym; włączenie społeczne.

6.3. Przedsięwzięcia LSR LGD Puszcza Knyszyńska

Cel 1. Ochrona klimatu, dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rozwój zrównoważonej turystyki i rekreacji

Przedsięwzięcie 1.1. Rozwój przedsiębiorczości - podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej (EFRROW)

W ramach przedsięwzięcia wspierane będą operacje mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, planujących rozpocząć działalność gospodarczą oraz przedsiębiorstw, które planują dalszy rozwój na terenie Partnerstwa. Zgodnie z Celem 1 LSR, wspierane będą jedynie działalności z zakresu usług turystycznych, rekreacyjnych, prozdrowotnych oraz związanych z ochroną klimatu i dziedzictwa przyrodniczego. W ramach wsparcia przewiduje się także finansowanie kosztów szkoleniowych związanych ściśle z celem danej operacji.

Premiowane będą operacje innowacyjne, zgodnie z opisem innowacyjności zawartym w podrozdziale 6.2. Premiowane będą także operacje dedykowane ludziom młodym (do 25 roku życia), seniorom (po 60 roku życia) oraz osobom ze zdiagnozowanych grup w niekorzystnej sytuacji (w tym przedsięwzięciu będą to: osoby poszukujące zatrudnienia, osoby z niepełnosprawnościami, opiekunowie osób z niepełnosprawnościami).

W wyniku konsultacji społecznych, w tym z przedsiębiorcami oraz przeprowadzonych przez LGD Puszcza Knyszyńska analiz, m.in. dotychczasowych kosztów uruchomienia i rozwoju przedsiębiorstw w latach 2014-2022, sytuacji gospodarczej kraju oraz doświadczeń z minionej perspektywy określono maksymalne pułapy dofinansowania. Przewidywana kwota dofinansowania dla podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne wynosić będzie maksymalnie 150 tys. zł, natomiast na rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej kwota ta wynosić będzie maksymalnie 400 tys. zł**.** Dofinansowanie to stanowić będzie nie więcej niż 65% kosztów kwalifikowanych operacji.

- Grupy docelowe: mieszkańcy i przedsiębiorcy z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby młode do 25 roku życia, seniorzy po 60 roku życia, osoby poszukujące zatrudnienia, osoby z niepełnosprawnościami, opiekunowie osób z niepełnosprawnościami.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa – 16 operacji.
  - Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa – 14 operacji.

Przedsięwzięcie 1.2. Agroturystyka – tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych (EFRROW)

Ankieta na stronie internetowej LGD Puszcza Knyszyńska dotycząca potrzeby rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych wskazała na konieczność wspierania agroturystyki (57% wskazań) i krótkich łańcuchów żywnościowych (39% wskazań)[4]. Potwierdziły to także spotkania konsultacyjne.

W ramach przedsięwzięcia wspierane będą operacje na podjęcie działalności gospodarczej dodatkowej do działalności rolniczej (małe gospodarstwa) w zakresie tworzenia lub rozwijania gospodarstw agroturystycznych. Warunkiem kwalifikowalności będzie min. przystąpienie gospodarstwa agroturystycznego do organizacji zrzeszającej kwaterodawców wiejskich i koncepcja wdrażania systemów jakości wiejskiej bazy noclegowej oraz rozwoju usług czasu wolnego i gospodarki doświadczeń. Premiowane będą operacje innowacyjne, zgodnie z opisem innowacyjności zawartym w podrozdziale 6.2.

[4] *Raport „Podsumowanie ankiet na www.puszczaknyszynska.org", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.*

W wyniku konsultacji społecznych oraz przeprowadzonych analiz określono pułap dofinansowania do maksymalnej dopuszczonej Programem kwoty tj. 150 tys. zł. Dofinansowanie to stanowić będzie nie więcej niż 85% kosztów kwalifikowanych operacji.

- Grupy docelowe: rolnicy prowadzący małe gospodarstwa rolne i ich rodziny z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba gospodarstw rolnych objętych wsparciem w zakresie agroturystyki – 4 szt.

Przedsięwzięcie 1.3. Współpraca producentów lokalnych – krótkie łańcuchy żywnościowe (EFRROW)

W ramach przedsięwzięcia wspierane będą operacje na podjęcie działalności gospodarczej dodatkowej do działalności rolniczej (małe gospodarstwa) w zakresie tworzenia lub rozwijania krótkich łańcuchów żywnościowych.

Krótkie łańcuchy żywnościowe (KŁŻ) mają za zadanie skracać drogę produktów rolnych od producenta do konsumenta. W ramach przedsięwzięcia wspierane będą m.in. działania polegające na wspólnej organizacji sprzedaży produktów rolnych, w tym produktów lokalnych. Pomoc nie obejmuje kosztów związanych z produkcją rolną oraz przetwarzaniem produktów rolnych. W przypadku operacji realizowanych w ramach rozwijania krótkich łańcuchów żywnościowych, finansowane będzie dostosowanie rozwiązań dotyczących wspólnej sprzedaży produktów prowadzonej w ramach istniejącego już łańcucha do zwiększonej liczby rolników w ramach tego łańcucha oraz poszerzenie asortymentu przedstawianej przez rolników oferty.

W wyniku konsultacji społecznych oraz przeprowadzonych analiz określono pułap dofinansowania do maksymalnej dopuszczonej Programem kwoty tj. 350 tys. zł. Dofinansowanie to stanowić będzie nie więcej niż 65% kosztów kwalifikowanych operacji.

- Grupy docelowe: rolnicy prowadzący małe gospodarstwa rolne i ich rodziny z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba utworzonych i rozwijanych KŁŻ – 1 szt.

Przedsięwzięcie 1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna (EFRROW, EFRR)

Diagnoza obszaru, spotkania konsultacyjne i badanie ankietowe wskazały potrzebę dalszego rozwoju infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej. Np. osoby młode wskazywały potrzebę większej ilości miejsc do uprawiania sportu i spotkań[5], natomiast osoby starsze wyrażały potrzebę większej ilości takich elementów infrastruktury jak: ławki w parku, wiaty i miejsca ogniskowe, miejsca do rekreacji, takie jak siłownie zewnętrzne i ścieżki spacerowe[6]. Sondaż pomysłów rozesłany drogą mailową oraz rozdawany na spotkaniach konsultacyjnych przyniósł wskazanie konkretnych inwestycji rekreacyjno-turystycznych. Wśród nich: utworzenie miejsca rekreacji przy Zalewie wodnym Czapielówka w Czarnej Białostockiej, promenada nad rzeką Supraśl w Gródku, Park linowy i górka saneczkowa, skatepark i tor rolkarski w Gródku; aquapark w Supraślu,

[5] *https://wasilkow.pl/pl/newsy/wydarzenia/znamy-juz-wyniki-glosowania-najwazniejsze-potrzeby-mlodych-w-gminie-wasilkow-to-wiecej-miejsc-do-uprawiania-sportu-i-spotykania-sie.html*

[6] *Raport „Podsumowanie ankiet dotyczących potrzeb oraz oferty skierowanej do seniorów – osób powyżej 60 r. życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.*

zagospodarowanie placów zabaw w Wólce Rakowieckiej i Kosmatym Borku; teren sportowo-rekreacyjny w Ignatkach[7].

Ze środków EFRROW w ramach przedsięwzięcia przewiduje się budowę publicznej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej oraz kompleksowe zagospodarowanie istniejącej i/lub tworzonej infrastruktury, np. siłownie, hamakownie, bieżnie, baseny zewnętrzne, place zabaw, parki linowe, górki saneczkowe, skate parki, tory rolkarskie, w zgodzie z potrzebami mieszkańców i turystów oraz służące wykorzystaniu walorów przyrodniczych obszaru Lokalnej Grupy Działania - Puszcza Knyszyńska.

Ze środków EFRR w ramach przedsięwzięcia przewiduje się tworzenie i rozwój produktów turystycznych oraz tematycznych szlaków turystycznych opartych na walorach historycznych, przyrodniczych i kulturowych. Planowane operacje muszą być poparte odpowiednią analizą popytu i oceną potrzeb; skoordynowane z projektami w sąsiednich obszarach; oddziaływać w sposób, który wpływa na stymulowanie działalności turystycznej; trwałe i będą utrzymywane po ich zakończeniu; realizowane z zachowaniem zasad zrównoważonej turystyki, ze szczególnym poszanowaniem cennych przyrodniczo obszarów, z jednoczesnym stosowaniem rozwiązań minimalizujących presję ze strony turystów.

W przedsięwzięciu premiowane będą operacje innowacyjne, zgodnie z opisem innowacyjności zawartym w podrozdziale 6.2. Premiowane będzie także zastosowanie elementów poprawiających dostępność infrastruktury publicznej dla grup osób z niepełnosprawnościami.

- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska i turyści.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej (EFRROW) – 10 szt.
  - Długość wspartych szlaków turystycznych (EFRR) – 80 km.
  - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR) – 2 projekty.
  - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (EFRR) – 102.963 osoby.

Przedsięwzięcie 1.5. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych (EFRROW, EFRR)

Ze środków EFRROW w ramach przedsięwzięcia przewiduje się realizację projektu partnerskiego (z udziałem partnerów zagranicznych) oraz operacji w partnerstwie (z obszaru LGD) w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Projekt partnerski realizowany będzie przez podmioty z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska z partnerami z obszaru GAL Haute Lande Armagnac (Francja), z którymi LGD Puszcza Knyszyńska zrealizowała projekt współpracy z zakresu turystyki w perspektywie finansowej 2014-2020 pn. *„Wyobraźmy sobie nietypowe przystanie w lesie”*. W trakcie konsultacji społecznych uczestnicy wskazywali na potrzebę realizacji kolejnego projektu w zakresie innowacyjnego podejścia do ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych obszaru przy jednoczesnym ich wykorzystaniu do rozwoju zrównoważonej turystyki. Projekt będzie miał na celu dalszą wymianę doświadczeń i poszukiwanie wspólnych rozwiązań dla zdiagnozowanych na obu obszarach problemów w zakresie projektowania, realizacji i promocji „nietypowych przystani” jako obiektów wykorzystujących lokalne

[7] *Raport „Podsumowanie ankiety „Sondaż pomysłów mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska”, LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023*

dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe. Realizacja przedsięwzięcia rozpocznie się od realizacji projektu/konkursu grantowego na przygotowanie projektu partnerskiego z udziałem partnerów zagranicznych.

Operacja w partnerstwie będzie realizowana przez różnych partnerów z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, którzy będą wspólnie projektować i rozwiązywać zdiagnozowane na obszarze LSR problemy. W ramach tego działania przewidujemy kojarzenie partnerów działających w obszarze ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego m.in. poprzez szkolenia, warsztaty, spotkania aktywizacyjne, wizyty studyjne.

Ze środków EFRR w ramach przedsięwzięcia przewiduje się realizację projektów z *Działania FRPD.05.04 Lokalna kultura i turystyka* z następujących obszarów tematycznych: ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego; fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych.

W zakresie Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego LSR przewiduje wsparcie projektów inwestycyjnych dotyczących kompleksowych prac konserwatorskich i restauratorskich, przy obiektach zabytkowych (wpisanych do rejestru lub ewidencji zabytków) na terenie LGD Puszcza Knyszyńska; zagospodarowanie terenu wokół obiektów w niezbędnym zakresie; dostosowanie obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami; konserwację muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych, (w tym filmowych) wraz z ich ochroną, digitalizacją i udostępnieniem w szczególności nowym grupom odbiorców, w tym ze specjalnymi potrzebami.

W zakresie Fizycznej odnowy i bezpieczeństwa przestrzeni publicznych LSR przewiduje realizację projektów rewitalizacyjnych. Konsultacje społeczne oraz diagnoza obszaru dostarczyły argumentów do kontynuowania wsparcia projektów realizowanych na obszarze Partnerstwa służących dbałości o estetykę miejsc publicznych, umożliwiających uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni publicznej; służących poprawie bezpieczeństwa publicznego. Przedsięwzięcie wspierać będzie projekty w następującym zakresie: organizowanie i urządzenie miejsc aktywności lokalnej (lub innych tego typu miejsc, lokali, instytucji sprzyjających integracji mieszkańców i pobudzających ich aktywność na rzecz działań dla lokalnej społeczności); remont, urządzenie lub aranżacja podwórek i innych przestrzeni o charakterze publicznym w celu wykreowania przyjaznych zielonych przestrzeni sprzyjających integracji mieszkańców; działania służące ożywieniu gospodarczemu obszaru rewitalizacji; działania nakierowane na poprawę dostępności (m.in. usuwanie barier architektonicznych i innych utrudniających funkcjonowanie osób ze szczególnymi potrzebami w obszarze rewitalizacji); zwiększanie mikroretencji w obszarach zurbanizowanych, powiększanie przestrzeni biologicznie czynnych, tworzenie instalacji spowalniających spływ wody, „zazielenianie" przestrzeni publicznej, zwiększanie liczby drzew i krzewów; działania poprawiające estetykę przestrzeni publicznych służących celom społecznym, z wykorzystaniem partycypacyjnego planowania przestrzeni publicznych gmin.

W projektach rewitalizacji należy szczególnie zadbać o zachowanie i rozwój zielonej infrastruktury, zwłaszcza zachowanie istniejących drzew i krzewów, w całym cyklu projektowym, w tym przez stosowanie standardów ochrony zieleni.

W przedsięwzięciu (w ramach EFRR) premiowane będą operacje innowacyjne, zgodnie z opisem innowacyjności zawartym w podrozdziale 6.2. Premiowane będzie także zastosowanie elementów poprawiających dostępność infrastruktury publicznej dla grup osób z niepełnosprawnościami.

- Rodzaj operacji:
  - Grant na przygotowanie projektu partnerskiego z udziałem partnerów zagranicznych (EFRROW).
  - Konkurs na projekt partnerski z udziałem partnerów zagranicznych. Doświadczenie LGD Puszcza Knyszyńska z realizacji perspektywy finansowej 2007-2013 i 2014-2020 pokazuje, że projekty współpracy z partnerem zagranicznym zawsze przynoszą zdecydowaną wartość dodaną, szczególnie w zakresie rozwoju turystyki i ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (EFRROW).
  - Operacja w partnerstwie. To innowacyjne podejście planujemy zastosować w wiodącym dla naszej strategii obszarze, w którym mamy już duże doświadczenie z poprzednich perspektyw finansowych. Zastosowanie nowej metody realizacji zadania w postaci zachęcania do współpracy, poszukiwania i kojarzenia partnerów z obszaru LSR dla realizacji wypracowanych zadań może przynieść istotną wartość

dodaną w postaci współpracy różnych podmiotów. Słabość tej współpracy wskazywali uczestnicy spotkań konsultacyjnych. Wykazało ją także nasze doświadczenie z realizacji perspektywy 2014-2020, kiedy to dwukrotnie nie było chętnych w ogłoszonym przez nas konkursie na współpracę podmiotów gospodarczych (EFRROW).
  - Klasyczna operacja – konkursy (EFRR).
- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska i turyści.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba przygotowanych projektów partnerskich (z udziałem partnerów zagranicznych) w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego EFRROW) – 1 szt.
  - Liczba zrealizowanych projektów partnerskich (z udziałem partnerów zagranicznych) w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (EFRROW) – 1 szt.
  - Liczba zrealizowanych operacji w partnerstwie (z obszaru LGD) w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (EFRROW) – 1 szt.
  - Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem (EFRR) – 6 szt.
  - Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją (EFRR) – 11 ha.
  - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (EFRR) – 102.963 osoby.

Przedsięwzięcie 1.6. Odnawialne źródła energii (EFRR)

Odpowiedzią i szansą dla rozwoju obszaru - w zgodzie z jego specyfiką w zakresie ochrony dziedzictwa Puszczy Knyszyńskiej, dorzecza Narwi, obszaru NATURA 2000 oraz uzdrowiskowym i rekreacyjnym charakterem gmin LGD - będzie bardziej powszechne wykorzystanie zielonych technologii, w tym w gospodarstwach domowych. Mając na uwadze uzasadnienie wynikające z diagnozy oraz konsultacji z mieszkańcami w ramach LSR przewiduje się realizację przedsięwzięć w zakresie inwestycji w gospodarstwach domowych związanych z upowszechnieniem stosowania OZE - budowa lub rozbudowa magazynów energii elektrycznej poprawiających sprawność wykorzystania energii z OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności.

- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej – 0,95 MWh.
  - Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego - 102.963 osoby.

Cel 2. Zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz integracja i aktywizacja społeczno-zawodowa społeczności LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji

Przedsięwzięcie 2.1. Smart Village – koncepcje (EFRROW)

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się finansowanie stworzenie koncepcji Smart Village, będących oddolnymi inicjatywami mieszkańców na rzecz znalezienia praktycznych rozwiązań różnorodnych lokalnych problemów z jakimi się mierzą oraz wykorzystania możliwości, jakie dają nowe technologie (np. biogospodarka, cyfryzacja, OZE). Przewiduje się realizację przedsięwzięć mających na celu wykorzystanie wiedzy lub innowacji w poszukiwaniu rozwiązań m.in. w obszarach poprawy jakości życia, ograniczenia depopulacji, niekorzystnych

trendów demograficznych, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska lokalnego, niewystarczającej liczby miejsc pracy czy wykluczenia cyfrowego.

Koncepcja SV musi zawierać w szczególności: opis procesu opracowania koncepcji, w tym przeprowadzenia ze społecznością obszaru konsultacji wyników prac partnerstwa; uproszczoną analizę SWOT obszaru objętego tą koncepcją; plan włączenia społeczności w późniejszą ewentualną realizację tej koncepcji, z uwzględnieniem roli sołtysa lub rady sołeckiej w tym procesie; listę projektów, które składać się będą na realizację tej koncepcji, uwzględniających komponent cyfrowy lub środowiskowy lub klimatyczny.

Rozwiązania SV powinny uwzględniać użycie technologii cyfrowych i telekomunikacyjnych lub lepsze wykorzystanie wiedzy oraz wykazywać korzyść dla lokalnej społeczności, m.in. w zakresie poprawy jakości życia, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska i klimatu, problemów dotyczących niedoinwestowania, starzejącego się społeczeństwa, wyludnienia, niewystarczającej ilości miejsc pracy, przepaści cyfrowej. Kwota na pojedynczą koncepcję SV wynosi 4 tys. zł.

- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.
- Rodzaj operacji: projekt grantowy na koncepcję SV.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba powstałych koncepcji Smart Village – 10 koncepcji.

Przedsięwzięcie 2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej (EFRROW, EFRR)

Ze środków EFRROW w ramach przedsięwzięcia przewiduje się budowę, przebudowę i wyposażenie obiektów i instytucji kultury (jako uzupełnienie działań inwestycyjnych), wzbogacającą niewystarczającą w opinii mieszkańców ofertę kulturalną obszaru LGD Puszcza Knyszyńska. Obiekty kultury, w tym świetlice wiejskie, z odpowiednio wyposażonymi salami i pracowniami tematycznymi, umożliwią także prowadzenie wielokierunkowych działań animacyjnych i zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży z wykwalifikowanymi, mającymi doświadczenie instruktorami. Przedsięwzięcie zakłada również podwyższenie standardu usług kulturalnych poprzez zakup wyposażenia dla Ośrodków Kultury i świetlic wiejskich (połączone jednak z budową i przebudową tych obiektów).

Przedsięwzięcie może być spójne z działaniami dotyczącymi np. tworzenia szlaków turystycznych (w ramach Przedsięwzięcia 1.4) oraz renowacją obiektów zabytkowych (Przedsięwzięcie 1.5) – jako elementów na/przy szlaku.

Ze środków EFRR, LSR LGD Puszcza Knyszyńska - mając na uwadze przede wszystkim poprawę jakości życia mieszkańców, integracji społecznej i zawodowej; podnoszenie poziomu życia, zmniejszenie wykluczenia, zwłaszcza grup w niekorzystnej sytuacji (w tym niepełnosprawnych) - przewiduje realizację zadań w zakresie przebudowy, rozbudowy i wyposażenia infrastruktury służącej do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea).

W przedsięwzięciu (w ramach EFRR) premiowane będą operacje innowacyjne, zgodnie z opisem innowacyjności zawartym w podrozdziale 6.2. Premiowane będzie także zastosowanie elementów poprawiających dostępność infrastruktury publicznej dla grup osób z niepełnosprawnościami.

- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury kulturalnej i społecznej (EFRROW) – 5 obiektów.
  - Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem (EFRR) – 3 obiekty.
  - Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami (EFRR) – 3 obiekty.

- Ludność objęta projektami w ramach strategii zintegrowanego rozwoju terytorialnego (EFRR) – 102.963 osoby.

Przedsięwzięcie 2.3. Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia dzieci i młodzieży (EFS+)

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.

W zakresie edukacji przedszkolnej LGD Puszcza Knyszyńska będzie wspierać wysokiej jakości edukację przedszkolną, oferującą usługi prowadzące do wszechstronnego rozwoju dzieci, przygotowującą do kolejnych etapów edukacyjnych i zwiększającą późniejsze szanse na rynku pracy. Przewiduje się dofinansowanie zajęć o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym, wsparcie przedszkoli w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, w tym dostosowanie istniejących miejsc do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, wspieranie kompetencji kluczowych i umiejętności uniwersalnych, podnoszenie kompetencji kadr systemu edukacji, tworzenie nowych miejsc wychowania przedszkolnego w miejscach, gdzie występują deficyty i potrzeby w tym zakresie.

W zakresie wsparcia małych szkół kształcenia ogólnego przewiduje się wsparcie szkół, ich uczniów i nauczycieli, ukierunkowane na podniesienie jakości edukacji z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, wsparcie szkół i placówek w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, realizację działań społeczno-wychowawczych, w tym kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, edukację prozdrowotną, a także wsparcie psychologiczne, rozwijanie kompetencji, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań uczniów poza edukacją formalną, podnoszenie kompetencji kadr systemu edukacji. Zakłada się wsparcie rozwoju kompetencji cyfrowych nauczycieli i dodatkowe możliwości dla uczniów w tym obszarze (np. zajęcia programowania), w tym rozwój kompetencji cyfrowych uczniów.

- Grupy docelowe: dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rodzice.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej – 100 osób.
  - Liczba dofinansowanych miejsc wychowania przedszkolnego – 3 szt.
  - Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem – 120 osób.
  - Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem – 3 szt.

Przedsięwzięcie 2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno-zawodową i aktywną integrację (EFS+, EFRROW)

Działania zaplanowane do realizacji w ramach LSR uwzględniają analizę obecnej oferty, jaka jest dostępna na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska oraz analizę potrzeb, zwłaszcza osób młodych do 25 roku życia oraz seniorów po 60 roku życia. Analiza ta wykazała, iż osoby starsze są zainteresowane wieloma formami aktywności, w tym: zajęcia ruchowe, zajęcia kulturalne, wycieczki krajoznawcze, zajęcia komputerowe,

działalność obywatelska i wolontariat. Natomiast osoby młode wskazywały takie aktywności jak: uprawianie sportu, kultura i rozrywka, spotkania ze znajomymi, zajęcia komputerowe, media społecznościowe[8]

Ze środków EFS+ w ramach przedsięwzięcia przewiduje się wspieranie aktywnego włączenia społecznego w celu promowania równości szans, niedyskryminacji i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie zdolności do zatrudnienia, w szczególności grup w niekorzystnej sytuacji. Możliwa będzie realizacja działań w zakresie aktywnej integracji na poziomie społeczności lokalnej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ich rodzin oraz osób biernych zawodowo, ukierunkowane w szczególności na aktywizację społeczno-zawodową. Realizacja oddolnych inicjatyw ukierunkowanych w szczególności na aktywne włączenie ma na celu poprawę sytuacji danej rodziny lub osoby, co ma doprowadzić do wyrównania szans na rynku pracy i podjęcia ewentualnego zatrudnienia; włączenie do społeczeństwa i zapewnienie warunków do rozwoju, a następnie zwiększenie zdolności do zatrudnienia.

Ze środków EFRROW w ramach przedsięwzięcia wspierane będzie włączanie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji. W sposób szczególny będzie dotyczyć to włączenia cyfrowego i informacyjnego w przestrzeni publicznej, poprawiającego dostęp do informacji i usług na odległość. Operacje dotyczyć mogą edukacji pozaformalnej; wsparcia działań obywatelskich w zakresie inicjatyw zgłaszanych do władz lokalnych, czy wykorzystania funduszy sołeckich.

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się realizację operacji w zakresie wzmocnienia kapitału społecznego poprzez wydarzenia na rzecz aktywizacji osób młodych, seniorów, osób w niekorzystnej sytuacji, formalizacji ich działań w kołach, wnioskowania o projekty; współpracy z lokalnymi ośrodkami kultury.

Wsparcia wymagają również inicjatywy, w tym międzypokoleniowe; spotkania klubowe, kółka zainteresowań, warsztaty rzemiosła. Towarzyszyć będzie temu wsparcie działań na rzecz dobra wspólnego, w tym grup nieformalnych, celem ich ewentualnej formalizacji oraz wsparcie nowych stowarzyszeń, jako miejsc dla aktywności mieszkańców.

Działanie będzie realizowane poprzez projekt partnerski (z udziałem partnerów krajowych). Realizacja projektu partnerskiego będzie się przyczyniać do poprawy partycypacji społecznej osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji w rozwoju lokalnym. Realizację projektu poprzedzi projekt grantowy/konkurs na przygotowanie projektu partnerskiego z udziałem partnerów krajowych.

- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym, bierne zawodowo (EFS+), osoby młode do 25 roku życia, seniorzy po 60 roku życia, osoby w niekorzystnej sytuacji (EFRROW).
- Rodzaj operacji:
  - Klasyczna operacja – konkurs (EFS+).
  - Grant na przygotowanie projektu partnerskiego z udziałem partnerów krajowych (EFRROW).
  - Projekt partnerski z udziałem partnerów krajowych – EFRROW. Zakres tematyczny operacji, tj. włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji, predestynuje to działanie do czerpania korzyści ze współpracy z podmiotami z obszaru innych krajowych LGD, z racji na wagę dobrych przykładów. Z uwagi na jednolite uwarunkowania formalno-prawne w całym kraju, korzystanie z dobrych praktyk jest stosunkowo łatwe i racjonalne. Dotychczasowe nasze doświadczenie pokazuje, że wiele interesujących rozwiązań w tym zakresie pojawia się w zachodniej Polsce i do realizacji tego

[8] *Raport „Podsumowanie ankiet dotyczących potrzeb oraz oferty skierowanej do seniorów – osób powyżej 60 r. życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023; Raport „Podsumowanie ankiet dotyczących potrzeb oraz oferty skierowanej do osób młodych – do 25 r. życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska", LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023; Raport „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMINNYCH INSTYTUCJI KULTURY Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA DOT. OFERTY SKIEROWANEJ DO MIESZKAŃCÓW, W SZCZEGÓLNOŚCI DO OSÓB STARSZYCH (POWYŻEJ 60 ROKU ŻYCIA) ORAZ DO OSÓB MŁODYCH (DO 25 ROKU ŻYCIA), LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.*

przedsięwzięcia chcielibyśmy skojarzyć podmioty z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska z podmiotami z województwa wielkopolskiego.

- Wskaźniki produktu:
  - Liczba przygotowanych projektów partnerskich (z udziałem partnerów krajowych) w zakresie włączenia społecznego osób młodych, seniorów lub osób w niekorzystnej sytuacji (EFRROW) – 1 szt.
  - Liczba zrealizowanych projektów partnerskich (z udziałem partnerów krajowych) w zakresie włączenia społecznego osób młodych, seniorów lub osób w niekorzystnej sytuacji (EFRROW) – 1 szt.
  - Liczba osób pochodzących z obszarów wiejskich, objętych wsparciem w programie (EFS+) – 150 osób.
  - W tym: Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie (EFS+) – 50 osób.

Przedsięwzięcie 2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska (EFRROW)

W ramach przedsięwzięcia wspierane będzie kształtowanie świadomości obywatelskiej w zakresie innowacyjności, cyfryzacji, przedsiębiorczości oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi, a także wzmacnianie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego. Operacje dotyczyć mogą edukacji pozaformalnej, wsparcia działań obywatelskich w zakresie inicjatyw zgłaszanych do władz lokalnych, czy wykorzystania funduszy sołeckich. Przedsięwzięcie będzie też obejmowało poszukiwanie, kreowanie i wspieranie lokalnych liderów. Działania te są uzupełniające i komplementarne do już istniejącej oferty, dostępnej na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska.

- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby młode do 25 roku życia, seniorzy po 60 roku życia, osoby w niekorzystnej sytuacji.
- Rodzaj operacji: projekt grantowy. W przedsięwzięciu tym wybór formy wdrażania poprzez projekt grantowy ma głęboki sens, ponieważ to LGD ogłasza nabór o powierzenie grantów i wybiera podmioty do realizacji konkretnych, zaproponowanych we wniosku zadań, wpisujących się w cel danego projektu grantowego. W związku z tym realizacja tego zadania w formule grantów pozwoli LGD Puszcza Knyszyńska na przeprowadzenie spójnego, zintegrowanego i synergicznego przedsięwzięcia, mimo udziału w nim wielu interesariuszy.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba zrealizowanych operacji grantowych w zakresie w zakresie włączenia społecznego osób młodych, seniorów lub osób w niekorzystnej sytuacji (EFRROW) – 1 szt.

Przedsięwzięcie 2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych (EFS+)

W ramach przedsięwzięcia wspierane będzie zwiększenie dostępności do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej, w tym wsparcie procesu deinstytucjonalizacji. Przewiduje się rozwój usług opiekuńczych, obejmujących pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych oraz zapewnienie kontaktów z otoczeniem, krótkookresowe całodobowe i krótkookresowe dzienne pobyty, których celem jest zapewnienie opieki dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz innych usług zwiększających mobilność, autonomię i bezpieczeństwo osób z niepełnosprawnościami i osób niesamodzielnych (np. dowóz osób niesamodzielnych, dowożenie posiłków, sfinansowanie wypożyczenia sprzętu niezbędnego do opieki nad osobami niesamodzielnymi lub sprzętu zwiększającego samodzielność osób).

- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby w niekorzystnej sytuacji.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie – 240 osób.

Przedsięwzięcie 2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej (EFS+)

W ramach przedsięwzięcia wspierana będzie integracja społeczna osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci; działania mające na celu aktywizację społeczną osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz biernych zawodowo; zapewnienie usług dla rodzin wychowujących dzieci, w tym przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze; zapewnienie usług wsparcia dla dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnościami, w tym działania z zakresu usług psychologicznych, pedagogicznych. Projekty dotyczyć będą również wsparcia dla tworzenia i funkcjonowania środowiskowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży, m.in. ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice środowiskowe, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe organizujące zajęcia socjoterapeutyczne lub z programami socjoterapeutycznymi.

- Grupy docelowe: mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby w niekorzystnej sytuacji.
- Rodzaj operacji: klasyczna operacja – konkurs.
- Wskaźniki produktu:
  - Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+ - 355 osób.

Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Organem decyzyjnym odpowiedzialnym za wybór projektów w Lokalnej Grupie Działania – Puszcza Knyszyńska jest 15-osobowa Rada, w której żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. Rada i jej kompetencje są szczegółowo opisane w Statucie LGD Puszcza Knyszyńska, który jest załącznikiem do Wniosku o wybór LSR. Także dane członków Rady są załącznikiem do Wniosku o wybór LSR, a skrócony opis jej podstawowych zasad działania znajduje się w Rozdziale I LSR.

LGD Puszcza Knyszyńska w swoich dokumentach takich jak: *Procedura oceny i wyboru operacji w ramach wdrażania LSR 2023-2027 Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska*, *Procedura ustalania lub zmiany niebudzących wątpliwości interpretacyjnych kryteriów wyboru operacji realizowanych przez podmioty inne niż LGD, Procedura wyboru i oceny grantobiorców w ramach wdrażania LSR 2023-2027 Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska*, zawrze zasady przeprowadzania naborów i wyboru wniosków:

1. Zasady ogłaszania naboru wniosków, w terminach przewidzianych w aktualizowanym na bieżąco i uzgodnionym z Samorządem Województwa „Harmonogramie naboru wniosków", po ustaleniu wysokości dostępnych środków finansowych.
2. Zasady przeprowadzania naboru wniosków, uwzględniające w procedurach obsługę wycofania wniosku.
3. Zasady przeprowadzania oceny operacji, w tym wybór operacji w oparciu o lokalne kryteria wyboru. Podczas wyboru operacji zachowane zostaną m.in. następujące zasady: zachowanie procedury zapewniającej bezstronność członków Rady; zapewnienie parytetu na wszystkich posiedzeniach; ustalenie kwoty wsparcia.
4. Zasady rozpatrywania protestu.
5. Zasady przekazywania do Zarządu Województwa dokumentacji dotyczącej przeprowadzonego wyboru wniosków.

Zgodnie z ustawą o RLKS, po dokonaniu przez LGD wyboru operacji zarząd województwa dokonuje ostatecznej weryfikacji kwalifikowalności i udziela wsparcia lub odmawia jego udzielenia.

Wraz z kryteriami wyboru operacji przygotowane zostaną procedury zmiany kryteriów, zgodnie z wymogami Programów. W procedurach tych będą uwzględnione powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami LGD Puszcza Knyszyńska. Procedury będą zawierać także tryb i sposób naboru i wyboru operacji realizowanych jako operacje w partnerstwie, projekty partnerskie, projekty grantowe oraz projekty grantowe na koncepcję SV.

Zgodnie z ustawą o RLKS, **projektem grantowym** jest operacja, w której LGD udziela grantów na realizację zadań służących osiągnięciu celu tej operacji przez grantobiorców. Grantobiorcą jest podmiot publiczny albo prywatny wybrany w drodze otwartego konkursu ogłoszonego przez LGD w ramach realizacji projektu grantowego. Grantobiorcą nie może być podmiot wykluczony z możliwości otrzymania wsparcia w ramach programu. Grantem są środki finansowe programu, które LGD powierzyła grantobiorcy na podstawie umowy na realizację zadań służących osiągnięciu celu projektu grantowego.

LGD Puszcza Knyszyńska w dokumencie *Procedura wyboru i oceny grantobiorców w ramach wdrażania LSR 2023-2027 Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska* zawrze zasady przeprowadzania naboru i wyboru projektów grantowych, w tym zasady zawierania z grantobiorcami umów o powierzenie grantu, rozliczania wydatków poniesionych przez grantobiorców, monitorowania i kontroli realizacji zadań przez grantobiorców, odzyskiwanie grantów – w przypadku ich wykorzystania niezgodnie z celem projektu grantowego. Realizacja projektu grantowego będzie się odbywać zgodnie z założonym celem.

Projekty grantowe będą realizowane w sposób następujący:

1. Zawarcie umowy o przyznanie pomocy na realizację projektu grantowego.
2. Podanie do publicznej wiadomości informacji o naborze wniosków.
3. Nabór wniosków.
4. Przygotowanie dokumentacji po zakończonym naborze wniosków.
5. Ocena wniosków złożonych w naborze.
6. Informacja do wnioskodawców o dokonanej ocenie i możliwości wniesienia protestu.
7. Rozpatrzenie odwołań od decyzji Rady oraz wybór operacji do finansowania.
8. Informacja do wnioskodawców o końcowych wynikach oceny.
9. Przekazanie dokumentacji dotyczącej grantobiorców do ZW.
10. Uzupełnienie braków formalnych we wnioskach.
11. Zawarcie umów z grantobiorcami.

Procedura oceny i wyboru operacji w ramach wdrażania LSR 2023-2027 Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska, *Procedura ustalania lub zmiany niebudzących wątpliwości interpretacyjnych kryteriów wyboru operacji realizowanych przez podmioty inne niż LGD, Procedura wyboru i oceny grantobiorców w ramach wdrażania LSR 2023-2027 Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska* udostępnione będą na stronie internetowej LGD Puszcza Knyszyńska i będą w przypadku każdej wprowadzonej zmiany aktualizowane, poprzez udostępnienie na stronie internetowej aktualnej wersji.

W ramach organizacji pracy LGD zakłada się m.in. prowadzenie konsultacji z mieszkańcami LSR, w tym członkami LGD. Zakłada się możliwie szeroką partycypację i otwartość prowadzonych konsultacji na propozycje członków LGD, partnerów społeczno-gospodarczych i mieszkańców obszaru LSR.

Działania animacyjne, informacyjne i promocyjne oraz doradztwo na rzecz wnioskodawców (beneficjentów) będą dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. LGD podejmie starania, aby działania te były zgodnie z Wytycznymi dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027.

Wsparcie w ramach LSR realizowane będzie z poszanowaniem zasad horyzontalnych UE. Wsparcie polityki spójności będzie udzielane wyłącznie projektom i beneficjentom, którzy przestrzegają przepisów antydyskryminacyjnych, o których mowa w art. 9 ust. 3 rozporządzenia (WE) nr 2021/1060. Realizacja celu finansowego ze środków EFS+ w ramach FEdP będzie zgodna z Konwencją ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych oraz z zapisami Karty Praw Podstawowych w szczególności w integracji osób z niepełnosprawnościami (art. 26) oraz zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej (art. 34).

W celu wyboru operacji LGD będzie stosować kryteria i procedury, które są niedyskryminacyjne, przejrzyste, gwarantują równouprawnienie płci i uwzględniają postanowienia Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, jak również zasady zrównoważonego rozwoju. Realizowane projekty powinny charakteryzować się wysoką jakością i kompleksowością udzielanego wsparcia, zapewniać wysoki poziom jego dostosowania do potrzeb i umiejętności osób uczestniczących w projektach oraz uwzględniać ich indywidualne predyspozycje i możliwości. Na etapie realizacji projektu sposób wdrażania tych zasad będzie sprawdzany w procesie monitorowania i ewaluacji.

Kryteria wyboru operacji w ramach realizacji LSR zostaną ustanowione po podpisaniu umowy ramowej, w drodze przeprowadzonych konsultacji społecznych, przy zastosowaniu takich metod partycypacyjnych jak: spotkanie konsultacyjne, konsultacje internetowe.

W przypadku zmiany kryteriów wyboru operacji procedura w tym zakresie będzie oparta o następujące założenia: w przypadku zaistnienia okoliczności związanych z potrzebą zmiany założeń kryteriów wyboru operacji, Zarząd LGD przygotuje propozycję zmian. Następnie propozycje te zostaną poddane konsultacjom

społecznym w postaci informacji zamieszczonej na stronie internetowej. Po zakończeniu zbierania uwag drogą internetową organizowane będzie spotkanie konsultacyjne. Propozycje zmian kryteriów wymagają – zgodnie ze Statutem LGD Puszcza Knyszyńska – opinii Rady.

Po przeprowadzonych konsultacjach i uwzględnieniu płynących z nich wniosków, w tym pozytywnej opinii Rady, nastąpi proces aktualizacji założeń kryteriów. Opisany powyżej proces zapewnia tym samym społeczności lokalnej powszechny i systematyczny udział w konsultacjach nad kształtem i zmianami kryteriów.

Innowacyjność będzie ważnym kryterium premiującym w wybranych przedsięwzięciach LSR LGD Puszcza Knyszyńska (1.1. Rozwój przedsiębiorczości – podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej; 1.2. Agroturystyka – tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych; 1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna; 1.5. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych i 2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej). Dotychczasowa definicja innowacyjności obowiązująca w LGD Puszcza Knyszyńska w perspektywie finansowej 2014-2020 to: *„Przez Innowacyjność rozumie się wdrożenie nowego na danym obszarze lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych”*. Będą więc premiowane zarówno rozwiązania kreatywne (powstające w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczące nowych produktów, usług, procesów lub organizacji), jak i imitujące (wzorowane na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji; dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych, czy społecznych).

Definicja ta została rozszerzona. W kryteriach wyboru projektu, aby otrzymać punkty za innowacyjność, Beneficjent będzie musiał m.in. opisać w jaki sposób była badana potrzeba realizacji projektu, ile i jakie metody zastosowano. W przypadku projektów infrastrukturalnych, premiowana dodatkowymi punktami będzie nowo powstająca infrastruktura, która będzie komplementarna do już istniejących zasobów w gminie i zostanie to precyzyjnie i poprawnie opisane we wniosku.

Biuro LGD w trakcie trwania naboru w ramach szkoleń dla Wnioskodawców i doradztwa indywidualnego będzie wyjaśniać i zachęcać do stosowania podejścia innowacyjnego. Przewiduje się m.in. zaproszenie ekspertów zewnętrznych na szkolenia dla Wnioskodawców, prezentujących zintegrowane podejście do innowacji i dobre przykłady rozwiązań innowacyjnych. W przedsięwzięciach, w których będzie premiowana innowacyjność, waga tego kryterium będzie znacząca w ogólnej sumie punktów, a beneficjentowi będzie na to zwracana szczególna uwaga podczas doradztwa indywidualnego.

LGD we współpracy z ekspertami przygotuje Poradnik na temat innowacyjności na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska. Zostaną w nim opisane przykładowe metody wdrażania innowacji, a także oczekiwany ich wpływ na rozwój obszaru. Będą w nim także pokazane przykładowe tzw. „innowacje pozorne”, które nie będą premiowane. Poradnik ten będzie służył zarówno Wnioskodawcom, jak i pracownikom biura oraz Radzie oceniającej projekty. W perspektywach finansowych 2007-2013 i 2014-2020 kryterium innowacyjności wzbudzało wiele kontrowersji, co do sposobu rozumienia i oceny zarówno wśród członków Rady, jak i Beneficjentów. Było też częstym powodem odwołań od oceny Rady. Poradnik ten, będzie niewątpliwie innowacyjnym narzędziem zachęcającym Wnioskodawców do stosowania innowacyjnych rozwiązań w ich projektach.

Szerokie zastosowanie podejścia innowacyjnego przez Wnioskodawców niewątpliwie pozytywnie wpłynie na rozwój obszaru, m.in. w takich obszarach jak: wykorzystanie dotychczasowego potencjału terenu LGD; zintegrowanie i komplementarność projektów z istniejącymi zasobami obszaru; ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz klimatu; walka z wykluczeniem cyfrowym; włączenie społeczne.

LGD przewiduje także premiowanie projektów realizowanych **w partnerstwie**, tj. operacji realizowanych przez co najmniej 2 podmioty oraz obejmujących realizację wspólnego przedsięwzięcia. Kryterium operacji

realizowanych w partnerstwie na obszarze LSR zostanie zastosowane jako kryterium premiujące w przypadku naborów wniosków w ramach przedsięwzięć: 1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna; 2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej; 2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych i 2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej.

Kryteria wyboru projektów LGD Puszcza Knyszyńska będą zgodne z kryteriami ustanowionymi dla Programu FEdP 2021-2027 w odniesieniu do danego typu projektu i właściwego funduszu (EFS+ i EFRR). Projekty wskazane w LSR będą wybierane zgodnie z zasadami i warunkami obowiązującymi dla tych funduszy. Promowane będą projekty wpisujące się w inicjatywę Nowy Europejski Bauhaus (horyzontalny projekt ekologiczno-gospodarczo-kulturalny, który ma wspierać dążenie do neutralności dla klimatu w Europie do 2050 roku.

LGD Puszcza Knyszyńska przewiduje następujące **rodzaje operacji:** klasyczne operacje; operacje w partnerstwie; projekty partnerskie oraz projekty grantowe, w tym projekt grantowy na koncepcję Smart Village; projekt grantowy na przygotowanie projektu partnerskiego z udziałem partnerów zagranicznych; projekt grantowy na przygotowanie projektu partnerskiego z udziałem partnerów krajowych.

- Operacja w partnerstwie: Będzie realizowana przez różnych partnerów z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, którzy będą wspólnie projektować i rozwiązywać zdiagnozowane na obszarze LSR problemy. W ramach tego działania przewidujemy kojarzenie partnerów działających w obszarze ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego m.in. poprzez szkolenia, warsztaty, spotkania aktywizacyjne, wizyty studyjne.
- Projekt partnerski (z udziałem partnerów zagranicznych): Doświadczenie LGD Puszcza Knyszyńska z realizacji perspektywy finansowej 2007-2013 i 2014-2020 pokazuje, że projekty współpracy z partnerem zagranicznym zawsze przynoszą zdecydowaną wartość dodaną, szczególnie w zakresie rozwoju turystyki i ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.
- Projekt partnerski (z udziałem partnerów krajowych): Realizacja projektu partnerskiego będzie się przyczyniać do poprawy partycypacji społecznej osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji w rozwoju lokalnym. Przygotowanie i realizacja lokalnych strategii rozwoju w oparciu o współpracę różnych partnerów, w tym zaangażowanie społeczności lokalnej, przyczyni się do umocnienia współpracy wielopodmiotowej na poziomie LGD Puszcza Knyszyńska i zaspokoi stwierdzone w analizie obszaru potrzeby, jak np. zrównoważone wykorzystanie istniejącego potencjału turystycznego; wsparcie aktywności grup w niekorzystnej sytuacji, zwłaszcza seniorów i osób do 25 roku życia. Wszystkie projekty zakładające współpracę mają na celu m.in. wymianę doświadczeń, projektowanie wspólnych działań i znajdowanie wspólnych rozwiązań problemów zidentyfikowanych w LSR.
- Projekty grantowe, w tym: przygotowanie koncepcji Smart Village i przygotowanie projektów partnerskich: W Przedsięwzięciach 1.5, 2.1, 2.4 i 2.5 wybór formy wdrażania poprzez projekt grantowy ma głęboki sens, ponieważ to LGD ogłasza nabór o powierzenie grantów i wybiera podmioty do realizacji konkretnych, zaproponowanych we wniosku zadań, wpisujących się w cel danego projektu grantowego. W związku z tym realizacja tego zadania w formule grantów pozwoli LGD Puszcza Knyszyńska na przeprowadzenie spójnego, zintegrowanego i synergicznego przedsięwzięcia, mimo udziału w nim wielu interesariuszy. Podejście Smart Villages, jako oddolna forma współpracy pozwala na wyszukanie najbardziej optymalnych rozwiązań służących poprawie sytuacji na poziomie lokalnym.

Rozdział VIII. Plan działania

W planie działania uwzględniono wszystkie adekwatne wskaźniki produktu do wszystkich zaplanowanych przedsięwzięć oraz wskaźniki rezultatu dla *Celu 1* i *Celu 2* w zakresie finansowania ich z EFRROW, EFRR oraz EFS+, uwzględniając również wskaźniki własne.

Harmonogram wdrażania wskaźników i osiągania poszczególnych celów LSR LGD Puszcza Knyszyńska obejmuje 13 przedsięwzięć realizujących dwa Cele. W Planie działania rozpisano terminy wdrażania poszczególnych przedsięwzięć w rozbiciu na lata, zachowując konieczność osiągnięcia odpowiedniej wartości wskaźników na kamieniach milowych zarówno dla EFRROW, jak i EFRR i EFS+. Harmonogram dla każdego Przedsięwzięcia określa wskaźniki produktu i rezultatu oraz ich wartości.

Kamienie milowe realizacji LSR:

1. Do dn. 30 czerwca 2026 r. zostanie udzielone wsparcie na min. 40% ze środków EFRROW.
2. Do dn. 31 grudnia 2026 r. zostanie udzielone wsparcie na min. 50% wartości ze środków EFRR i EFS+.
2. Do dn. 31 grudnia 2027 r. zostanie udzielone wsparcie na min. 80% ze środków EFRROW.
4. Do dn. 31 grudnia 2028 r. zostanie udzielone wsparcie min. 95% wartości ze środków EFRR i EFS+.

Założony Plan działania wynika z oczekiwań potencjalnych beneficjentów oraz zapisów umowy ramowej i zgodnie z zasadą N+2 będzie trwać do 2029 roku. Wymiernym celem końcowym realizacji LSR uzyskanym dzięki realizacji przedsięwzięć, a tym samym osiągnięciu zakładanych wskaźników produktów i rezultatów, będzie podniesienie jakości życia mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska w wymiarze społeczno-gospodarczym, z poszanowaniem zasad ochrony środowiska. Zostanie to osiągnięte przy szerokim udziale mieszkańców zaangażowanych w realizację LSR, w tym we wdrażanie środków, realizację oddolnych inicjatyw, czy inicjowanie partnerskiej współpracy.

W LSR uwzględniono adekwatne do lokalnych potrzeb aktywizujące społeczność lokalną metody realizacji operacji w ramach LSR:

- Grant na koncepcję Smart Village: Przedsięwzięcie 2.1. Smart Village – koncepcje.
- Operacja realizowana w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR: Przedsięwzięcie 1.5. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych.
- Projekty grantowe: W tej formule przewiduje się realizację przedsięwzięcia 2.5 Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska; przedsięwzięcia 1.5. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych (w tym grant na przygotowanie projektu partnerskiego z udziałem partnerów zagranicznych) oraz 2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno-zawodową i aktywną integrację (w tym grant na przygotowanie projektu partnerskiego z udziałem partnerów krajowych).

W ramach Wdrażania LSR beneficjentem mogą być:

- osoby fizyczne, w tym wykonujące działalność gospodarczą,
- osoby prawne, w tym organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych, mikro- i małe przedsiębiorstwa lub LGD (w ramach projektów grantowych lub operacji własnych),
- jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną.

Monitoring poszczególnych wskaźników, z podziałem na fundusze odbywać się będzie w okresach corocznych i kumulowany będzie na kamieniach milowych, zgodnie z zasadami sprawozdawczości przyjętymi dla RLKS oraz opisanymi szczegółowo w odniesieniu do każdego ze wskaźników. Umożliwi to bieżącą/coroczną weryfikację osiągania wskaźników, w odniesieniu do zapisów LSR oraz poszczególnych EFSI. Szczegółowe zasady monitoringu określono w rozdziale X.

Załącznikiem do rozdziału jest Formularz nr 2 *Plan działania*.

Rozdział IX. Plan finansowy LSR

Lokalna Grupa Działania - Puszcza Knyszyńska, zgodnie z alokacją dostępnych funduszy EFSI, w tym z programów PS WPR 2023-2027 oraz FEdP 2021-2027 przygotowała tabele finansowe, będące Załącznikiem nr 3 i nr 4 do LSR. Planowany budżet, w łącznej kwocie 8.460.028,97 EUR, podzielony został na wdrażanie i zarządzanie LSR. Koszty wdrażania LSR to: 3.000.000,00 EUR (EFRROW); 3.025.526,18 EUR (EFRR); 2.434.502,79 EUR (EFS+).

Tabela 35. Powiązanie Planu działania z celami i przedsięwzięciami LSR i budżetem

Cele LSR	Przedsięwzięcia	Fundusz	Kwota alokacji w EURO	% wykorzystania adekwatnego funduszu (EFRROW, EFRR, EFS+)
Cel 1. Ochrona klimatu, dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rozwój zrównoważonej turystyki i rekreacji.	1.1. Rozwój przedsiębiorczości - podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej	EFRROW	1 510 000,00	50,33
	1.2. Agroturystyka – tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	EFRROW	130 000,00	4,33
	1.3. Współpraca producentów lokalnych – krótkie łańcuchy żywnościowe	EFRROW	75 500,00	2,52
	1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna	EFRROW	789 000,00	26,30
		EFRR	300 000,00	9,92
	1.5. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych	EFRROW	90 000,00	3,00
		EFRR	1 565 526,18	51.74
	1.6. Odnawialne źródła energii	EFRR	910 000,00	30,08
Cel 2. Zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz integracja i aktywizacja społeczno-zawodowa społeczności LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji.	2.1. Smart Village – koncepcje	EFRROW	8 778,00	0,29
	2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej	EFRROW	349 722,00	11,66
		EFRR	250 000,00	8,26
	2.3 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia dzieci i młodzieży	EFS+	360 000,00	14,79
	2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno-zawodową i aktywną integrację	EFRROW	22 000,00	0,73
		EFS+	400 000,00	16,43
	2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	EFRROW	25 000,00	0,84
	2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych	EFS+	740 000,00	30,40
	2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej	EFS+	934 502,79	38,38
Razem wdrażanie LSR, w tym:			**8 460 028,97**	**100**
EFRROW			**3 000 000,00**	**35,46**
EFRR			**3 025 526,18**	**35,76**
EFS+			**2 434 502,79**	**28,78**

Źródło: Opracowane własne

Powiązanie zapisów Planu działania, celów określonych w Strategii oraz budżetu przedstawione zostało powyżej. Dwa cele LSR, wykorzystując komplementarnie środki EFRROW, EFRR i EFS+ spójnie i kompleksowo odpowiedzą na główne wyzwania wskazane w diagnozie i analizie SWOT.

Cel 1 realizowany ze środków EFRROW i EFRR spójnie i komplementarnie odpowiada na wyzwania Celu Szczegółowego WPR SO8 oraz CP 2 i CP 5 FEdP 2021-2027, realizując następujące wskaźniki rezultatu:

- nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR;
- liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego;
- odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem WPR;
- odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR;
- liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem;
- liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami;
- liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii elektrycznej.

Cel 2 realizowany ze środków EFRROW, EFS+ i EFRR, spójnie i komplementarnie odpowiada na wyzwania Celu Szczegółowego WPR SO8 oraz CP 4 i CP 5 FEdP, realizując następujące wskaźniki rezultatu:

- liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi;
- odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR;
- liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem;
- liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu;
- liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego;
- liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu;
- liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej;
- liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu.

Łącznie na **Cel 1** wykorzystane zostanie 63,48% budżetu LSR, a na **Cel 2:** 36,52%.

<u>W budżecie LSR zastosowano poniższe zasady:</u>

- 30,08% budżetu EFRR w LSR przeznaczonego na wdrażanie operacji, poświęcony jest na Przedsięwzięcie 1.6, czyli działania związane ze wspieraniem energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności;
- 14,79% budżetu EFS+ zostało przeznaczone na Przedsięwzięcie 2.3, czyli związane ze wspieraniem edukacji dzieci i młodzieży;
- 50,33% budżetu EFRROW zostało przeznaczonych na Przedsięwzięcie 1.1, czyli wsparcie przedsiębiorczości;
- zaplanowane wsparcie dla jst nie przekracza 40% budżetu EFRROW.

<u>Intensywność wsparcia w ramach EFRROW będzie wynosiła:</u>

- do 65% kosztów kwalifikowalnych na podejmowanie i rozwój działalności gospodarczej, z wyłączeniem operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,
- do 85% kosztów kwalifikowalnych w przypadku operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,
- do 100% kosztów kwalifikowalnych inne operacje, w tym na operacje obejmujące inwestycje nieprodukcyjne w przypadku podmiotów innych niż jednostki sektora finansów publicznych,

- do 75% kosztów kwalifikowalnych na operacje obejmujące inwestycje nieprodukcyjne w przypadku jednostek sektora finansów publicznych.

Diagnoza obszaru i konsultacje społeczne wykazały konieczność poszukiwania dodatkowych źródeł finansowania LSR, szczególnie aby zaspokoić potrzeby społeczności lokalnej w następujących zakresach: aktywizacja seniorów, aktywizacja ludzi młodych, społeczeństwo obywatelskie i wsparcie organizacji pozarządowych, kultura i zrównoważona turystyka. Uczestnicy spotkań wskazywali, iż te obszary tematyczne wymagają znacznie większych środków i niekiedy rozszerzenia spektrum tematycznego w stosunku do zakresów tematycznych dedykowanych lokalnym grupom działania w PS WPR 2023-2027 i FEdP 2021-2027.

W zakresie **wsparcia aktywizacji seniorów** przewiduje się korzystanie z następujących źródeł:

Program wieloletni na rzecz Osób Starszych „Aktywni+" na lata 2021–2025 - Rządowy Program dotacyjny dla organizacji sektora pozarządowego, realizowany przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. Priorytety Programu: Aktywność społeczna; Partycypacja społeczna; Włączenie cyfrowe; Przygotowanie do starości. Głównym celem Programu jest zwiększenie uczestnictwa osób starszych we wszystkich dziedzinach życia społecznego. LGD Puszcza Knyszyńska w latach 2015-2019 zrealizowała 5 projektów z Programu ASOS, ma więc duże doświadczenie w ich realizacji i nieustannie zgłaszaną potrzebę kontynuacji tych działań.

W zakresie **społeczeństwa obywatelskiego i wspierania organizacji pozarządowych** przewiduje się m.in. korzystanie ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030: Priorytet 2. Aktywne społeczeństwo, Priorytet 3. Aktywni obywatele, Priorytet 4. Silne organizacje pozarządowe. FIO to rządowy Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych, w ramach którego dofinansowywane są projekty mające na celu zwiększenie zaangażowania obywateli i organizacji pozarządowych w życie publiczne.

W zakresie **aktywizacji ludzi młodych** przewiduje się m.in. korzystanie ze środków Programu Fundusz Młodzieżowy na lata 2022-2033: Priorytet 2. Organizacje młodzieżowe w życiu publicznym i Priorytet 3. Wzmocnienie kompetencji organizacji młodzieżowych. Głównym celem Programu jest zwiększenie zaangażowania młodzieży i młodzieżowych organizacji pozarządowych w życie publiczne przez wsparcie inicjatyw młodzieżowych, wzrost ich znaczenia w życiu publicznym oraz wzmocnienie instytucjonalne

W zakresie **kultury i zrównoważonej turystyki** przewiduje się m.in. korzystanie z Programu Interreg Litwa – Polska 2021-2027; Priorytet 2. Promocja dobrego stanu zdrowia fizycznego i emocjonalnego oraz promocja dziedzictwa kulturowego, cel szczegółowy 2.2 Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Celem programu jest wspieranie inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego włączeniu społecznemu wzrostu na obszarze przygranicznym poprzez współpracę transgraniczną.

Załącznikiem do rozdziału jest Formularz nr 3 *Budżet LSR* i Formularz nr 4 *Plan wykorzystania budżetu LSR.*

Rozdział X. Monitoring i ewaluacja

Realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju LGD Puszcza Knyszyńska będzie poddawana ewaluacji i monitoringowi, celem badania wartości i weryfikacji skuteczności oraz stałego podnoszenia jakości działań LGD, zarówno w zakresie wdrażania LSR jak i funkcjonowania LGD.

Monitoring, polegający na zbieraniu i analizowaniu informacji ilościowych i jakościowych w zakresie funkcjonowania LGD oraz stanu wdrażania LSR, posłuży do uzyskania informacji zwrotnych nt. skuteczności i wydajności wdrażanej strategii oraz oceny zgodności realizacji operacji z założeniami. Będzie dokonywany na bieżąco w całym procesie wdrażania LSR i będą za niego odpowiedzialni pracownicy biura LGD oraz Zarząd LGD.

W zakresie wdrażania LSR monitorowane będą: harmonogram ogłaszania konkursów, realizacja budżetu, wskaźniki LSR, a przez to stopień realizacji celów i przedsięwzięć. Monitoringowi podlegać będzie również stopień zadowolenia z udzielanego doradztwa oraz beneficjenci LGD. Natomiast w ramach funkcjonowania LGD Zarząd będzie monitorował: efektywność pracowników biura, w tym jakość udzielanego doradztwa, jakość pracy organów LGD oraz jakość i skuteczność realizowanych działań aktywizacyjnych, w tym w ramach Planu Komunikacji.

Do zbierania danych posłużą sprawozdania, ankiety, itp. Z prowadzonych działań monitoringowych sporządzane będą roczne sprawozdania z realizacji LSR, przekazywane do UMWP. Sprawozdania te zostaną również wykorzystane w ramach ewaluacji bieżącej oraz końcowej; mogą również posłużyć do oceny możliwości wdrażania dodatkowych przedsięwzięć.

Tabela 36. Monitoring działań

Elementy podlegające monitoringowi	Podmiot przeprowadzający monitoring	Sposób przeprowadzania monitoringu	Czas i okres przeprowadzania monitoringu	Zakres oceny i analizy danych
- Harmonogram ogłaszania konkursów. - Budżet LSR. - Wskaźniki LSR. - Funkcjonowanie biura LGD.	- Biuro LGD (ocena własna). - Zarząd LGD.	- Rejestr ogłoszonych i przeprowadzonych konkursów. - Dokumentacja własna LGD. - Rejestr doradztwa. - Ankiety monitorujące beneficjentów. - Badanie satysfakcji (anonimowe ankiety odbiorców doradztwa).	Czas pomiaru: - na bieżąco, - rokrocznie.	- Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem. - Stopień wykorzystania funduszy. - Wysokość zakontraktowanych środków. - Stopień realizacji wskaźników produktu i rezultatu. - Ocena pracy pracowników. - Jakość i efektywność świadczonego doradztwa.

Źródło: Opracowanie własne

Ewaluacja, czyli ocena efektów realizacji i wpływu działań zaplanowanych LSR na społeczność obszaru oraz analiza funkcjonowania LGD, poprzez badanie jakości prowadzonych przez LGD działań, pozwoli na skuteczne wydatkowanie środków w ramach LSR oraz systematyczne podnoszenie efektywności prowadzonych działań.

Ewaluacja będzie dokonywana:

- Na bieżąco (tzw. ewaluacja on-going): ocena i analiza wyników monitoringu w zakresie wdrażania LSR i funkcjonowania LGD w celu ewentualnej modyfikacji zapisów. Zarząd będzie przeprowadzał ewaluację raz w roku, w pierwszym kwartale roku następującego po roku ocenianym (Warsztat refleksyjny).
- Na koniec okresu programowania zostanie przeprowadzona tzw. ewaluacja ex post, podsumowująca wdrażanie LSR i funkcjonowanie LGD (2029 r.).

Ewaluacji podlegać będzie: efektywność działalności LGD (w tym aktywizacji i promocji); efektywność pracowników biura LGD; efektywność organu decyzyjnego; harmonogram i przebieg naborów; stopień realizacji poszczególnych wskaźników w ramach celów i przedsięwzięć; budżet LSR; trafność stosowanych procedur wyboru operacji i kryteriów wyboru operacji.

Tabela 37. Ewaluacja działań

Elementy podlegające ewaluacji	Podmiot przeprowadzający ewaluację	Sposób przeprowadzania ewaluacji	Czas i okres przeprowadzania ewaluacji	Zakres oceny i analizy danych
W zakresie wdrażania LSR				
- Cele określone w LSR. - Procedury. - Harmonogram. - Budżet.	- Biuro i Zarząd LGD. - Badanie z udziałem lokalnej społeczności.	Analiza na podstawie ankiet, wywiadów przeprowadzanych z pracownikami LGD, beneficjentami i wnioskodawcami, prowadzonych rejestrów, zestawień.	Czas pomiaru: - I kwartał roku następującego po roku ocenianym. Okres pomiaru: rok kalendarzowy.	- Stopień realizacji poszczególnych wskaźników w ramach celów i przedsięwzięć. - Stopień wykorzystania budżetu. - Zgodność z harmonogramem. - Opinia społeczności lokalnej na temat wdrażania LSR oraz realizowanych projektów. - Trafność stosowanych procedur wyboru operacji i kryteriów wyboru operacji.
W zakresie funkcjonowania LGD				
- Działalność LGD (w tym efektywność działań komunikacyjnych; efektywność współpracy partnerskiej i projektów grantowych). - Pracownicy biura LGD. - Organ decyzyjny.	- Zarząd LGD. - Eksperci zewnętrzni. - Badanie z udziałem lokalnej społeczności.	- Opinia Zarządu dot. pracowników biura. - Badanie ankietowe (badanie satysfakcji) wśród beneficjentów. - Opinia Komisji Rewizyjnej. - Analiza dokumentów regulujących zasady działania stowarzyszenia LGD. - Analiza dokumentacji projektów partnerskich.	Czas pomiaru: - I kwartał roku następującego po roku ocenianym. Okres pomiaru: - rok kalendarzowy.	- Działalność stowarzyszenia. - Adekwatność świadczonych usług w stosunku do założeń LSR. - Jakość świadczonych usług. - Realizacja LSR zgodnie z harmonogramem. - Ocena trafności działań zaplanowanych w Planie Komunikacji. - Zgodność planowanych założeń z realizacją. - Wpływ projektów na osiągniecie celów LSR.

Źródło: Opracowanie własne

Planowane do zastosowania kryteria ewaluacyjne:

Każda ewaluacja poprzedzona będzie szczegółowym przygotowaniem wytycznych do badania: zostaną wskazane pytania oraz kryteria ewaluacyjne, takie jak: **trafność** (badanie adekwatności celów przyjętych do realizacji w LSR do zidentyfikowanych problemów na obszarze LGD i/lub realnych potrzeb beneficjentów); **użyteczność** (powtórzenie kryterium trafności, ale w trakcie lub po zakończeniu realizacji LSR, odpowiada na pytanie na ile potrzeby beneficjentów zostały zaspokojone); **efektywność** (badanie stopnia użytych zasobów finansowych i osobowych podczas wdrażania LSR w stosunku do osiągniętych celów i rezultatów); **skuteczność** (stopień realizacji założonych celów LSR); **trwałość** (odpowiedź na pytanie, czy wprowadzone poprzez wdrażanie LSR zmiany będą trwałe).

Sposób wykorzystania wyników monitoringu i ewaluacji:

Bieżący monitoring pozwoli na skuteczne reagowanie w przypadku pojawienia się odstępstw w realizacji operacji z wcześniej określonymi założeniami i celami. Wyniki z ewaluacji bieżącej posłużą do wprowadzenia ewentualnych zmian do LSR (dot. np. modyfikacji sposobu animacji, organizacji i świadczenia usług, zmiany kryteriów wyboru, aktualizacji harmonogramu ogłaszanych konkursów, modyfikacji budżetu).

Ewaluacja końcowa pozwoli natomiast na ocenę efektywności i stopnia realizacji zakładanych celów i wskaźników. Z prowadzonych działań monitoringowych sporządzane będą roczne sprawozdania, przekazywane do końca stycznia każdego roku do UMWP. Sprawozdania te zostaną również wykorzystane w ramach ewaluacji bieżącej oraz końcowej; mogą również posłużyć do oceny możliwości wdrażania dodatkowych przedsięwzięć. Służyć również będą bieżącemu weryfikowaniu i korygowaniu założeń Planu Komunikacji oraz Planu działania.

Wykaz wykorzystanej literatury

Dokumenty strategiczne:

- Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027.
- Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027.
- Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030.
- Strategia Polityki Społecznej Województwa Podlaskiego do roku 2030.
- Program na rzecz poprawy warunków życia społecznego i zawodowego osób z niepełnosprawnością w województwie podlaskim na lata 2019-2023.
- Program rozwoju kultury w województwie podlaskim na lata 2021-2030.
- Powiatowy program promocji zatrudnienia oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy na lata 2021-2025 (powiat białostocki).
- Strategia rozwiązywania problemów społecznych w powiecie monieckim na lata 2020-2029.
- Powiatowy program działań na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2016 -2026 (powiat moniecki).
- Strategia zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Czarna Białostocka.
- Program Rewitalizacji dla Gminy Czarna Białostocka na lata 2017-2023.
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Gródek na lata 2016-2024.
- Plan Gospodarki Niskoemisyjnej dla Gminy Gródek na lata 2023-2030.
- Strategia Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych gminy Juchnowiec Kościelny na lata 2011-2023.
- Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Juchnowiec Kościelny do roku 2023.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych gminy Michałowo na lata 2016-2024.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Supraśl na lata 2018-2029.
- Program ochrony środowiska dla gminy Wasilków na lata 2022-2025 z perspektywą na lata 2026-2029.
- Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Zabłudów na lata 2017-2023.
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Jasionówka na lata 2016-2020 z perspektywą do roku 2023.
- Gminny Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Knyszyn na lata 2021-2024.

Badania i analizy własne LGD:

- Raport „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMIN Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA”, LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.
- Raport „PODSUMOWANIE ANKIET Z OŚRODKÓW POMOCY SPOŁECZNEJ Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA DOT. ZAKRESU UDZIELANEJ POMOCY SPOŁECZNEJ”, LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.
- Raport „PODSUMOWANIE ANKIET Z GMINNYCH INSTYTUCJI KULTURY Z OBSZARU LGD PUSZCZA KNYSZYŃSKA DOT. OFERTY SKIEROWANEJ DO MIESZKAŃCÓW, W SZCZEGÓLNOŚCI DO OSÓB STARSZYCH (POWYŻEJ 60 ROKU ŻYCIA) ORAZ DO OSÓB MŁODYCH (DO 25 ROKU ŻYCIA), LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.
- Raport „Podsumowanie ankiet dotyczących potrzeb oraz oferty skierowanej do seniorów – osób powyżej 60 r. życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska”, LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.
- Raport „Podsumowanie ankiet dotyczących potrzeb oraz oferty skierowanej do osób młodych – do 25 r. życia, mieszkających na obszarze LGD Puszcza Knyszyńska”, LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.
- Raport „Podsumowanie ankiet dotyczących badania potrzeb mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska”, LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.
- Raport „Podsumowanie ankiet na www.puszczaknyszynska.org”, LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023.

- Raport „Podsumowanie ankiety „Sondaż pomysłów mieszkańców obszaru LGD Puszcza Knyszyńska”, LGD Puszcza Knyszyńska, maj 2023
- Informacja z cyklu spotkań konsultacyjnych w okresie sierpień 2022 – marzec 2023, LGD Puszcza Knyszyńska, marzec 2023.
- Ewaluacja zewnętrzna realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska 2014-2020, OMIKRON Mariusz Wachowicz, Warszawa 2022.
- E-publikacja „Wyobraźmy sobie nietypowe przystanie w lesie. En Foret, imaginion des escales atypiques. LGD Puszcza Knyszyńska, Supraśl, lipiec 2019.
- Nowatorski Program Rozwoju Turystyki Osób Niepełnosprawnych na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w oparciu o doświadczenia GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne. Supraśl 2013.
- Program wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki na obszarze Lokalnej Grupy Działania – Puszcza Knyszyńska w oparciu o doświadczenia GAL du Pays de la Bresse Bourguignonne. Supraśl 2013.

Źródła pozostałe:

- Dane dot. ochrony przyrody - Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, maj 2023r.
- Wykaz producentów w rolnictwie ekologicznym - Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych - Portal Gov.pl (www.gov.pl), maj 2023.
- Bank Danych Regionalnych, www.stat.gov.pl.
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Podział_administracyjny_województwa_podlaskiego.
- http://partycypacjaobywatelska.pl/techniki/;www.maszglos.pl/l.
- https://wasilkow.pl/pl/newsy/wydarzenia/znamy-juz-wyniki-glosowania-najwazniejsze-potrzeby-mlodych-w-gminie-wasilkow-to-wiecej-miejsc-do-uprawiania-sportu-i-spotykania-sie.html

Spis treści

PREAMBUŁA 2
Rozdział I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego 3
1.1. Nazwa LGD i forma prawna 3
1.2. Opis procesu tworzenia Partnerstwa i doświadczenie LGD we wdrażaniu podejścia LEADER 3
1.3. Opis struktury LGD Puszcza Knyszyńska 10
1.4. Opis składu organu decyzyjnego – RADY LGD Puszcza Knyszyńska 11
1.5. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym 12
1.6. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD 13
Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR 15
Rozdział III. Partycypacyjny charakter LSR 23
Rozdział IV. Analiza potrzeb i potencjału obszaru wdrażania LSR 28
4.1. Grupy szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR oraz problemy i obszary interwencji odnoszące się do tych grup 28
4.2. Charakterystyka gospodarki oraz branż z potencjałem rozwojowym 34
4.3. Turystyka i rekreacja 39
4.4. Rynek pracy 41
4.5. Działalność sektora społecznego, w tym rozwój społeczeństwa obywatelskiego 42
4.6. Problemy społeczne, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego 47
4.7. Analiza SWOT obszaru LGD Puszcza Knyszyńska 49
Rozdział V. Spójność, komplementarność i synergia 52
Rozdział VI. Cele i wskaźniki 59
6.1. Specyfikacja i opis celów 59
6.2. Cele i przedsięwzięcia a innowacje 62
6.3. Przedsięwzięcia LSR LGD Puszcza Knyszyńska 63
Rozdział VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru 73
Rozdział VIII. Plan działania 77
Rozdział IX. Plan finansowy LSR 78
Rozdział X. Monitoring i ewaluacja 81
Wykaz wykorzystanej literatury 84
Załączniki do LSR 87
Formularz 1. Cele i przedsięwzięcia 88
Formularz 2. Plan działania 90
Formularz 3: Budżet LSR 97
Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR 98

Załączniki do LSR

1. **Formularz 1. Cele i przedsięwzięcia**
2. **Formularz 2. Plan działania**
3. **Formularz 3. Budżet LSR**
4. **Formularz 4. Plan wykorzystania budżetu LSR**

Formularz 1. Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.1 **Ochrona klimatu, dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rozwój zrównoważonej turystyki i rekreacji**	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
1 510 000,00	1.1. Rozwój przedsiębiorczości- podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej	mieszkańcy i przedsiębiorcy z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby młode do 25 roku życia, seniorzy po 60 roku życia, osoby poszukujące zatrudnienia, osoby z niepełnosprawnościami, opiekunowie osób z niepełnosprawnościami	klasyczna operacja – konkurs
130 000,00	1.2. Agroturystyka - tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	rolnicy prowadzący małe gospodarstwa rolne i ich rodziny z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	klasyczna operacja – konkurs
75 500,00	1.3. Współpraca producentów lokalnych – krótkie łańcuchy żywnościowe	rolnicy prowadzący małe gospodarstwa rolne i ich rodziny z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	klasyczna operacja – konkurs
1 089 000,00	1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska i turyści	klasyczna operacja – konkurs
1 655 526,18	1.5. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska i turyści	- grant na przygotowanie projektu partnerskiego - projekt partnerski z udziałem partnerów zagranicznych - operacja w partnerstwie - klasyczna operacja – konkurs
910 000,00	1.6. Odnawialne źródła energii	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	klasyczna operacja – konkurs
Budżet (w EUR	Przedsięwzięcia w ramach C.2 **Zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz integracja i aktywizacja społeczno-zawodowa społeczności LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji**	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
8 778,00	2.1. Smart Village – koncepcje	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	projekt grantowy na koncepcję SV
599 722,00	2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	klasyczna operacja – konkurs

360 000,00	2.3 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia dzieci i młodzieży	dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych z obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rodzice	klasyczna operacja – konkurs
422 000,00	2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji poprzez aktywizację społeczno -zawodową i aktywną integrację	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym, bierne zawodowo (EFS+); osoby młode do 25 roku życia, seniorzy po 60 roku życia, osoby w niekorzystnej sytuacji (EFRROW)	- klasyczna operacja – konkurs - grant na przygotowanie projektu partnerskiego - projekt partnerski z udziałem partnerów krajowych
25 000,00	2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby młode do 25 roku życia, seniorzy po 60 roku życia, osoby w niekorzystnej sytuacji	projekt grantowy
740 000,00	2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby w niekorzystnej sytuacji	klasyczna operacja – konkurs
934 502,79	2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej	mieszkańcy obszaru LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osoby w niekorzystnej sytuacji	klasyczna operacja – konkurs

Formularz 2. Plan działania

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	nazwa wskaźnika	wartość z jednostką miary	%realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	%realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	%realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	%realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	%realizacji wskaźnika narastająco	wartość z jednostką miary	%realizacji wskaźnika narastająco	
Cel 1. Ochrona klimatu, dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD Puszcza Knyszyńska oraz rozwój zrównoważonej turystyki i rekreacji.														
Przedsięwzięcie 1.1. Rozwój przedsiębiorczości - podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej	Liczba operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa			8 operacji	50%	16 operacji	100%							EFRROW
	Liczba operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa			7 operacji	50%	14 operacji	100%							EFRROW
Przedsięwzięcie 1.2. Agroturystyka – tworzenie i rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych	Liczba gospodarstw rolnych objętych wsparciem w zakresie agroturystyki					4 szt.	100%							EFRROW
Przedsięwzięcie 1.3. Współpraca producentów lokalnych – krótkie łańcuchy żywnościowe	Liczba utworzonych i rozwijanych KŁŻ							1 szt.	100%					EFRROW
Przedsięwzięcie 1.4. Infrastruktura turystyczna i rekreacyjna	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej			5 obiektów	50%			10 obiektów	100%					EFRROW

	Długość wspartych szlaków turystycznych			80 km	100%									
	Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawno ściami			2 szt.	100%									EFRR
Przedsięwzięcie 1.5. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego oraz rewitalizacja obszarów zdegradowanych	Liczba przygotowanych projektów partnerskich (z udziałem partnerów zagranicznych) w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego					1 szt.	100%							EFRROW
	Liczba zrealizowanych projektów partnerskich (z udziałem partnerów zagranicznych) w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego					1 szt.	100%							
	Liczba zrealizowanych operacji w partnerstwie (z obszaru LGD) w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego					1 szt.	100%							
	Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem					6 szt.	100%							EFRR
	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją					6 ha	54%	11 ha	100%					

Przedsięwzięcie 1.6. Odnawialne źródła energii	Rozwiązania w zakresie magazynowania energii elektrycznej			0,52 MWh	55%					0,95 MWh	100%			EFRR
Wskaźnik rezultatu 1.1	Nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.			11 miejsc pracy		11 miejsc pracy								EFRROW
Wskaźnik rezultatu 1.2	Liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.					4 przedsiębiorstwa								EFRROW
Wskaźnik rezultatu 1.3	Odsetek gospodarstw uczestniczących w grupach producentów, organizacjach producentów, lokalnych rynkach, krótkich cyklach łańcucha dostaw i systemach jakości objętych wsparciem WPR.							6 gospodarstw						EFRROW
Wskaźnik rezultatu 1.4 (1)	Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.			500 osób				500 osób						EFRROW
Wskaźnik rezultatu 1.4 (2)	Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem			600 os. odw./ rok										EFRR

Wskaźnik rezultatu 1.5 (1)	Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.					50 osób								EFRROW
Wskaźnik rezultatu 1.5 (2)	Liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami.					50 osób								EFRROW
Wskaźnik rezultatu 1.5 (3)	Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem					1080 os. odw./ rok								EFRR
Wskaźnik rezultatu 1.6	Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii			56 szt.						46 szt.				EFRR
Cel 2. Zwiększenie dostępu do usług społecznych i kulturalnych oraz integracja i aktywizacja społeczno-zawodowa społeczności LGD Puszcza Knyszyńska, w tym osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji														
Przedsięwzięcie 2.1. Smart Village – koncepcje	Liczba powstałych koncepcji Smart Village					10 koncepcji	100%							EFRROW

Przedsięwzięcie 2.2. Rozwój publicznej infrastruktury kulturalnej i społecznej	Liczba nowych lub zmodernizowanych obiektów infrastruktury kulturalnej i społecznej			5 obiektów	100%									EFRROW
	Liczba obiektów kulturalnych i turystycznych objętych wsparciem					3 obiekty	100%							EFRR
	Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami					3 obiekty	100%							
Przedsięwzięcie 2.3 Rozwój lokalnej edukacji i kształcenia dzieci i młodzieży	Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej							100 osób	100%					EFS+
	Liczba dofinansowanych miejsc wychowania przedszkolnego							3 szt.	100%					
	Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem							120 osób	100%					
	Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem							3 szt.	100%					
Przedsięwzięcie 2.4. Włączenie społeczne osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej	Liczba przygotowanych projektów partnerskich (z udziałem partnerów krajowych) w zakresie włączenia społecznego osób młodych,					1 szt.	100%							EFRROW

sytuacji poprzez aktywizację społeczno - zawodową i aktywną integrację	seniorów lub osób w niekorzystnej sytuacji													
	Liczba zrealizowanych projektów partnerskich (z udziałem partnerów krajowych) w zakresie włączenia społecznego osób młodych, seniorów i osób w niekorzystnej sytuacji					1 szt.	100%							
	Liczba osób pochodzących z obszarów wiejskich objętych wsparciem w programie			75 osób	50%					150 osób	100%			EFS+
	w tym liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie			25 osób	50%					50 osób	100%			
Przedsięwzięcie 2.5. Aktywny i świadomy mieszkaniec obszaru LGD Puszcza Knyszyńska	Liczba zrealizowanych operacji grantowych w zakresie w zakresie włączenia społecznego osób młodych, seniorów lub osób w niekorzystnej sytuacji			1 szt.	100%									EFRROW
Przedsięwzięcie 2.6. Wspieranie osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację usług opiekuńczych	Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie			120 osób	50%					240 osób	100%			EFS+
Przedsięwzięcie 2.7. Wsparcie rodzin w społeczności lokalnej	Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+					200 osób	56%			355 osób	100%			EFS+

Wskaźnik rezultatu 2.1	Liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi.	10 strategii												EFRROW
Wskaźnik rezultatu 2.2 (1)	Odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.			500 osób										EFRROW
Wskaźnik rezultatu 2.2 (2)	Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem					300 os. odw./ rok								EFRR
Wskaźnik rezultatu 2.3	Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu							220 osób						EFS+
Wskaźnik rezultatu 2.4 (1)	Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.					50 osób								EFRROW
Wskaźnik rezultatu 2.4 (2)	Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu			75 osób						75 osób				EFS+
Wskaźnik rezultatu 2.5	Liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.			50 osób										EFRROW
Wskaźnik rezultatu 2.6	Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej			65 szt.						65 szt.				EFS+
Wskaźnik rezultatu 2.7	Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu					200 osób				155 osób				EFS+

Formularz 3: Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	**Program/Fundusz**			**Środki ogółem (EUR)**
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	3 000 000,00	3 025 526,18	2 434 502,79	8 460 028,97
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	662 500,00	0,00	546 002,90	1 208 502,90
Razem	**3 662 500,00**	**3 025 526,18**	**2 980 505,69**	**9 668 531,87**
** Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.* *** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0".*				

Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR

Środki zakontraktowane (w EURO) do:

Fundusz	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.06.2026		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRROW	0	0	1 524 222,00	50,81	138 778,00	55,43	867 000,00	84,33	470 000,00	100,00	0,0	100,00	0,00	100,00
EFS+	0	0	570 000,00	23,41	0	23,41	521 200,00	44,82	360 000,00	59,61	983 302,79	100,00	0,00	100,00
EFRR	0	0	798 230,00	26,38	0	26,38	1 333 963,71	70,47	481 562,47	86,39	411 770,00	100,00	0,00	100,00
RAZEM	**0**	**0**	**2 892 452,00**	**34,19**	**138 778,00**	**35,83**	**2 722 163,71**	**68,01**	**1 311 562,47**	**83,51**	**1 395 072,79**	**100,00**	**0,00**	**100,00**